

UCHWAŁA Nr 257/XXXIV/2018
Rady Gminy Grudusk
z dnia 28 marca 2018 r.

w sprawie przyjęcia Lokalnego Programu Rewitalizacji
Gminy Grudusk na lata 2017 -2023

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 6 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz.U. z 2017 r., poz.1875 z późn. zm.), Rada Gminy Grudusk uchwała, co następuje:

§ 1.

Po uwzględnieniu uwag Ekspertów Departamentu Rozwoju Regionalnego i Funduszy Europejskich Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego w Warszawie do przesłanego w 2017 roku Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Grudusk na lata 2017-2023, przyjmuje się Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Grudusk na lata 2017-2023, stanowiący załącznik Nr 1 do niniejszej Uchwały.

§ 2.

Traci moc Uchwała Nr 228/XXIX/2017 Rady Gminy Grudusk z dnia 27 września 2017 r. w sprawie przyjęcia Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Grudusk na lata 2017-2023.

§ 3.

Wykonanie Uchwały powierza się Wójtowi Gminy Grudusk.

§ 4.

Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Przewodnicząca Rady
mgr Beata Ciska

Zmiany wprowadzone w Lokalnym Programie Rewitalizacji Gminy Grudusk na lata 2017-2023

W związku z oceną dokumentu przez Ekspertów Departamentu Rozwoju Regionalnego i Funduszy Europejskich Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego w Warszawie, pojawiła się konieczność wprowadzenia modyfikacji do Lokalnego Programu Rewitalizacji. Spis najważniejszych zmian znajduje się poniżej:

- Do analizy sytuacji Gminy Grudusk w sferze przestrzenno-funkcjonalnej i technicznej dodano wskaźniki *Liczba budynków wybudowanych przed rokiem 1989 w relacji do ogólnej liczby budynków wg jednostki podziału oraz Udział zabytków nieruchomych, wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków w ogólnej liczbie zabytków*;
- Obszar rewitalizacji tworzą Rąbież Gruduski (całe sołectwo), Humęcino - Klary (całe sołectwo), Grudusk (fragment sołectwa) – obszar zajmuje 4,65% powierzchni całej Gminy, a zamieszkuje go 27,81% wszystkich jej mieszkańców;
- Poszerzono zapisy metodologiczne tłumaczące w jaki sposób wyznaczony został obszar zdegradowany oraz obszar rewitalizacji;
- Dodano nową mapę obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji w skali 1:5000;
- Zgodnie z uwagami Ekspertów zmodyfikowano listę podstawowych i komplementarnych przedsięwzięć rewitalizacyjnych. Prezentuje się ona następująco:

Tabela 1 Lista podstawowych i komplementarnych przedsięwzięć rewitalizacyjnych

LISTA PROJEKTÓW PODSTAWOWYCH	
1.	Remont terenu kolejki wąskotorowej oraz przyległego obszaru przemysłowego.
2.	Zagospodarowanie przestrzeni publicznej w m. Rąbież Gruduski.
3.	Budowa sieci kanalizacji sanitarnej z przyłączami na odcinku od miejscowości Humęcino Klary do Gruduska oraz rozbudowa sieci wodociągowej w miejscowości Grudusk
4.	Odnowa budynku socjalnego
5.	„Grudusk. Dzień z życia średniowiecznej osady”
6.	Imprezy aktywizacyjno-integracyjne dla seniorów
7.	Usługi opiekuńcze i asystenckie dla osób starszych i chorych
8.	Poprawa zdolności do zatrudnienia osób nieaktywnych zawodowo i osób zagrożonych wykluczeniem społecznym poprzez szkolenia zawodowe.
9.	Akcja edukacyjna – promowanie postaw proekologicznych
10.	Aktywizacja społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym poprzez utworzenie Centrum Aktywizacji Lokalnej Społeczności Gminy Grudusk
11.	Dni sąsiada – stworzenie oferty spędzania wolnego czasu przez mieszkańców obszaru rewitalizacji.
LISTA PROJEKTÓW KOMPLEMENTARNYCH	
12.	Wianki. Noc Świętojańska
13.	Dni Gminy Grudusk
14.	Turniej Sołectw
15.	Imprezy o charakterze sportowym

Źródło: opracowanie własne.

- Ponadto poszerzono opisy projektów tak, aby podkreślić ich powiązanie ze zdiagnozowanymi problemami, wskazać poszczególne grupy docelowe czy też kompleksowość działań i powiązanie pomiędzy projektami (przede wszystkim między projektami infrastrukturalnymi i „miękkimi”);
- Dodano pogłębiony opis Zespołu ds. Rewitalizacji;
- Wskazano na dodatkowe możliwości aktualizacji i modyfikacji Lokalnego Programu Rewitalizacji w przyszłości.

**Niniejszy dokument sporządzono zgodnie z zasadą partnerstwa i partycypacji
w ścisłym porozumieniu i przy współpracy z samorządem gminnym
i przedstawicielami społeczności lokalnej.**

Gmina Grudusk

ul. Ciechanowska 54
06-460 Grudusk

Spis treści

1.	Wprowadzenie – cel, założenia i zakres opracowania	6
2.	Gmina Grudusk – diagnoza ogólna.....	8
3.	Metodologia opracowania diagnozy społeczno-gospodarczej	16
3.1.	Podział Gminy Grudusk na jednostki analityczne.....	16
3.2.	Analiza wskaźnikowa	18
3.3.	Metodologia badań jakościowych.....	20
4.	Delimitacja obszarów zdegradowanych.....	22
4.1.	Sfera społeczna.....	22
4.2.	Podsumowanie sfery społecznej	64
4.3.	Sfera gospodarcza	66
4.4.	Sfera przestrzenno-funkcjonalna i techniczna	69
4.5.	Sfera środowiskowa	78
4.6.	Podsumowanie sfery gospodarczej, przestrzenno-funkcjonalnej i technicznej oraz środowiskowej.....	87
5.	Identyfikacja granic obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji	89
5.1.	Obszar zdegradowany	89
5.2.	Obszar rewitalizacji.....	92
5.3.	Zasięg przestrzenny obszaru rewitalizacji	96
5.4.	Pogłębiona diagnoza obszaru rewitalizacji.....	97
6.	Wizja obszaru rewitalizacji	104
7.	Cele strategiczne, operacyjne i kierunki interwencji.....	106
7.1.	Rekomendowane kierunki interwencji.....	107
7.2.	Matryca logiczna celów	108
8.	Lista planowanych projektów i przedsięwzięć rewitalizacyjnych	109
8.1.	Podstawowe	109
1.	Remont terenu kolejki wąskotorowej oraz przyległego obszaru przemysłowego.	109
2.	Zagospodarowanie przestrzeni publicznej w m. Rąbież Gruduski	111

3.	Budowa sieci kanalizacji sanitarnej z przyłączami na odcinku od miejscowości Humięcino Klary do Gruduska oraz rozbudowa sieci wodociągowej w miejscowości Grudusk	112
4.	Odnowa budynku socjalnego	114
5.	„Grudusk. Dzień z życia średniowiecznej osady”	115
6.	Imprezy aktywizacyjno-integracyjne dla seniorów	117
7.	Usługi opiekuńcze i asystenckie dla osób starszych i chorych	118
8.	Poprawa zdolności do zatrudnienia osób nieaktywnych zawodowo i osób zagrożonych wykluczeniem społecznym poprzez szkolenia zawodowe	119
9.	Akcja edukacyjna – promowanie postaw proekologicznych.....	121
10.	Aktywizacja społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym poprzez utworzenie Centrum Aktywizacji Lokalnej Społeczności Gminy Grudusk	122
11.	Dni sąsiada – stworzenie oferty spędzania wolnego czasu przez mieszkańców obszaru rewitalizacji.....	124
8.2.	Komplementarne.....	125
12.	Wianki. Noc Świętojańska	126
13.	Dni Gminy Grudusk.....	127
14.	Turniej sołectw	128
15.	Imprezy o charakterze sportowym.....	129
8.3.	Powiązanie planowanych projektów i przedsięwzięć rewitalizacyjnych z celami operacyjnym	132
8.4.	Indykatywne ramy finansowe	133
9.	Zgodność LPR z dokumentami planistycznymi i strategicznymi Gminy	137
10.	Mechanizmy zapewnienia komplementarności rewitalizacji.....	141
10.1.	Kompleksowość Programu	141
10.2.	Komplementarność przestrzenna	142
10.3.	Komplementarność problemowa.....	143
10.4.	Komplementarność proceduralno – instytucjonalna	144
10.5.	Komplementarność międzyokresowa	144
10.6.	Komplementarność źródeł finansowania.....	150

11.	Partycypacja społeczna	150
11.1.	Mechanizmy partycypacji społecznej.....	150
11.2.	Spotkania konsultacyjne.....	153
11.3.	Formy partycypacji społecznej na etapie wdrażania i monitorowania	159
12.	System wdrażania (realizacji) LPR	160
13.	System monitoringu i oceny PR.....	163
13.1.	Monitoring.....	163
13.2.	Ewaluacja.....	164
13.3.	Aktualizacja.....	169
14.	Załączniki	170
15.	Spis tabel i rysunków	171

1. Wprowadzenie – cel, założenia i zakres opracowania

Podstawą prawną do sporządzenia Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Grudusk na lata 2017-2023 są Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020 opracowane przez Ministerstwo Rozwoju, aktualne Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020.

Zgodnie ze wskazanymi dokumentami, **rewitalizacja** stanowi kompleksowy proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych poprzez działania całościowe (powiązane wzajemnie przedsięwzięcia obejmujące kwestie społeczne oraz gospodarcze lub przestrzenno-funkcjonalne lub techniczne lub środowiskowe), integrujące interwencję na rzecz społeczności lokalnej, przestrzeni i lokalnej gospodarki, skoncentrowane terytorialnie i prowadzone w sposób zaplanowany oraz zintegrowany poprzez programy rewitalizacji. Rewitalizacja zakłada optymalne wykorzystanie specyficznych uwarunkowań danego obszaru oraz wzmocnienie jego lokalnych potencjałów (w tym także kulturowych) i jest procesem wieloletnim, prowadzonym przez interesariuszy (m.in. przedsiębiorców, organizacje pozarządowe, właścicieli nieruchomości, organy władzy publicznej, etc.) tego procesu, w tym przede wszystkim we współpracy z lokalną społecznością¹.

Proces ten stanowi wieloletni okres, prowadzony przez interesariuszy wraz we współpracy ze społecznością lokalną. Dla prowadzenia rewitalizacji wymagane są:

- uwzględnienie rewitalizacji, jako istotnego elementu całościowej wizji rozwoju Gminy;
- pełna diagnoza służąca wyznaczeniu obszaru rewitalizacji oraz analizie dotyczących go problemów, diagnoza obejmuje kwestie społeczne oraz gospodarcze lub przestrzenno-funkcjonalne lub środowiskowe;
- ustalenie hierarchii potrzeb w zakresie działań rewitalizacyjnych;
- właściwy dobór narzędzi i interwencji do potrzeb i uwarunkowań danego obszaru;
- zsynchronizowanie działań w sferze społecznej, gospodarczej, przestrzenno-funkcjonalnej, technicznej, środowiskowej;
- koordynacja prowadzonych działań oraz monitorowanie i ewaluacja skuteczności rewitalizacji;
- realizacja wynikającej z art. 5 ust. 1 rozporządzenia ogólnego zasady partnerstwa polegającej na włączeniu partnerów w procesy programowania i realizacji projektów rewitalizacyjnych

¹ Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020.

w ramach programów operacyjnych oraz konsekwentnego, otwartego i trwałego dialogu z tymi podmiotami i grupami, których rezultaty rewitalizacji mają dotyczyć².

Obszar zdegradowany stanowi obszar, na którym zidentyfikowany został stan kryzysowy (tj. stan spowodowany koncentracją negatywnych zjawisk społecznych). Może być on podzielony na podobszary, w tym podobszary, które nie posiadają wspólnych granic (warunek – występowanie sytuacji kryzysowej na każdym podobszarze).

Obszar rewitalizacji jest to całość lub część obszaru zdegradowanego, na którym zamierza się prowadzić rewitalizację. Cechuje go koncentracja negatywnych zjawisk oraz znaczenie dla rozwoju lokalnego. Zgodnie z wymaganiami nie może on przekraczać 20% powierzchni gminy oraz 30% liczby ludności. Gmina Grudusk przystępując do opracowania Diagnostyki służącej wyznaczeniu obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji zobowiązuje się do jego określenia.

W związku z powyższym, jednym z najważniejszych elementów opracowania Lokalnego Programu Rewitalizacji jest diagnoza czynników i zjawisk kryzysowych, których analiza pozwoli na szczegółowe określenie miejsc wymagających rewitalizacji na terenie Gminy Grudusk.

Niniejszy dokument został opracowany na podstawie analizy danych zastanych (ilościowych) i aktywnego udziału różnych grup interesariuszy. Przeprowadzone zostały konsultacje w postaci warsztatów oraz wywiady indywidualne z lokalnymi liderami.

Program Rewitalizacji został przygotowany w oparciu o analizę źródeł wtórnych, danych ilościowych oraz jakościowych. Dane zostały pozyskane z takich instytucji jak:

- Urząd Gminy Grudusk;
- Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Grudusku;
- Komenda Powiatowa Policji w Ciechanowie;
- Powiatowy Urząd Pracy w Ciechanowie.

Należy także zaznaczyć, że w prace nad Lokalnym Programem Rewitalizacji zostały zaangażowane wszystkie grupy społeczne i interesariusze rewitalizacji.

² Wszystkie poniższe definicje w niniejszym podrozdziale pochodzą z dokumentu pn. Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Warszawa, 2 sierpnia 2016 r., s. 5-8.

2. Gmina Grudusk – diagnoza ogólna

Położenie

Gmina Grudusk zlokalizowana jest w północno-wschodniej części województwa mazowieckiego, w północnej części województwa mazowieckiego. Obszar gminy wynosi 96,7 km², co stanowi ok. 4,50% całości powierzchni powiatu. Gmina Grudusk graniczy z następującymi gminami:

- od południa z gminą Regimin (powiat ciechanowski),
- od wschodu z gminą Czernice Borowe (powiat przasnyski),
- od północy z gminą Dzierzgowo (powiat mławski),
- od zachodu z gminami Szydłowo i Stupsk (powiat mławski).

Sieć osadniczą gminy tworzą 33 miejscowości, które wchodzi w skład 25 sołectw i 23 obrębów geodezyjnych. W skład gminy wchodzi następujące jednostki pomocnicze (sołectwa): Borzuchowo - Daćbogi, Grudusk, Humięcino, Humięcino - Andrychy, Humięcino - Koski, Humięcino Klary, Kołaki Wielkie, Leśniewo Dolne, Leśniewo Górne, Łysakowo, Mierzanowo, Nieborzyn, Pszczółki Górne, Przywilcz, Purzyce - Trojany, Purzyce - Rozwory, Rąbież Gruduski, Sokolnik, Sokołowo, Stryjowo Wielkie, Strzelnia, Wiksin, Wiśniewo, Zakrzewo Wielkie oraz Żarnowo.

Na obszarze gminy zlokalizowany jest teren funkcjonalny „Zielone Płuca Polski”. Blisko 40,00% powierzchni gminy Grudusk stanowi Obszar Chronionego Krajobrazu, charakteryzujący się cennym znaczeniem kulturowym, środowiskowym i historycznym.

W najbliższym otoczeniu gminy Grudusk zlokalizowane są 3 miasta na prawach powiatu, Przasnysz, Mława i Ciechanów. Oddalone są one od gminy o odległość ok. 20 km. Przez obszar gminy przebiegają główne szlaki komunikacyjne, łączące ważniejsze ośrodki miejskie regionu:

- droga wojewódzka nr 544 w relacji: Mława - Przasnysz - Krasnosielc - Ostrołęka,
- droga wojewódzka nr 616 w relacji: Rembielin - Ciechanów.

Na obszarze gminy nie zlokalizowano stacji kolejowej. Najbliższa stacja kolejowa znajduje się w miejscowościach Mława i Ciechanów.

Środowisko przyrodnicze

Gmina Grudusk zlokalizowana jest w makroregionie Niziny Północnomazowieckiej, w części południowej regionu Wzniesień Mławskich. Przez teren gminy przebiega wał morenowy, ciągnący się od północy z okolic Gruduska, w stronę południa, rejonu Opinogóry. Dominującym elementem rzeźby terenu jest tzw. krawędź opinogórska, która charakteryzuje się cechami pośrednimi między iltami, a gliną zwałową.

Obszar gminy w największym stopniu stanowią użytki rolne, o powierzchni 8 900 ha. Udział użytków rolnych w całości powierzchni gminy wynosi 91,99%. Areal gruntów leśnych oraz zadrzewionych wynosi 453 ha, co stanowi 4,68% powierzchni gminy. Rozmiar terenów zabudowanych i zurbanizowanych wynosi 263 ha, co stanowi 2,72% powierzchni gminy. Mniejszy udział w powierzchni gminy stanowią: nieużytki (2,72%), grunty pod wodami (0,05%) i tereny różne (0,02%).

Tabela 1 Kierunki wykorzystania terenu w Gminie Grudusk

Kierunki wykorzystania powierzchni	Powierzchnia w ha	Udział w powierzchni ogółem
użytki rolne razem	8 900	91,99%
grunty leśne oraz zadrzewione i zakrzewione razem	453	4,68%
grunty pod wodami razem	5	0,05%
grunty zabudowane i zurbanizowane razem	263	2,72%
nieużytki	52	0,54%
tereny różne	2	0,02%
powierzchnia ogółem	9 675	100,00%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL/GUS

Powierzchnia gruntów leśnych gminy Grudusk wynosiła w 2015 roku 446,29 ha, z czego większość stanowiły lasy prywatne (67,28%). W latach 2012 - 2015 łączna powierzchnia lasów wzrosła o 5,09 ha. Teren lasów publicznych w analizowanym okresie zmniejszył się o 0,88 ha, natomiast powierzchnia prywatnych gruntów leśnych zwiększyła się o 5,97 ha. W 2015 roku lesistość gminy Grudusk wynosiła wyłącznie 4,6% (powiat ciechanowski - 16,7%, województwo mazowieckie - 23,3%).

Tabela 2 Powierzchnia gruntów leśnych w gminie Grudusk

	2012	2013	2014	2015
ogółem w ha	441,2	445,61	445,60	446,29
grunty leśne publiczne ogółem w ha	146,9	146,45	146,44	146,02
grunty leśne prywatne w ha	294,3	299,16	299,16	300,27
lesistość gminy	4,5%	4,6%	4,6%	4,6%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL/GUS

Tereny zielone gminy Grudusk charakteryzują się niską odpornością na antropopresję i małą przydatnością do celów rekreacyjnych. Niska użyteczność gruntów leśnych gminy determinowana jest:

niskim odsetkiem lesistości, młodym wiekiem drzewostanu oraz niską różnorodnością gatunkową. Na uwagę zasługuje nierównomierne rozłożenie terenów leśnych na terenie gminy. Sołectwa, wśród których udział lasów w powierzchni przyjmuje wartości skrajne zostały wskazane w poniższej tabeli.

Tabela 3 Sołectwa o największym i najmniejszym udziale gruntów leśnych

Sołectwo	Udział gruntów leśnych
Rąbież Gruduski	13,5%
Grudusk	10,4%
Leśniewo Dolne	10,1%
Przywilcz	0,2%
Łysakowo	1,3%
Pszczółki Górne	1,3%

Źródło: opracowanie własne na podstawie Strategia Rozwoju Gminy Grudusk na lata 2016 - 2020

Elementami zwiększającymi atrakcyjność krajobrazową gminy są pomniki przyrody ożywionej:

- Drzewostan dębowo – jodłowy (miejscowość Grudusk),
- Drzewostan dębowy (miejscowość Grudusk),
- Grupa drzew: 3 Lipy drobnolistne i Dąb szypułkowy (miejscowość Grudusk),
- Lipa drobnolistna (miejscowość Wiśniewo),
- Grupa drzew: Buk pospolity, 2 Graby pospolite, 2 Lipy drobnolistne (miejscowość Rąbież Gruduski),
- Grupa dwóch lip drobnolistnych (miejscowość Pszczółki Czubaki),
- Polna Grusza (miejscowość Nieborzyn).

Pomniki przyrody nieożywionej, które również wzbogacają krajobraz gminy, stanowią 4 granitowe głązy narzutowe. Zlokalizowane są w miejscowościach: Stryjewo Wielkie, Żarnowo oraz Purzyce Pomiany.

Według klasyfikacji hydrologicznej, teren gminy Grudusk zlokalizowany jest w dorzeczu prawostronnych dopływów Narwi, mianowicie: Wkry (96,5%) i Orzycy (3,5%). Najważniejszym ciekim wodnym, znajdującym się na obszarze gminy jest rzeka Łydynia, która stanowi lewostronny dopływ Wkry. Źródło Łydyni znajduje się na terenie sąsiedniego sołectwa Dzierzgowo, natomiast miejsce uchodzenia do rzeki Wkry zlokalizowane jest w pobliżu miejscowości Gutarzewo. Dopływem Łydyni, przepływającym przez środkowy obszar gminy jest rzeka Struga Gruduska. Na terenie gminy znajduje się również bezimienny ciek, który podobnie jak Struga Gruduska jest lewostronnym dopływem Łydyni.

Demografia

Na terenie gminy Grudusk w 2016 zamieszkiwało 3793 osób. W latach 2012 - 2016 ich liczba zmniejszyła się o 4,69%. Większość mieszkańców gminy stanowiły kobiety (50,39%). Współczynnik feminizacji w gminie Grudusk przyjmował w 2016 roku drugie najwyższe wartości wśród wszystkich gmin powiatu ciechanowskiego.

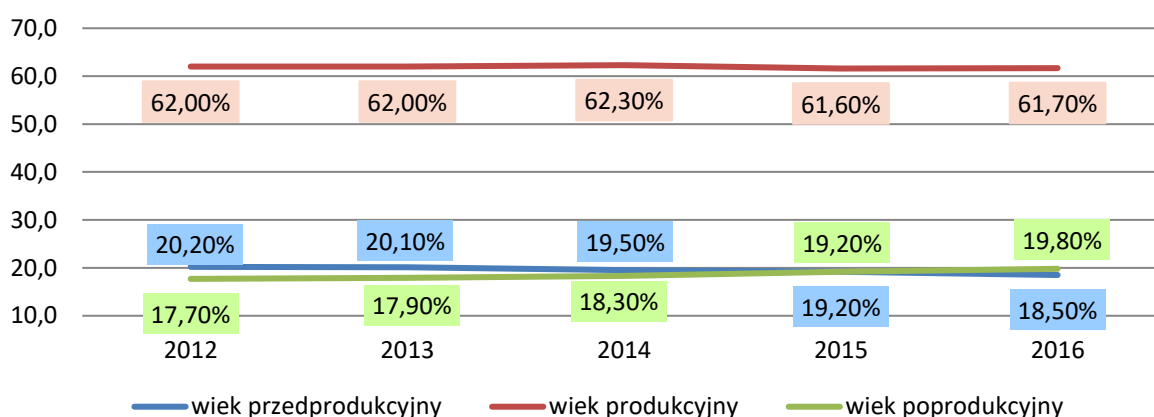
W 2016 roku liczba osób, przypadających na 1 km² gminy Grudusk wynosiła 38. Gęstość zaludnienia w gminie Grudusk stanowiła trzecią najniższą, spośród wszystkich gmin powiatu ciechanowskiego. Na terenie gminy występuje wysoki poziom rozdrobnienia zaludnienia. W 30 spośród 33 miejscowości zamieszkuje wyłącznie ok. 54% ludności gminy. Wyłącznie trzy miejscowości w gminie zamieszkiwane są przez więcej, niż 200 osób (Grudusk, Łysakowo i Rąbież Gruduski).

Struktura demograficzna według ekonomicznych grup ludności w gminie Grudusk wykazywała w latach 2012 - 2016 negatywną tendencję. W omawianym okresie odnotowano odpowiednio:

- Wzrost odsetka ludności w wieku poprodukcyjnym o 11,86%,
- Spadek odsetka ludności w wieku produkcyjnym o 0,48%,
- Spadek odsetka ludności w wieku przedprodukcyjnym o 8,41%.

Kierunek zachodzących w gminie zmian demograficznych jest zgodny z kierunkiem zmian struktury demograficznej z poziomów: powiatu ciechanowskiego, województwa mazowieckiego, czy też Polski.

Rysunek 1 Udział ludności według ekonomicznych grup wieku w gminie Grudusk w latach 2012 - 2016

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL/GUS

Obecna struktura demograficzna gminy determinowana jest w głównej mierze poprzez stosunek liczby urodzeń żywych do zgonów oraz saldo migracji.

Przyrost naturalny stanowi relację pomiędzy liczbą urodzeń żywych, a liczbą zgonów odnotowanych w określonym okresie. W 2016 roku, w gminie Grudusk odnotowano wartość dla wskaźnika urodzeń

żywych, przypadających na 1 000 mieszkańców na poziomie wyłącznie 7,3. Była to wartość wyraźnie niższa od poziomów dla wskaźnika zarejestrowanego w skali powiatu (9,8) i województwa (11,1). W latach 2012 - 2016 wartość wskaźnika urodzeń żywych na 1 000 ludności zmniejszyła się w gminie o 27,00%.

Wartość wskaźnika odnotowanych zgonów, przypadających na 1 000 ludności kształtowała się w gminie w 2015 roku na poziomie 12,45%³. Liczba zgonów w relacji do liczby mieszkańców w gminie w 2015 roku przyjmowała wartości mniej korzystne, niżeli w powiecie ciechanowskim (10,16), a także w województwie mazowieckim (10,30). W latach 2012 - 2015, w gminie Grudusk odnotowano systematyczny spadek wartości wskaźnika liczby zgonów, przypadających na 1 000 mieszkańców (o 19,15%).

W 2016 roku przyrost naturalny, przypadający na 1 000 mieszkańców w gminie Grudusk wynosił -4,0. Odnotowany w gminie wynik przyjmował wartości znacznie mniej korzystnie dla struktury demograficznej, niżeli w powiecie ciechanowskim (-0,2) oraz w województwie mazowieckim (0,9). Od 2012 roku rejestrowano w gminie ujemny przyrost naturalny, oscylujący w granicach między -5,4, a -1,6. W ostatnich trzech latach poziom wskaźnika w gminie ustabilizował się na poziomie bliskim -4,0.

Tabela 4 Wskaźnik przyrostu naturalnego na 1000 mieszkańców w latach 2012 - 2016

	2012	2013	2014	2015	2016
województwo mazowieckie	0,5	0,2	0,7	0,5	0,9
powiat ciechanowski	0,4	-0,3	-0,8	-0,5	-0,2
gmina Grudusk	-5,4	-1,6	-3,9	-4,0	-4,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL/GUS

Migracja ludności stanowi główne zagrożenie dla sytuacji demograficznej w gminie Grudusk. Od 2012 roku odnotowywano w gminie ujemne salda migracji na 1 000 osób, na poziomach oscylujących między -5,6, a -8,8. W relacji do pozostałych gmin powiatu ciechanowskiego, wartość salda migracji na 1 000 mieszkańców w 2015 roku jest w gminie Grudusk jedną z najniższych⁴.

Tabela 5 Saldo migracji na 1 000 mieszkańców w latach 2012 - 2016

	2012	2013	2014	2015
województwo mazowieckie	2,4	2,5	2,5	2,3
powiat ciechanowski	-2,9	-2,8	-3,0	-3,2
gmina Grudusk	-6,4	-8,8	-7,6	-5,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL/GUS

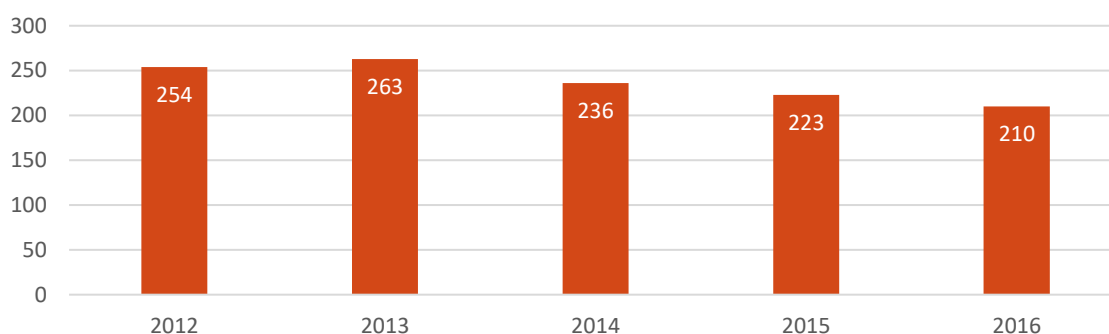
³ Brak danych za 2016 rok

⁴ Brak danych za 2016 rok

Bezrobocie

Na terenie gminy Grudusk w 2016 roku zarejestrowanych było 210 osób bezrobotnych. W okresie 2012/2013 liczba osób pozostających bez pracy zwiększyła się o 3,54%, natomiast w kolejnych latach ich liczba systematycznie spadała. W 2016 roku 51,42% osób bezrobotnych stanowiły kobiety.

Rysunek 2 Liczba osób bezrobotnych na terenie gminy Grudusk w latach 2012 - 2016

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL/GUS

Sfera gospodarcza

Na terenie gminy Grudusk w 2016 roku funkcjonowały 244 podmioty gospodarcze. Większość z nich stanowiły przedsiębiorstwa z sektora prywatnego (94,26%). Wśród przedsiębiorstw z sektora prywatnego, największą część stanowiły osoby fizyczne, prowadzące działalność gospodarczą (83,74%). W sektorze publicznym funkcjonowało w 2016 roku wyłącznie 12 podmiotów. Do najważniejszych z nich należy zaliczyć: Urząd Gminy w Grudusku, ośrodki oświaty, czy też Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej.

Tabela 6 Liczba podmiotów gospodarczych z podziałem na sektory własnościowe w gminie Grudusk

Liczba podmiotów	
podmioty gospodarki narodowej ogółem	244
sektor publiczny - ogółem	12
sektor prywatny - ogółem	230

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL/GUS

Zgodnie z klasyfikacją PKD z 2007 roku, na terenie gminy Grudusk najwięcej przedsiębiorstw prowadzi działalność w sekcjach:

- G (handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle) - 69 podmiotów,
- A (rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo) - 40 podmiotów,

- C (przetwórstwo przemysłowe) - 27 podmiotów,
- H (transport i gospodarka magazynowa) - 22 podmioty,
- F (budownictwo) - 19 podmiotów.

W latach 2012 - 2016 odnotowywana jest systematyczna poprawa w dziedzinie przedsiębiorczości w skali kraju. Dane dotyczące liczby podmiotów gospodarczych, przypadających na 10 000 mieszkańców w wieku produkcyjnym, potwierdzają poprawę sytuacji. Wraz z ogólnokrajową tendencją, zarówno na poziomie województwa, powiatu, jak i gminy Grudusk zwiększa się liczba przedsiębiorstw, przypadających na 10 000 mieszkańców w wieku produkcyjnym.

Wśród gmin powiatu ciechanowskiego, gmina Grudusk charakteryzuje się jednym z wyższych poziomów wskaźnika liczby podmiotów gospodarczych, przypadających na 10 000 mieszkańców w wieku produkcyjnym (za gminami: miejską i wiejską Ciechanów).

Tabela 7 Liczba podmiotów gospodarczych, przypadających na 10 000 mieszkańców w wieku produkcyjnym w latach 2012 - 2016

	2012	2013	2014	2015	2016
Polska	1 615,6	1 666,6	1 700,2m	1 743,3	1 783,0
województwo mazowieckie	2 097,3	2 183,8	2 245,8	2 333,5	2 418,2
powiat ciechanowski	1 175,0	1 217,0	1 243,0	1 281,2	1 289,7
gmina Grudusk	1 028,0	1 004,2	1 053,7	1 060,6	1 074,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL/GUS

Infrastruktura techniczna

Dostęp do instalacji wodociągowej posiada 99,8% mieszkańcy gminy Grudusk. Jedyne ok. 5 gospodarstw nie posiada podłączenia do sieci wodociągowej, natomiast ta sytuacja związana jest z rezygnacją z korzystania z instalacji z własnej woli mieszkańców. Na obszarze gminy funkcjonuje 4 stacje uzdatniania wody, zlokalizowane w miejscowościach: Grudusk, Humięcino, Stryjewe oraz Wiksin. Odsetek osób korzystających z sieci wodociągowej w gminie Grudusk jest drugi najwyższy w zestawieniu gmin powiatu ciechanowskiego.

Na terenie gminy (miejscowość Grudusk) zlokalizowana jest oczyszczalnia ścieków „HYDROCENTRUM”. Jest to zakład typu mechaniczno-biologicznego oczyszczania ścieków. W 2015 roku został ukończony remont oczyszczalni, który podniósł wydajność zakładu. W tymże roku 45,7% mieszkańców gminy korzystało z instalacji kanalizacyjnej. Odsetek osób korzystających z sieci kanalizacyjnej w gminie Grudusk wynosi trzeci najwyższy rezultat w zestawieniu gmin powiatu ciechanowskiego.

Na obszarze miejscowości Humięcino - Koski zlokalizowany jest Punkt Selektywnej Zbiórki Odpadów Komunalnych. Mieszkańcy posiadają możliwość bezpłatnego oddania posegregowanych odpadów selektywnych, takich jak: szkło, gruz, metal, papier, tworzywo sztuczne. Odpady nieselektywne, gromadzone przez mieszkańców gminy Grudusk wywożone są na składowisko, znajdujące w Kosinach Bartosowych, w gminie Wiśniewo.

Wraz z rozwojem telefonii komórkowej i stacjonarnej poprawia się dostępność infrastruktury telekomunikacyjnej dla mieszkańców. Na terenie gminy zlokalizowane są trzy stacje przekaźnikowe telefonii, w miejscowościach: Grudusk, Przywilcz, Wiśniewo. Na terenie Łysakowa została wybudowana sieć szkieletowa i dystrybucyjna, zapewniająca dostęp do Internetu szerokopasmowego.

Na obszarze Gminy Grudusk brak infrastruktury technicznej, uprawniającej mieszkańców do korzystania z sieci gazowej. Odsetek mieszkańców korzystających z instalacji gazowej wynosi 0,00%.

Edukacja

W roku szkolnym 2015/2016 na terenie gminy Grudusk funkcjonowały 3 placówki wychowania przedszkolnego (2 oddziały przy Szkole Podstawowej w Grudusku, 1 oddział przy Szkole Podstawowej w Humięcinie). W roku szkolnym 2015/2016 w przedszkolach znajdowało się 50 miejsc dla dzieci, od 2012 roku ich liczba zwiększyła się o 21,95%. W latach 2012 - 2016 liczba dzieci uczęszczających na zajęcia w przedszkolach oscylowała między 41, a 48.

Na terenie gminy zlokalizowane są dwie placówki wychowania podstawowego: Szkoła Podstawowa w Grudusku i Szkoła Podstawowa Humięcinie. Do szkół podstawowych w roku szkolnym 2015/2016 uczęszczało 236 uczniów. Liczba uczniów szkół podstawowych od 2013 roku wzrosła o 9,26%.

Na obszarze gminy znajduje się wyłącznie jedno Gimnazjum im. Jana Pawła II w Grudusku. W roku szkolnym 2015/2016 na zajęcia w placówce uczęszczało 119 uczniów. Od 2013 liczba uczniów gimnazjum zmalała o 11,85%.

3. Metodologia opracowania diagnozy społeczno-gospodarczej

3.1. Podział Gminy Grudusk na jednostki analityczne

W celu przeprowadzenia diagnozy służącej wyznaczeniu obszaru zdegradowanego oraz obszaru rewitalizacji wykorzystano podział Gminy Grudusk na jednostki analityczne, tj. sołectwa, będące wydzielonymi terytorialnie jednostkami pomocniczymi gminy, trafnie odzwierciedlającym problemy odnotowane na jej terenie. Taka agregacja danych pozwala na wyznaczenie obszarów zdegradowanych oraz obszarów rewitalizacji w oparciu o rzetelną analizę zidentyfikowanych obszarów problemowych.

Poniżej przedstawione zostały jednostki analityczne, wraz z wyszczególnieniem ich powierzchni, ludności oraz udziału w ogólnej powierzchni oraz populacji Gminy Grudusk.

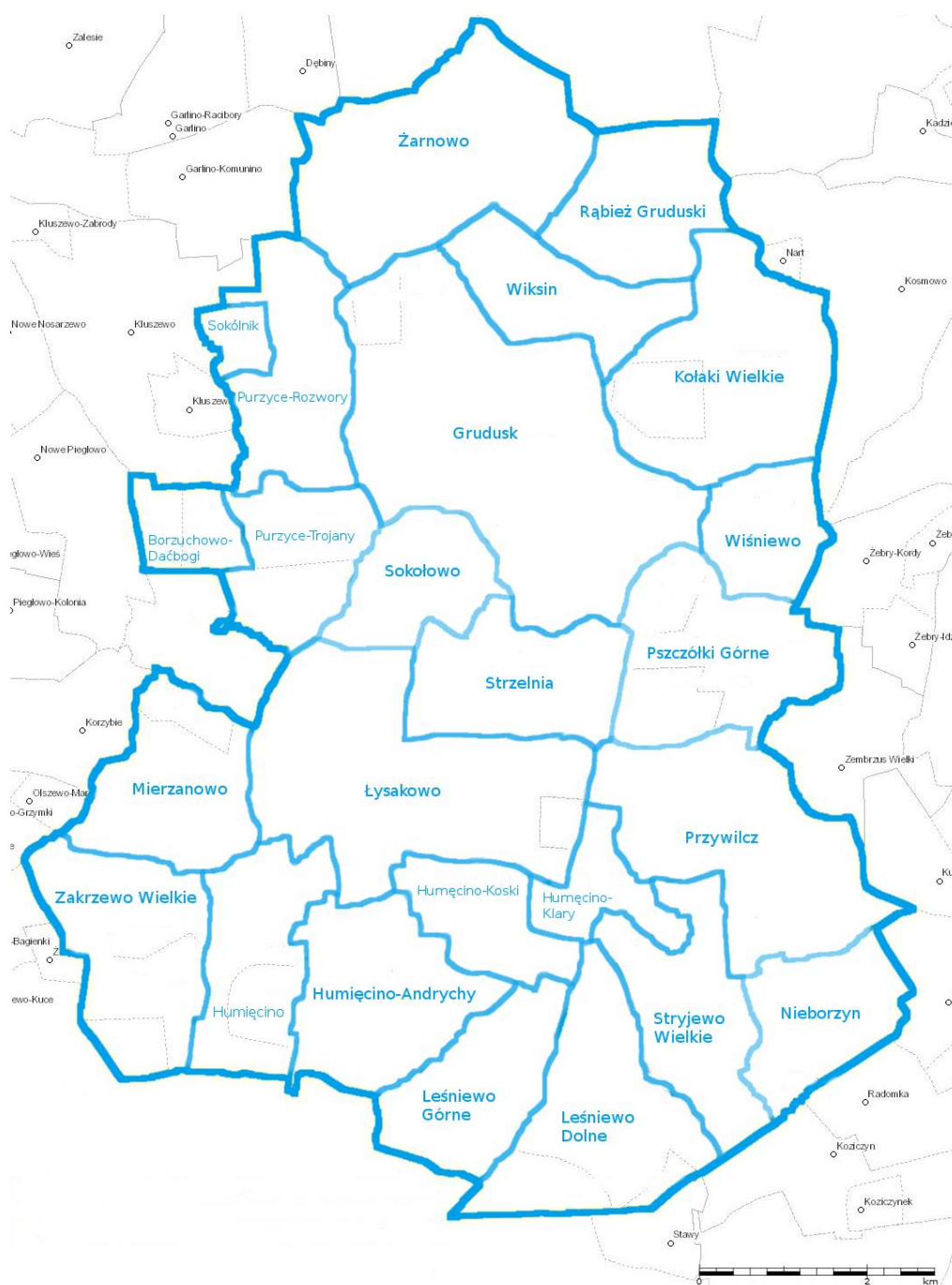
Tabela 8 Ludność oraz powierzchnia sołectw Gminy

Sołectwo	Powierzchnia [ha]	Udział [%] powierzchni Gminy	Ludność	Udział [%] mieszkańców Gminy
Borzechowo-Daćbogi	109	1,13%	31	0,82%
Grudusk	1101,83	11,39%	1279	33,72%
Humięcino	327,94	3,39%	132	3,48%
Humięcino Klary	33,76	0,35%	99	2,61%
Humięcino-Andrychy	412,87	4,27%	141	3,72%
Humięcino-Koski	358,12	3,70%	63	1,66%
Kołaki Wielkie	565,52	5,84%	180	4,75%
Leśniewo Dolne	479,15	4,95%	141	3,72%
Leśniewo Górne	314,32	3,25%	65	1,71%
Łysakowo	776,36	8,02%	193	5,09%
Mierzanowo	355,87	3,68%	111	2,93%
Nieborzyn	277,64	2,87%	71	1,87%
Przywilcz	600,12	6,20%	121	3,19%
Pszczółki Górne	441,89	4,57%	94	2,48%
Purzyce Rozwory	352,51	3,64%	48	1,27%
Purzyce-Trojany	290,62	3,00%	104	2,74%
Rąbież Gruduski	314,23	3,25%	256	6,75%
Sokołowo	239,89	2,48%	63	1,66%
Sokólnik	52	0,54%	25	0,66%
Stryjewo Wielkie	359,66	3,72%	82	2,16%

Sołectwo	Powierzchnia [ha]	Udział [%] powierzchni Gminy	Ludność	Udział [%] mieszkańców Gminy
Strzelnia	350,94	3,63%	58	1,53%
Wiksin	275,92	2,85%	157	4,14%
Wiśniewo	202,56	2,09%	94	2,48%
Zakrzewo Wielkie	416,78	4,31%	86	2,27%
Żarnowo	667,73	6,90%	99	2,61%
SUMA:	9677,23	100%	3793	100%

Źródło: opracowanie własne

Rysunek 3 Podział Gminy Grudusk na jednostki analityczne (sołectwa)

Źródło: opracowanie własne

3.2. Analiza wskaźnikowa

W procesie wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji na terenie Gminy Grudusk posłużono się wskaźnikami o charakterze ilościowym. Część wskaźników zostało w większości przedstawiony w sposób względny, to znaczy poprzez przyrównane ich do 100 mieszkańców danej jednostki podziału gminy. Dzięki takiej metodologii możliwe jest przedstawienie wartości uwzględniających możliwe różnice w liczbie ludności poszczególnych jednostek. Natomiast część wskaźników przyrównano do danych, pozwalających na określenie natężenia zjawisk kryzysowych na terenie całej Gminy. Wszystkie uzyskane dane są za rok 2016 (stan na 31 XII) i odnoszą się do czterech sfer:

- sfery społecznej,
- sfery gospodarczej,
- sfery przestrzenno-funkcjonalnej,
- sfery środowiskowej.

Dane zostały pozyskane we współpracy z takimi instytucjami jak Urząd Gminy Grudusk, Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Grudusku, Komenda Powiatowa Policji w Ciechanowie oraz Powiatowy Urząd Pracy w Ciechanowie.

Wykorzystane wskaźniki w podziale na sfery zaprezentowane zostały w poniższej tabeli.

Tabela 9 Zestawienie wskaźników wykorzystanych w diagnozie

Lp.	Nazwa wskaźnika	Zjawisko	Metoda obliczenia wskaźnika
Sfera społeczna			
W1	Udział osób w wieku produkcyjnym (kobiety 18-59 lat, mężczyźni 18-64 lat) w populacji mieszkańców ogółem	Demografia	Udział osób w wieku produkcyjnym w populacji ogółem mieszkańców danej jednostki gminy
W2	Udział osób w wieku poprodukcyjnym (kobiety 60 lat i więcej, mężczyźni 65 lat i więcej) w populacji mieszkańców ogółem	Demografia	Udział osób w wieku poprodukcyjnym w populacji ogółem mieszkańców danej jednostki gminy
W3	Liczba rodzin korzystających z zasiłków pomocy społecznej (forma pieniężna) na 1000 mieszkańców	Pomoc społeczna	Liczba przyznanych świadczeń dla rodzin korzystających z pomocy społecznej w danej jednostce podziału gminy, dzielona przez jej liczbę ludności oraz pomnożona przez 1000
W4	Kwota wypłaconych zasiłków pomocy społecznej (forma pieniężna) w przeliczeniu na 1 mieszkańca	Pomoc społeczna	Kwota wypłaconych zasiłków pomocy społecznej (forma pieniężna) w danej jednostce gminy, dzielona przez jej liczbę ludności
W5	Liczba rodzin otrzymujących świadczenie 500+ na pierwsze dziecko w przeliczeniu na 1000 mieszkańców	Pomoc społeczna	Liczba przyznanych świadczeń 500+ na pierwsze dziecko dla rodzin nieprzekraczających kryterium dochodowego w danej jednostce podziału gminy, dzielona przez jej liczbę ludności oraz pomnożona przez 1000

Lp.	Nazwa wskaźnika	Zjawisko	Metoda obliczenia wskaźnika
W6	Liczba osób samodzielnie gospodarujących korzystających z zasiłku pomocy społecznej (forma pieniężna) na 1000 mieszkańców	Pomoc społeczna	Liczba przyznanych świadczeń dla osób samodzielnie korzystających z zasiłku pomocy społecznej w danej jednostce podziału gminy, dzielona przez jej liczbę ludności oraz pomnożona przez 1000
W7	Liczba osób niepełnosprawnych na 1000 mieszkańców	Niepełnosprawność	Liczba przyznanych świadczeń dla osób korzystających z pomocy społecznej z powodu niepełnosprawności w danej jednostce podziału gminy, dzielona przez jej liczbę ludności oraz pomnożona przez 1000
W8	Liczba uczniów otrzymujących stypendium socjalne na 1000 mieszkańców	Pomoc społeczna	Liczba uczniów otrzymujących stypendium socjalne w danej jednostce podziału gminy, dzielona przez jej liczbę ludności oraz pomnożona przez 1000
W9	Liczba uczniów korzystających z dożywiania na 1000 mieszkańców	Pomoc społeczna	Liczba uczniów korzystających z dożywiania w danej jednostce podziału gminy, dzielona przez jej liczbę ludności oraz pomnożona przez 1000
W10	Liczba osób bezrobotnych na 1000 mieszkańców	Bezrobocie	Liczba zarejestrowanych osób bezrobotnych w danej jednostce gminy, dzielona przez jej liczbę ludności oraz pomnożona przez 1000
W11	Udział osób długotrwale bezrobotnych w populacji osób bezrobotnych ogółem	Bezrobocie	Udział procentowy osób długotrwale bezrobotnych w populacji osób bezrobotnych ogółem danej jednostki gminy
W12	Udział osób bezrobotnych bez kwalifikacji i doświadczenia w populacji osób bezrobotnych ogółem	Bezrobocie	Udział procentowy osób bezrobotnych bez kwalifikacji i doświadczenia w populacji osób bezrobotnych ogółem danej jednostki gminy
W13	Liczba przestępstw stwierdzonych na 1000 mieszkańców	Przestępczość	Liczba przestępstw odnotowanych w danej jednostce podziału gminy, dzielona przez jej liczbę ludności oraz pomnożona przez 1000
W14	Liczba stwierdzonych wykroczeń na 1000 mieszkańców	Przestępczość	Liczba wykroczeń odnotowanych w danej jednostce podziału gminy, dzielona przez jej liczbę ludności oraz pomnożona przez 1000
W15	Liczba wykroczeń: Spożycie alkoholu w miejscu publicznym na 1000 mieszkańców	Przestępczość	Liczba wykroczeń (Spożycie alkoholu w miejscu publicznym) odnotowanych w danej jednostce podziału gminy, dzielona przez jej liczbę ludności oraz pomnożona przez 1000
W16	Liczba kradzieży na 1000 mieszkańców	Przestępczość	Liczba kradzieży odnotowanych w danej jednostce podziału gminy, dzielona przez jej liczbę ludności oraz pomnożona przez 1000
Sfera gospodarcza			
W17	Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych zaw. w CEIDG na 1000 mieszkańców	Poziom przedsiębiorczości mieszkańców	Liczba nowo zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w danej jednostce podziału gminy, dzielona przez jej liczbę ludności oraz pomnożona przez 1000
Sfera środowiskowa			
W18	Liczba budynków mieszkalnych z azbestowym pokryciem dachowym w przeliczeniu na powierzchnię poszczególnych sołectw	Środowisko	Liczba budynków mieszkalnych zawierających azbestowe pokrycie dachowe w danej jednostce podziału gminy, dzielona przez jej liczbę ludności oraz pomnożona przez 1000

Lp.	Nazwa wskaźnika	Zjawisko	Metoda obliczenia wskaźnika
W19	Liczba osób prowadzących selektywną zbiórkę odpadów na 1000 mieszkańców	Edukacja ekologiczna	Liczba osób prowadzących selektywną zbiórkę odpadów w danej jednostce podziału gminy, dzielona przez jej liczbę ludności oraz pomnożona przez 1000
W20	Odsetek mieszkańców mających dostęp do infrastruktury kanalizacyjnej	Środowisko	Odsetek mieszkańców posiadających dostęp do infrastruktury kanalizacyjnej w danej jednostce podziału gminy
Sfera przestrzenno-funkcyjna i techniczna			
W21	Liczba ogólnodostępnych placów zabaw na 1000 mieszkańców	Infrastruktura	Liczba ogólnodostępnych placów zabaw w danej jednostce podziału gminy, dzielona przez jej liczbę ludności oraz pomnożona przez 1000
W22	Liczba budynków wybudowanych przed rokiem 1989 w relacji do ogólnej liczby budynków wg jednostki podziału	Stan techniczny budynków	Liczba budynków wybudowanych przed rokiem 1989 w podzielona przez ogólną liczbę budynków wg jednostki podziału, pomnożona przez 100%
W23	Udział zabytków nieruchomych, wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków w ogólnej liczbie zabytków	Tereny publiczne	Liczba zabytków nieruchomych, wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków do ogólnej liczby zabytków w gminie, pomnożona przez 100%

Źródło: opracowanie własne

Następnie wszystkie wartości przyrównane zostały do **średniej wartości dla gminy**. Na kartogramach przedstawiono kolorem obszary sołectw, w których zdiagnozowano wartości mniej korzystne niż średnia dla gminy. Do każdego wskaźnika przedstawiono opis przyczyn stanu kryzysowego.

3.3. Metodologia badań jakościowych

Dodatkowo dane ilościowe dotyczące Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Grudusk na lata 2017-2023 zostały uzupełnione danymi jakościowymi. Podstawowo metodą ich pozyskiwania były **konsultacje społeczne**. W Gminie Grudusk odbyły się trzy spotkania konsultacyjne, na które zaproszeni zostali wszyscy mieszkańcy oraz interesariusze gminy. Metodą informowania o spotkaniach były informacje zamieszczone na: stronie internetowej Urzędu Gminy, BIP-ie oraz materiałach papierowych.

Spotkania z interesariuszami odbyły się:

1. 10 lipca 2017 roku o godzinie 17:30, w którym uczestniczyło 17 osób,
2. 27 lipca 2017 roku o godzinie 15:00, w którym uczestniczyło 6 osób,
3. Spotkanie podsumowujące, prezentujące przyjęte założenia i zadania LPR, które odbędzie się na przełomie sierpnia – września 2017 r.)

Łącznie w dwóch turach spotkań konsultacyjnych uczestniczyły 23 osoby.

Mieszkańcy mieli możliwość wskazanie obszaru, który ma zostać włączony do Lokalnego Programu Rewitalizacji, przez co możliwe było zawężenie obszaru zdegradowanego i wybranie obszaru do

rewitalizacji. Ponadto, debacie poddano źródła występowania stanu kryzysowego i określano potencjał obszaru rewitalizacji. Mieszkańcy mieli możliwość wypracowania wizji obszaru rewitalizacji i celów strategicznych. Analizie poddano również wykaz planowanych interwencji i diagnozowano inne potrzeby w zakresie przedsięwzięć rewitalizacyjnych. Wyniki oceny społecznej przedstawione zostały w rozdziale *Partycypacja społeczna*.

4. Delimitacja obszarów zdegradowanych

4.1. Sfera społeczna

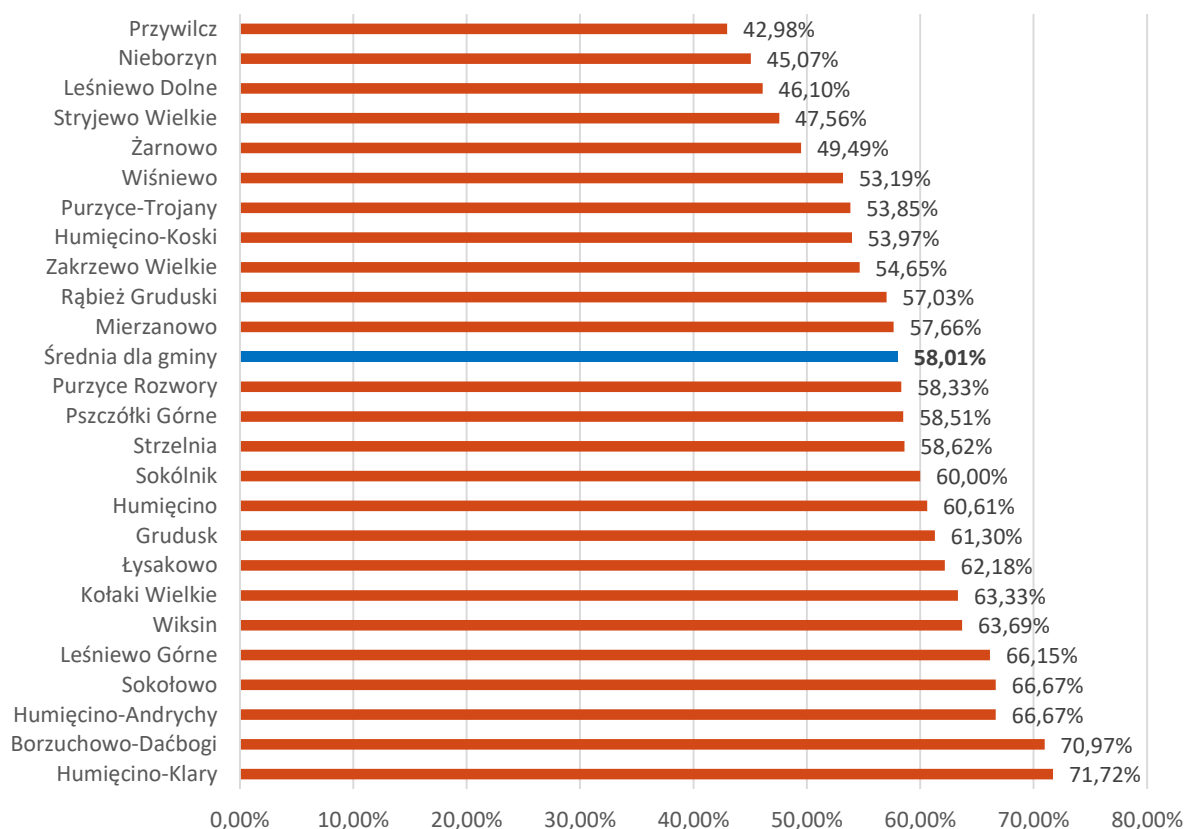
Udział osób w wieku produkcyjnym w populacji mieszkańców ogółem

Blisko 60% mieszkańców gminy stanowią kobiety między 18 a 59 rokiem życia i mężczyźni między 18 a 64 rokiem życia, czyli osoby w wieku produkcyjnym (58,01%). Wartości poniżej średniej świadczą o występowaniu zjawiska negatywnego w obrębie jednostek referencyjnych. Najmniej korzystną sytuację odnotowano na terenie Przywilcza, Nieborzyna, Leśniewa Dolnego, Stryjewa Wielkiego i Żarnowa (w tych jednostkach udział osób w wieku produkcyjnym jest mniejszy niż połowa wszystkich mieszkańców). Nieco lepiej, jednak nadal poniżej średniej dla gminy, sytuacja kształtuje się w sołectwach: Wiśniewo, Purzyce-Trojany, Humięcino-Koski, Zakrzewo Wielkie, Rąbież Gruduski i Mierzanowo.

Znaczenie w kontekście niekorzystnej sytuacji demograficznej gminy ma jej rolniczy charakter. Część mieszkańców, którym gospodarstwo rolne nie zapewnia wystarczających środków do życia decyduje się na emigrację do większych ośrodków (zapewniających zatrudnienie i podwyższenie stopy życiowej) bądź za granicę. Podobna sytuacja występuje wśród osób młodych wyjeżdżających na studia i osiedlających się w ościennych miastach, co prowadzi do utraty najbardziej wartościowej części kapitału społecznego.

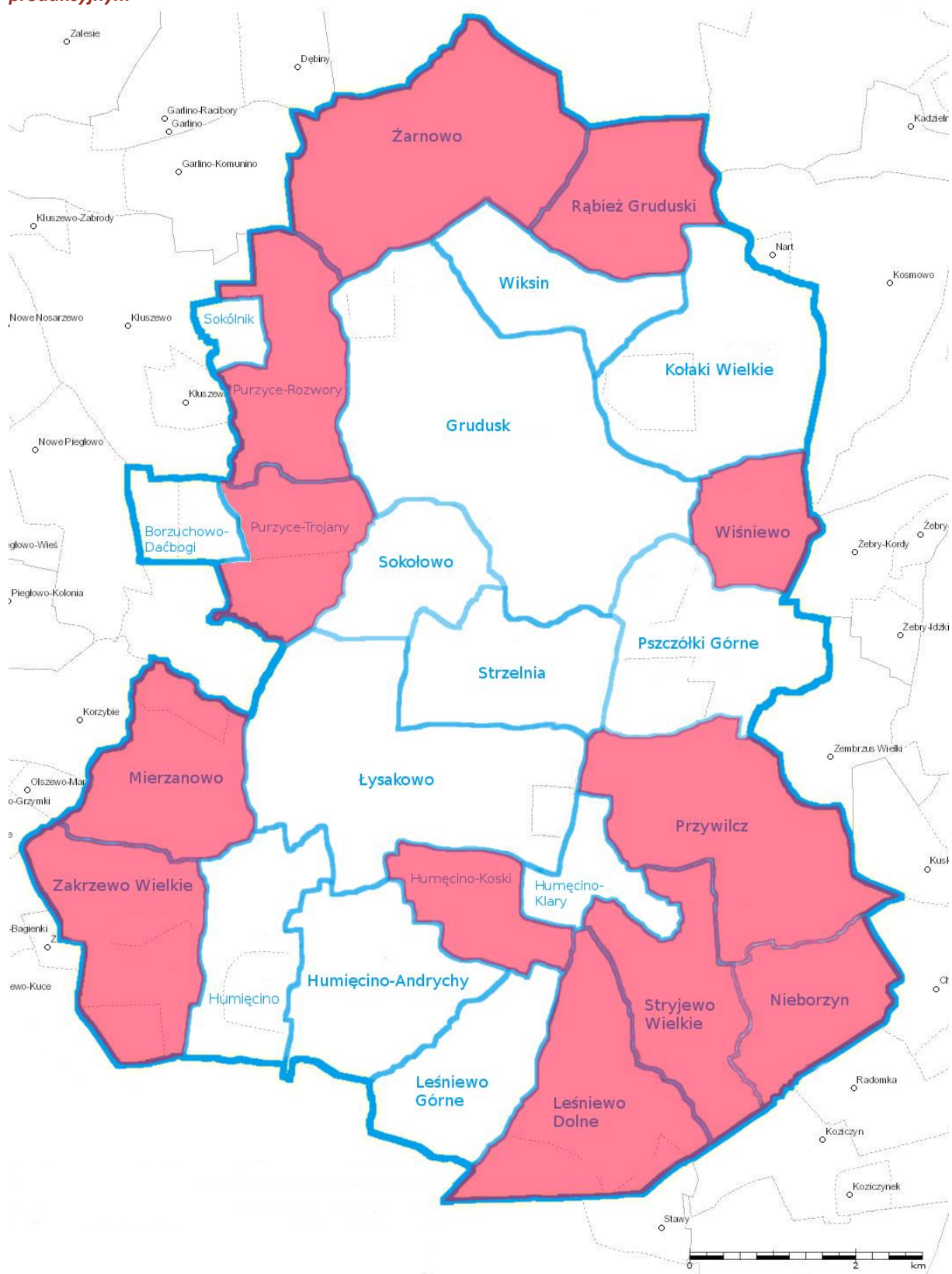
Skutkiem tej sytuacji jest stagnacja rozwoju gminy. Niski odsetek osób w wieku produkcyjnym kształtuje niewielką podaż siły roboczej oraz niski przyrost naturalny. Negatywne zmiany w strukturze wieku ludności nie ograniczają się zatem tylko do rynku pracy, ale również do potencjału kapitału społecznego. Niski przyrost naturalny będzie skutkował brakiem zastępowalności pokoleń, a w konsekwencji zmniejszaniem liczby mieszkańców gminy.

Rysunek 4 Udział osób w wieku produkcyjnym w populacji mieszkańców ogółem

Źródło: Opracowanie własne

Rysunek 5 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie ludności w wieku produkcyjnym

Źródło: Opracowanie własne

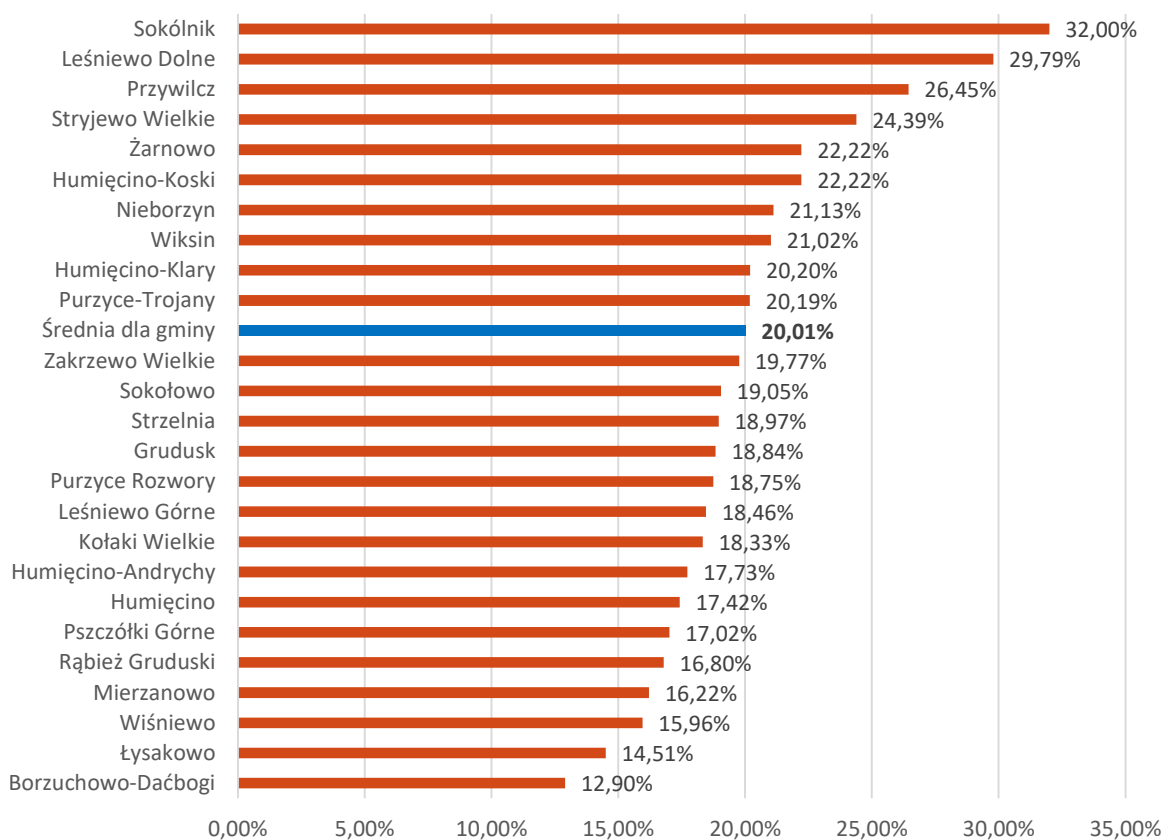
Udział osób w wieku poprodukcyjnym w populacji mieszkańców ogółem

W obrębie całej gminy 1/5 ludności stanowią osoby w wieku poprodukcyjnym (kobiety powyżej 59 roku życia i mężczyźni powyżej 64). Wyższy niż średnia dla gminy wynik odnotowano w przypadku sołectw: Purzyce-Trojany, Humięcino Klary, Wiksin, Nieborzyn, Humięcino-Koski, Żarnowo, Stryjowo Wielkie, Przywilcz, Leśniewo Dolne i Sokólnik. Świadczy to o występowaniu zjawiska starzenia się społeczeństwa. Porównując udział osób w wieku produkcyjnym i poprodukcyjny w ludności ogółem na terenie poszczególnych jednostek zaznaczyć należy, że niekorzystna sytuacja demograficzna występuje przede wszystkim w (niski odsetek osób w wieku produkcyjnym i wysoki w wieku poprodukcyjnym): Purzyce-Trojany, Nieborzyn, Humięcino-Koski, Żarnowo, Stryjowo Wielkie, Leśniewo Dolne.

Zjawisko starzenia się społeczeństwa jest wynikiem przede wszystkim niekorzystnej sytuacji demograficznej (niewielki odsetek osób w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym), co z kolei powiązane jest z emigracją ludzi młodych (celem zdobycia wykształcenia i pracy, poprawy jakości życia), a także postępowaniem cywilizacyjnym i rozwojem medycyny. **Powoduje** to w konsekwencji pozostawanie na terenach wiejskich znacznej liczby osób w wieku poprodukcyjnym, wysoki wskaźnik zgonów, a niski urodzeń, a także brak zastępowalności pokoleń.

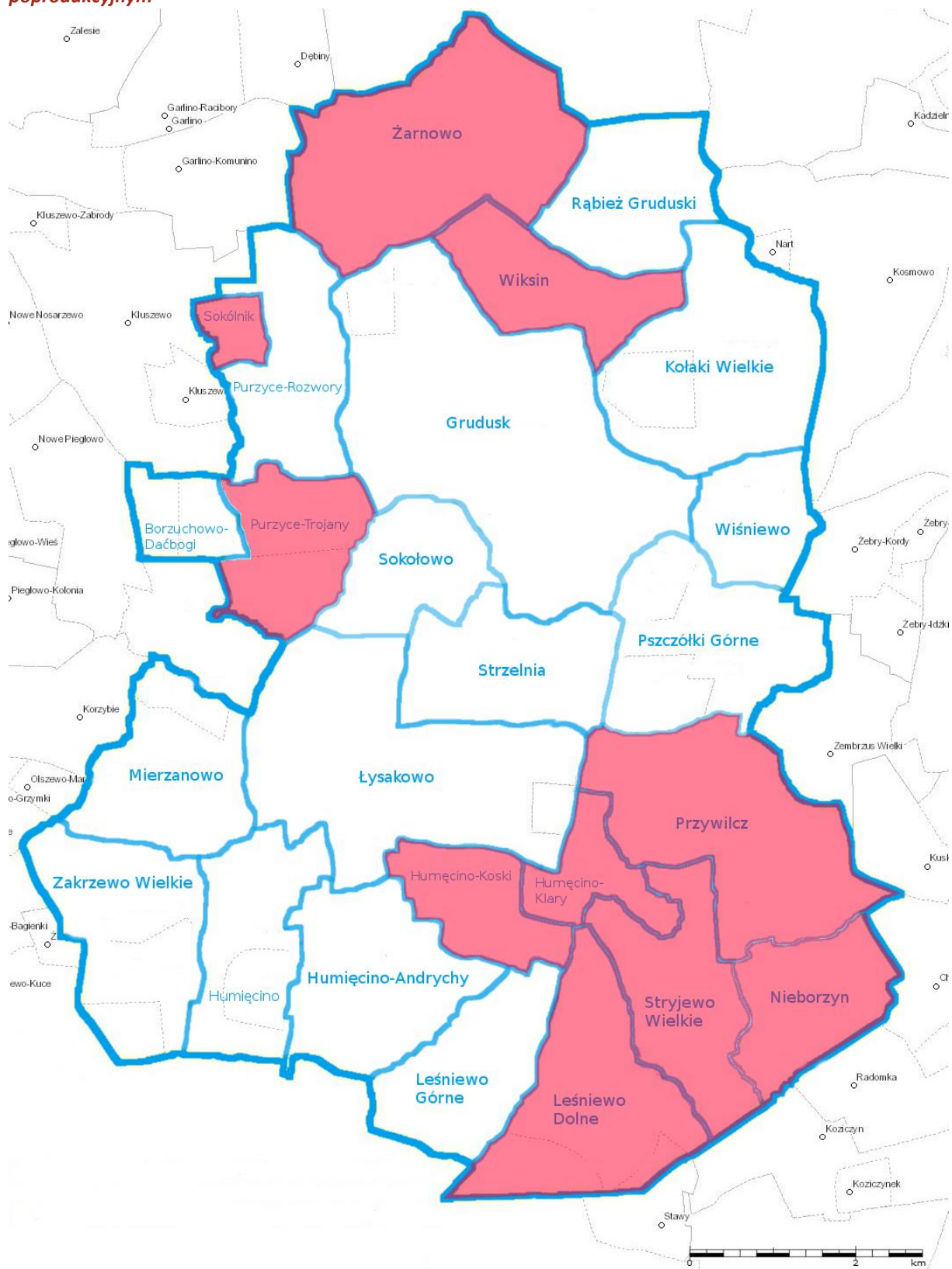
Skutkiem starzenia się społeczeństwa jest przede wszystkim wysokie obciążenie ludności w wieku produkcyjnym ludnością w wieku poprodukcyjnym, ale również wzrost zapotrzebowania na niektóre usługi (np. opiekę społeczną), modyfikacje rynku pracy oraz powiązane z tym zmiany struktury siły roboczej, rodziny i gospodarstw domowych. Wysoka liczba osób w wieku poprodukcyjnym stwarza, zatem wiele następstw – przede wszystkim w zakresie zapewnienia odpowiedniej opieki lekarskiej, systemu opieki społecznej, a także infrastruktury i usług związanych z ludźmi starszymi.

Rysunek 6 Udział osób w wieku poprodukcyjnym w populacji mieszkańców ogółem

Źródło: Opracowanie własne

Rysunek 7 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie ludności w wieku poprodukcyjnym

Źródło: Opracowanie własne

WNIOSKI - DEMOGRAFIA

- Niekorzystna struktura demograficzna, pod względem wysokiego odsetka osób w wieku poprodukcyjnym, widoczna jest w takich sołectwach jak: Purzyce-Trojany, Humięcino Klary, Wiksin, Nieborzyn, Humięcino-Koski, Żarnowo, Stryjowo Wielkie, Przywilcz, Leśniewo Dolne i Sokólnik. **Na przyczyny spadku liczby urodzeń składają się między innymi: migracje młodych osób, coraz mniejsza liczba zawieranych małżeństw, bezrobocie czy też brak stabilności finansowej.**
- Mniejszy niż średnia dla gminy odsetek osób w wieku produkcyjnym odnotowano w takich sołectwach jak: Mierzanowo, Rąbież Gruduski, Zakrzewo Wielkie, Humięcino-Koski, Purzyce-Trojany, Wiśniewo, Żarnowo, Stryjowo Wielkie, Leśniewo Dolne, Nieborzyn, Przywilcz.
- Rolniczy charakter gminy ma wpływ na niekorzystaną strukturę demograficzną ludności.

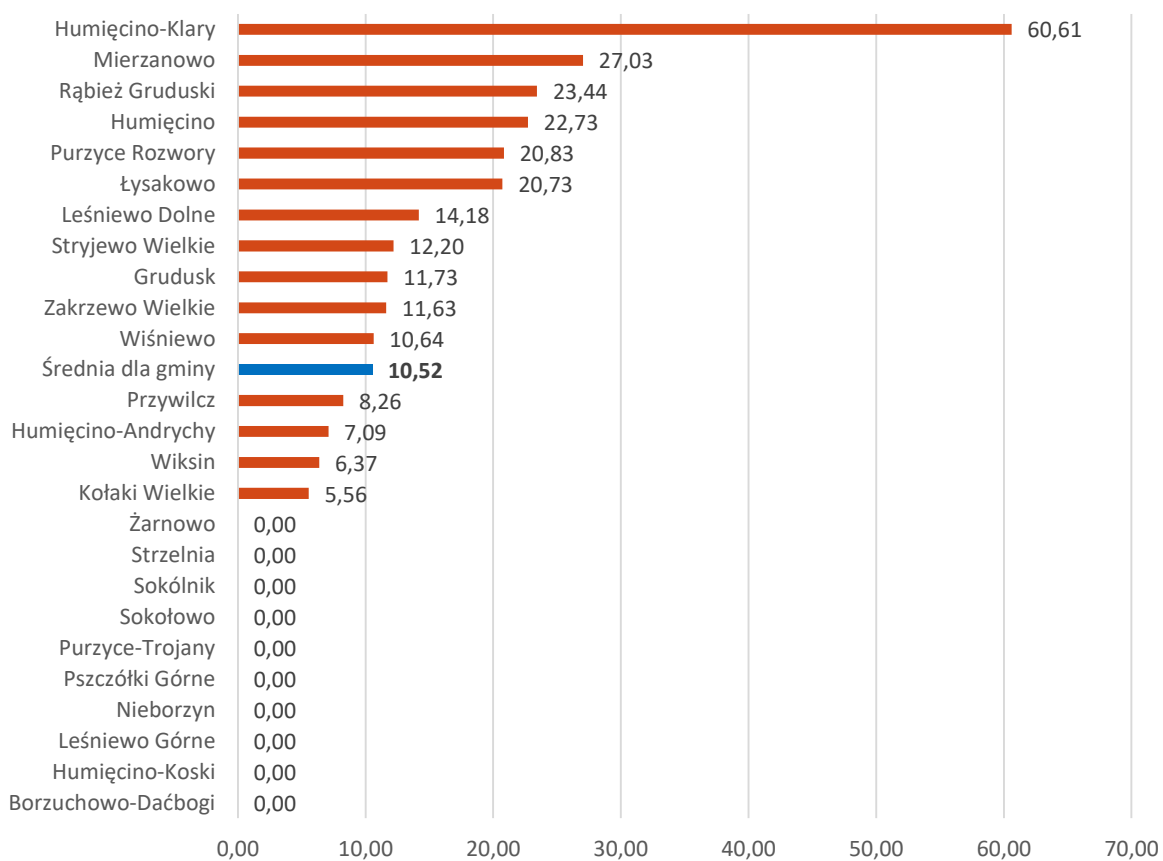
Liczba rodzin korzystających z zasiłków pomocy społecznej (forma pieniężna) na 1000 mieszkańców

Humięcino Klary, Mierzanowo, Rąbież Gruduski, Humięcino, Purzyce Rozwory, Łysakowo, Leśniewo Dolne, Stryjowo Wielkie, Grudusk, Zakrzewo Wielkie i Wiśniewo to sołectwa, w których odnotowano najwyższe wartości wskaźnika liczby rodzin korzystających z zasiłków pomocy społecznej na 1000 mieszkańców. Średnia dla całej gminy w tym względzie wynosi 10,52, zatem im większy wynik tym większe natężenie problemu w danej jednostce.

Jednym z głównych **powodów** pobierania zasiłków z pomocy społecznej jest niska samowystarczalność ekonomiczna ludności, która wynika z braku zatrudnienia, niskiego poziomu wykształcenia, a także sytuacji na lokalnym rynku pracy. Rolniczy charakter gminy, o którym wspomiano wcześniej, ma w tym względzie istotne znaczenie. Ponadto na tę sytuację wpływ mają przebyte choroby, duża liczebność gospodarstwa domowego (np. wielodzietność czy pracująca samotna matka z dwójką dzieci), a także uwarunkowania wewnętrzne takie jak dziedziczenie ubóstwa, syndrom wyuczonej bezradności czy bierność.

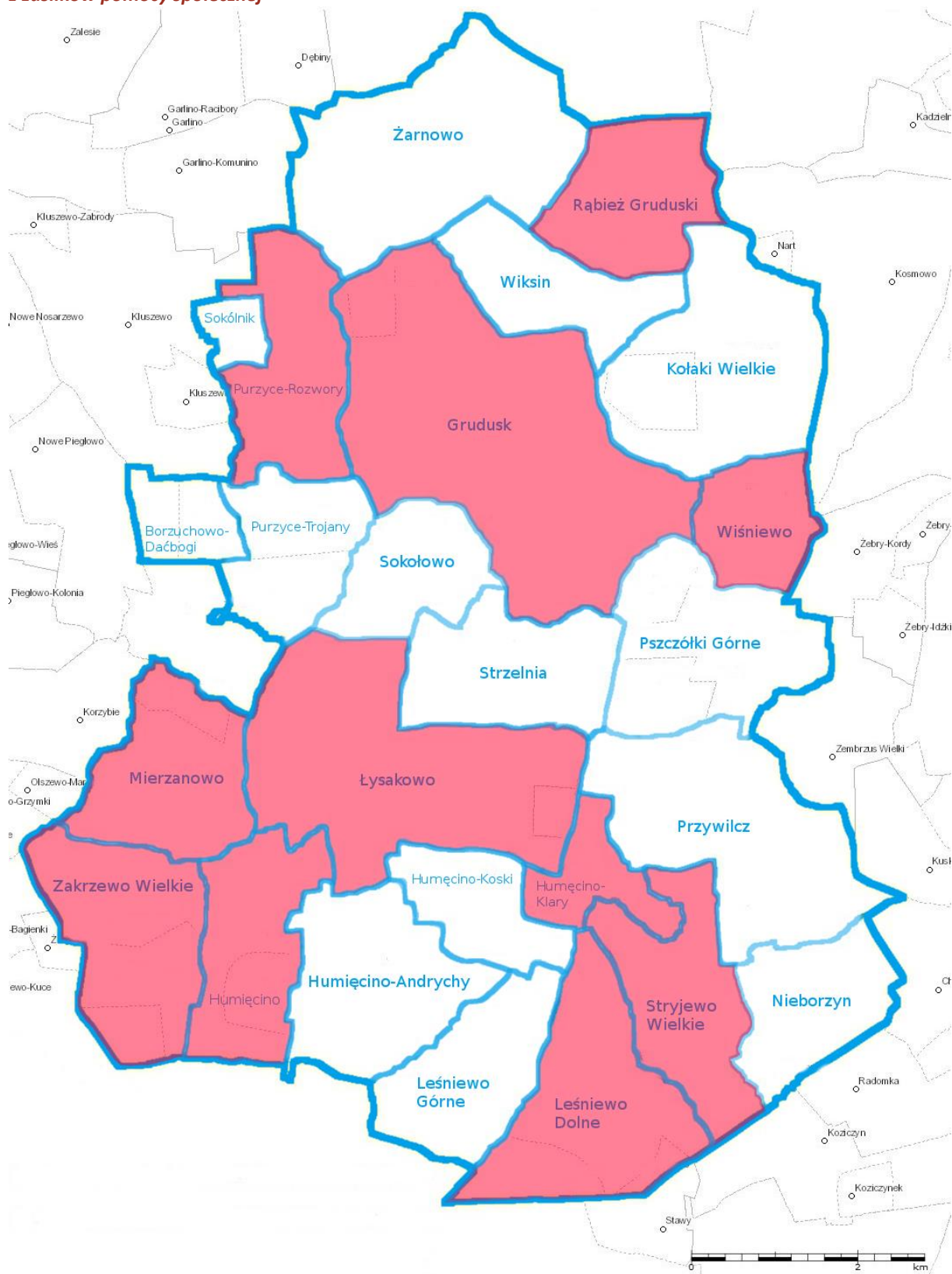
Następstwem długotrwałego pobierania świadczeń jest często brak chęci do podejmowania działań zmierzających do poprawy własnej sytuacji materialnej. W sytuacji, w której kwota pobieranych świadczeń jest na tyle wysoka, że wystarcza rodzinie na zaspokojenie podstawowych potrzeb, niechętnie podejmowane są działania zmierzające do poszukiwania pracy i poprawy własnej sytuacji.

Rysunek 8 Liczba rodzin korzystających z zasiłków pomocy społecznej (forma pieniężna) na 1000 mieszkańców

Źródło: Opracowanie własne

Rysunek 9 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie rodzin korzystających z zasiłków pomocy społecznej

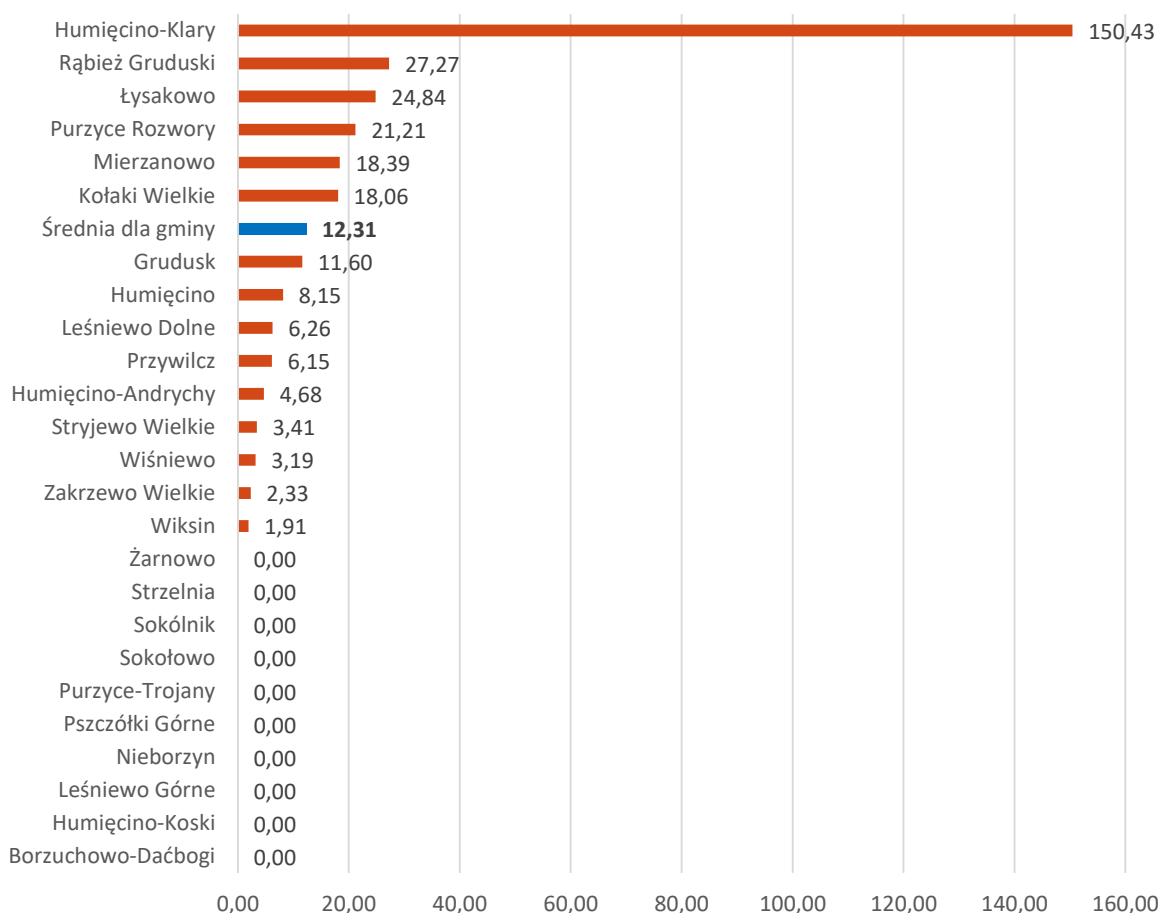

Źródło: Opracowanie własne

Kwota wypłaconych zasiłków pomocy społecznej (forma pieniężna) w przeliczeniu na 1 mieszkańca

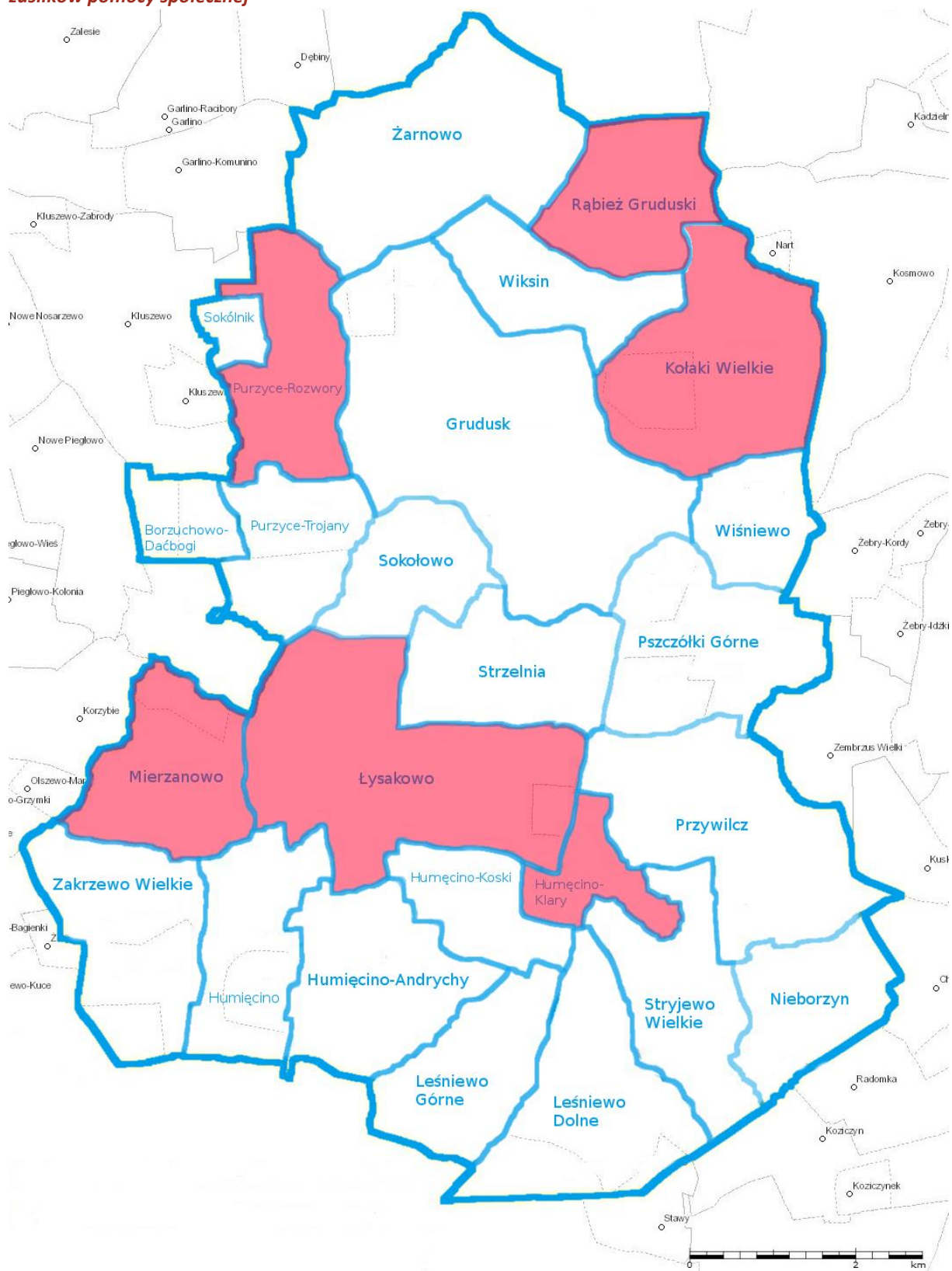
Analizie poddano także kwoty wypłaconych zasiłków pomocy społecznej w przeliczeniu na 1 mieszkańca. Średnia dla gminy wynosi 12,31 zł, przy czym dysproporcja pomiędzy nią a najwyższą wartością wskaźnika, odnotowaną w Humięcinie Klary (150,43 zł), jest dwunastokrotna, co świadczy o dużych dysproporcjach w tym zakresie. Wysokie kwoty wypłaconych zasiłków odnotowano również w obrębie sołectw: Kołaki Wielkie, Mierzanowo, Purzyce Rozwory, Łysakowo, Rąbież Gruduski. Wskazuje to na kumulację zjawisk negatywnych na tych terenach, a także niską stopę życiową ludności i zmaganie się z różnymi problemami.

Rysunek 10 Kwota wypłaconych zasiłków pomocy społecznej (forma pieniężna) w przeliczeniu na 1 mieszkańca

Źródło: Opracowanie własne

Rysunek 11 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie kwot wypłacanych zasiłków pomocy społecznej

Źródło: Opracowanie własne

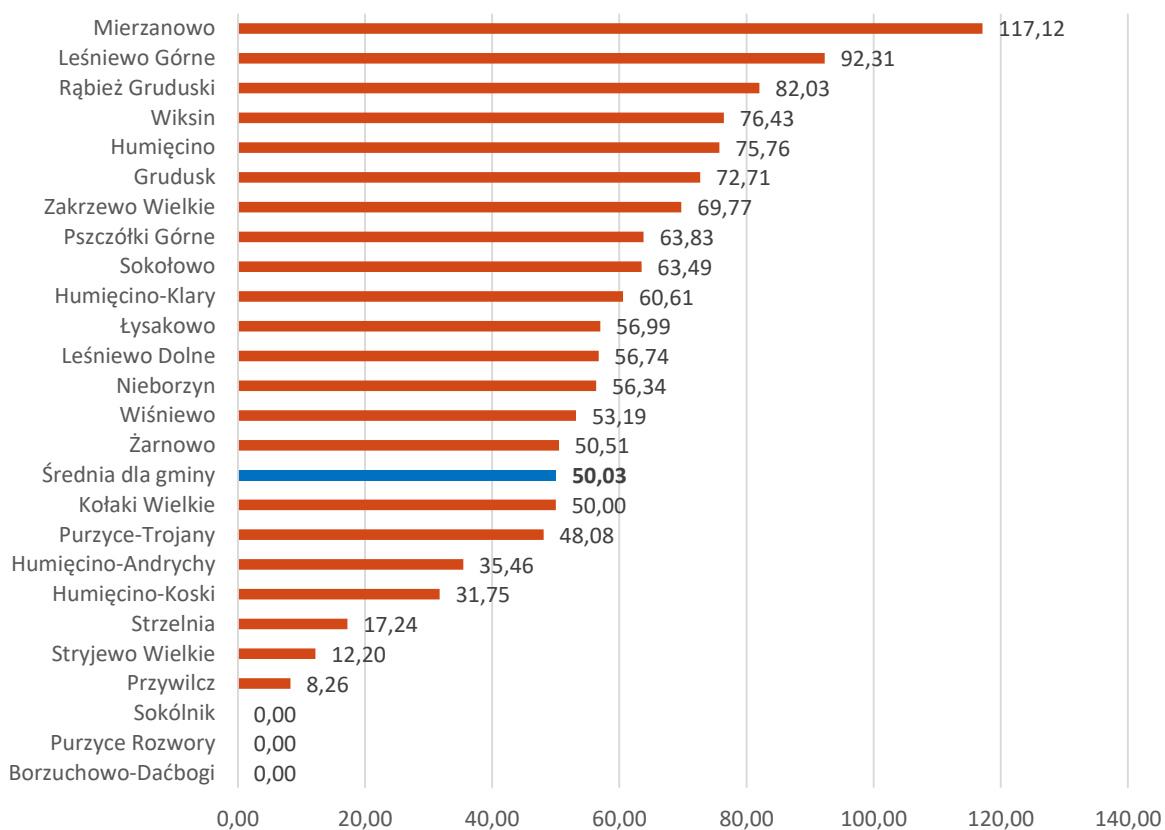
Liczba rodzin otrzymujących świadczenie 500+ na pierwsze dziecko w przeliczeniu na 1000 mieszkańców

Średnio 50 rodzin na 1000 ludności z terenu gminy otrzymuje świadczenie 500+ na pierwsze dziecko, co świadczy o niskiej zasobności rodzin. Powyżej średniego wyniku znalazła się znaczna część sołectw, w tym: Żarnowo, Wiśniewo, Nieborzyn, Leśniewo Dolne, Łysakowo, Humięcino Klary, Sokołowo, Pszczółki Górne, Zakrzewo Wielkie, Grudusk, Humięcino, Wiksin, Rąbież Gruduski, Leśniewo Górne oraz Mierzanowo. Zaznaczyć należy, że najwyższą wartość wskaźnik osiągnął w Mierzanowie, gdzie z tego typu świadczenia korzysta blisko 120 rodzin na 1000 ludności.

Świadczenie 500+ na pierwsze dziecko przyznawane jest rodzinom, w których dochód na osobę nie przekracza 800 zł lub nie przekracza 1200 zł, a przynajmniej jedno z dzieci posiada orzeczenie o niepełnosprawności. Wysoki wskaźnik rodzin otrzymujących świadczenie 500+ na pierwsze dziecko wskazuje, zatem na niską samowystarczalność ekonomiczną ludności. **Przyczyną** tego stanu rzeczy jest najczęściej niski dochód z prowadzonych gospodarstw rolnych, brak pracy w sektorze pozarolniczym w obrębie gminy, praca jednego z rodziców/opiekunów bądź sprawowanie opieki nad dzieckiem z niepełnosprawnościami.

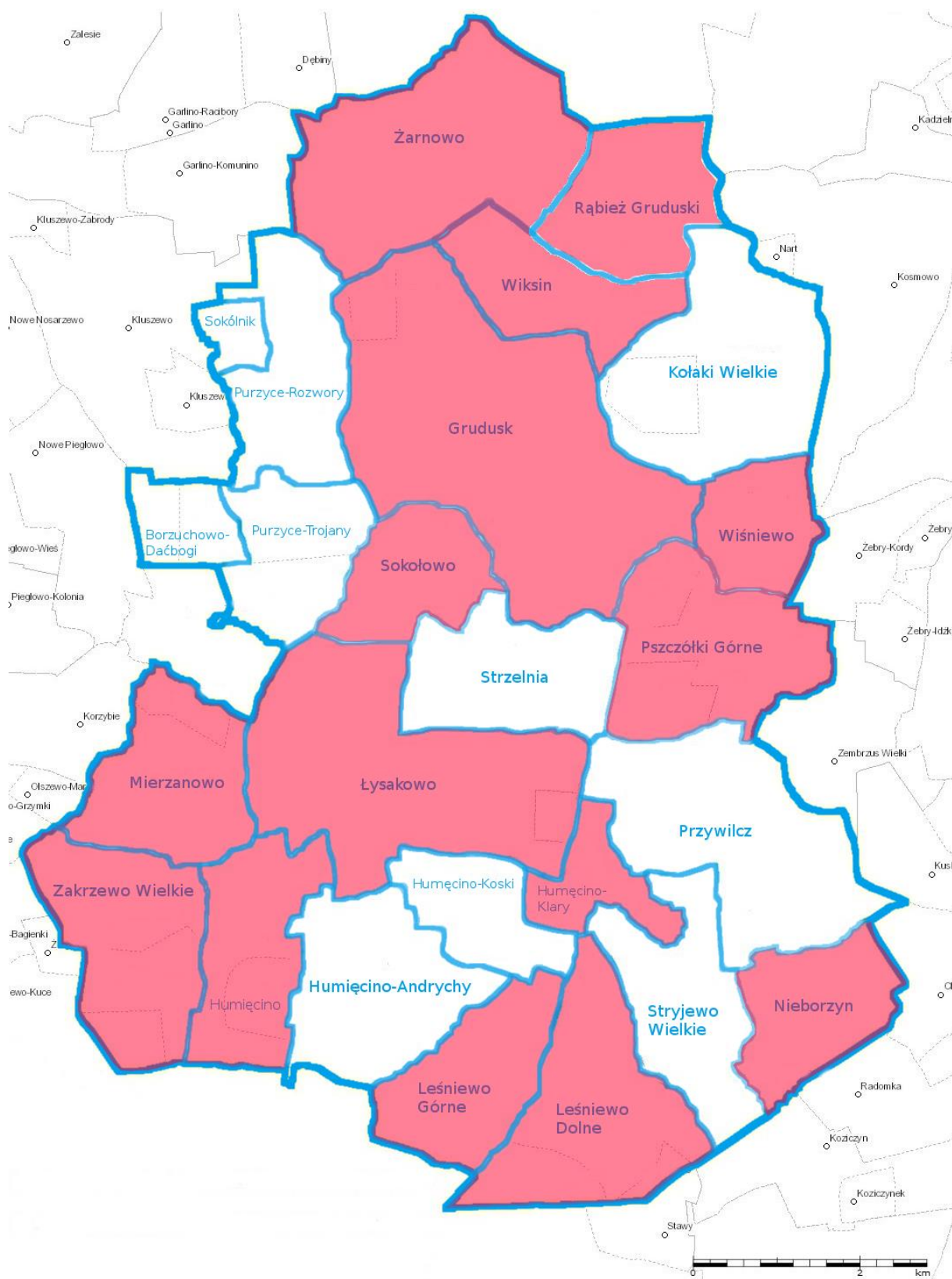
Skutkiem pobierania świadczeń może być uzależnienie się od pomocy zewnętrznej, nie podejmowanie działań zmierzających do poprawy jakości życia, ale również odczuwanie wykluczenia społecznego (w zakresie nie uczestnictwa w życiu gospodarczym, politycznym i kulturalnym lokalnej społeczności).

Rysunek 12 Liczba rodzin otrzymujących świadczenie 500+ na pierwsze dziecko w przeliczeniu na 1000 mieszkańców

Źródło: Opracowanie własne

Rysunek 13 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie rodzin otrzymujących świadczenie 500+ na pierwsze dziecko

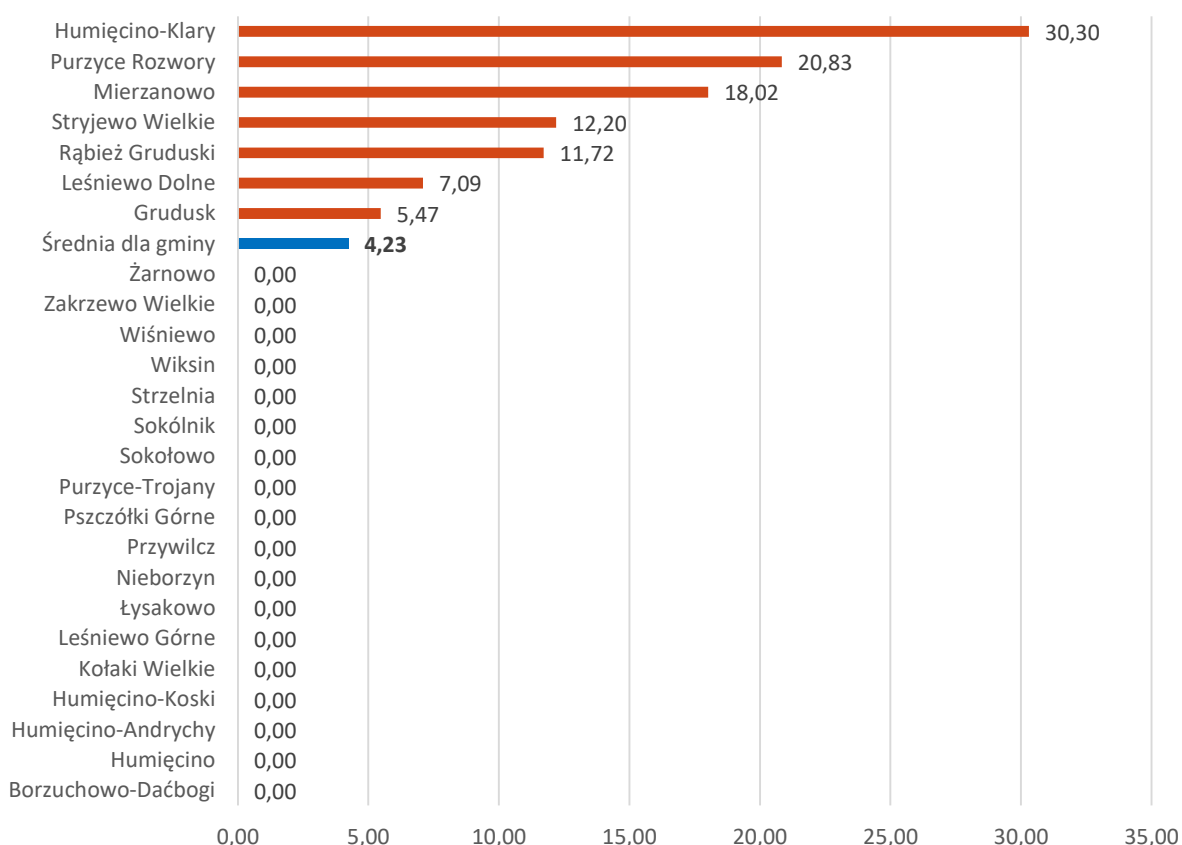

Źródło: Opracowanie własne

Liczba osób samodzielnie gospodarujących korzystających z zasiłku pomocy społecznej (forma pieniężna) na 1000 mieszkańców

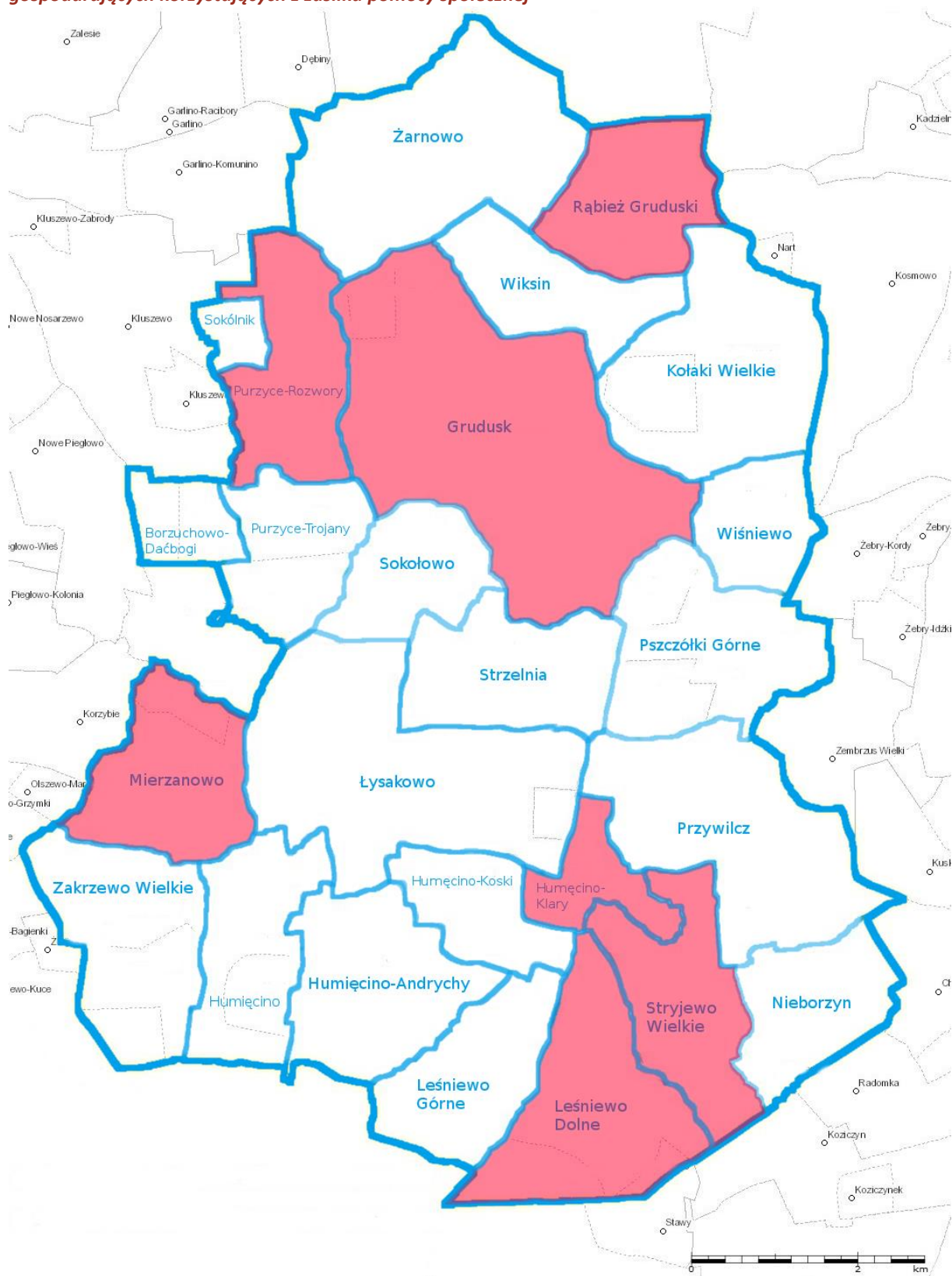
Analizie poddano także osoby samotnie gospodarujące, korzystające z zasiłku pomocy społecznej na 1000 mieszkańców. Średnia liczba takich przypadków w obrębie gminy kształtuje się na poziomie 4,23. Poniżej tego wyniku odnotowano jedynie wartości zerowe, powyżej znalazło się natomiast 7 sołectw, tj. Grudusk, Leśniewo Dolne, Rąbież Gruduski, Stryjowo Wielkie, Mierzanowo, Purzyce Rozwory i Humięcino Klary, co świadczy o występowaniu w ich obrębie sytuacji kryzysowej. Wysoki udział osób samodzielnie gospodarujących wskazuje na potrzebę wzmocnienia działań interwencyjnych w zakresie aktywizacji i integracji społeczności lokalnej. Ze względu na niski status materialny osoby te nie mają wystarczających środków finansowych, aby uczestniczyć w odpłatnych wydarzeniach kulturalnych lub zajęciach dodatkowych. Również dostrzeganie różnic w statusie materialnym, staje się czynnikiem generującym proces wykluczania się z życia społecznego, utrudniającym eliminację innych, negatywnych zjawisk w sferze społecznej.

Rysunek 14 Liczba osób samodzielnie gospodarujących korzystających z zasiłku pomocy społecznej (forma pieniężna) na 1000 mieszkańców

Źródło: Opracowanie własne

Rysunek 15 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie osób samodzielnie gospodarujących korzystających z zasiłku pomocy społecznej

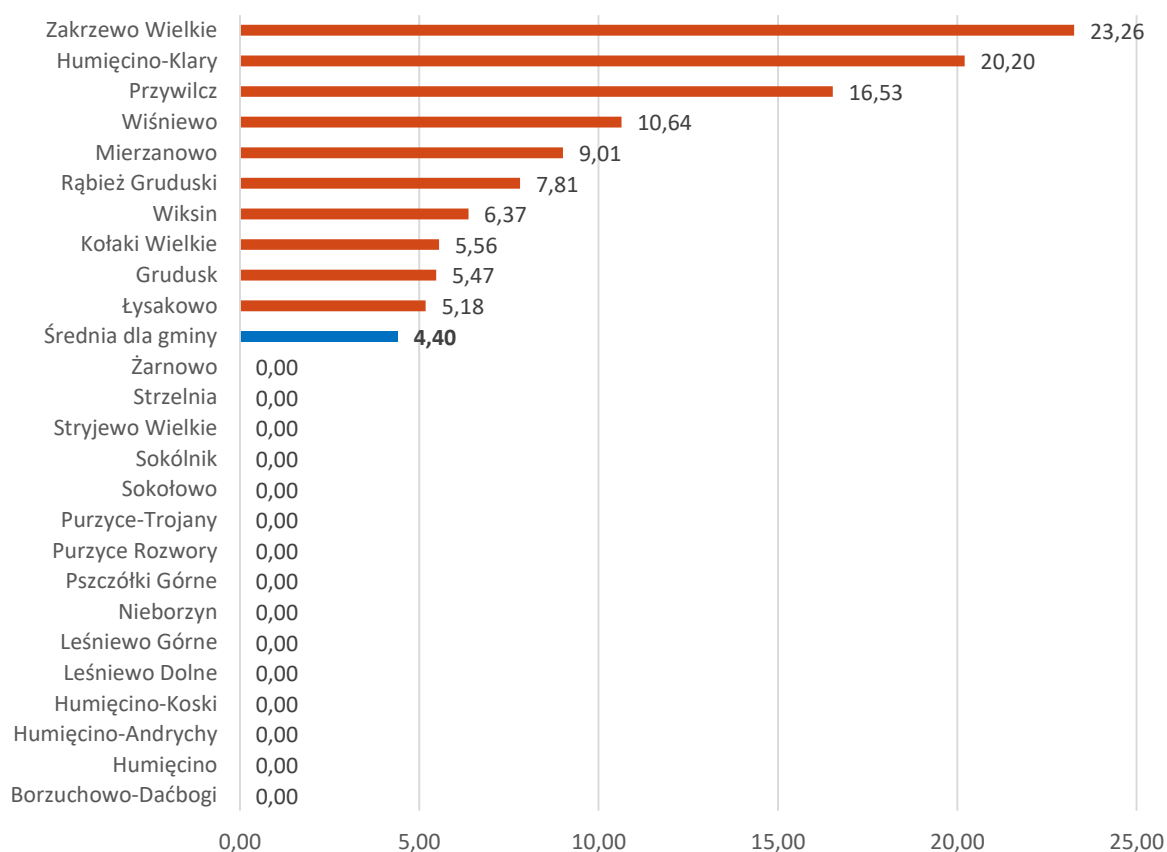
Źródło: Opracowanie własne

Liczba osób niepełnosprawnych na 1000 mieszkańców

W przypadku analizy liczby osób niepełnosprawnych średnia wartość dla gminy pod tym względem wynosi 4,40 osób na 1000 ludności. Poniżej średniej znalazły się jednostki w obrębie których nie odnotowano żadnych mieszkańców z niepełnosprawnościami, powyżej znalazły się natomiast: Łysakowo, Grudusk, Kołaki Wielkie, Wiksin, Rąbież Gruduski, Mierzanowo, Wiśniewo, Przywilcz, Humięcino Klary i Zakrzewo Wielkie. W przypadku dwóch ostatnich sołectw wskaźnik osiągnął wartość powyżej 20 osób na 1000 mieszkańców, czyli pięciokrotnie więcej niż średni wynik dla gminy.

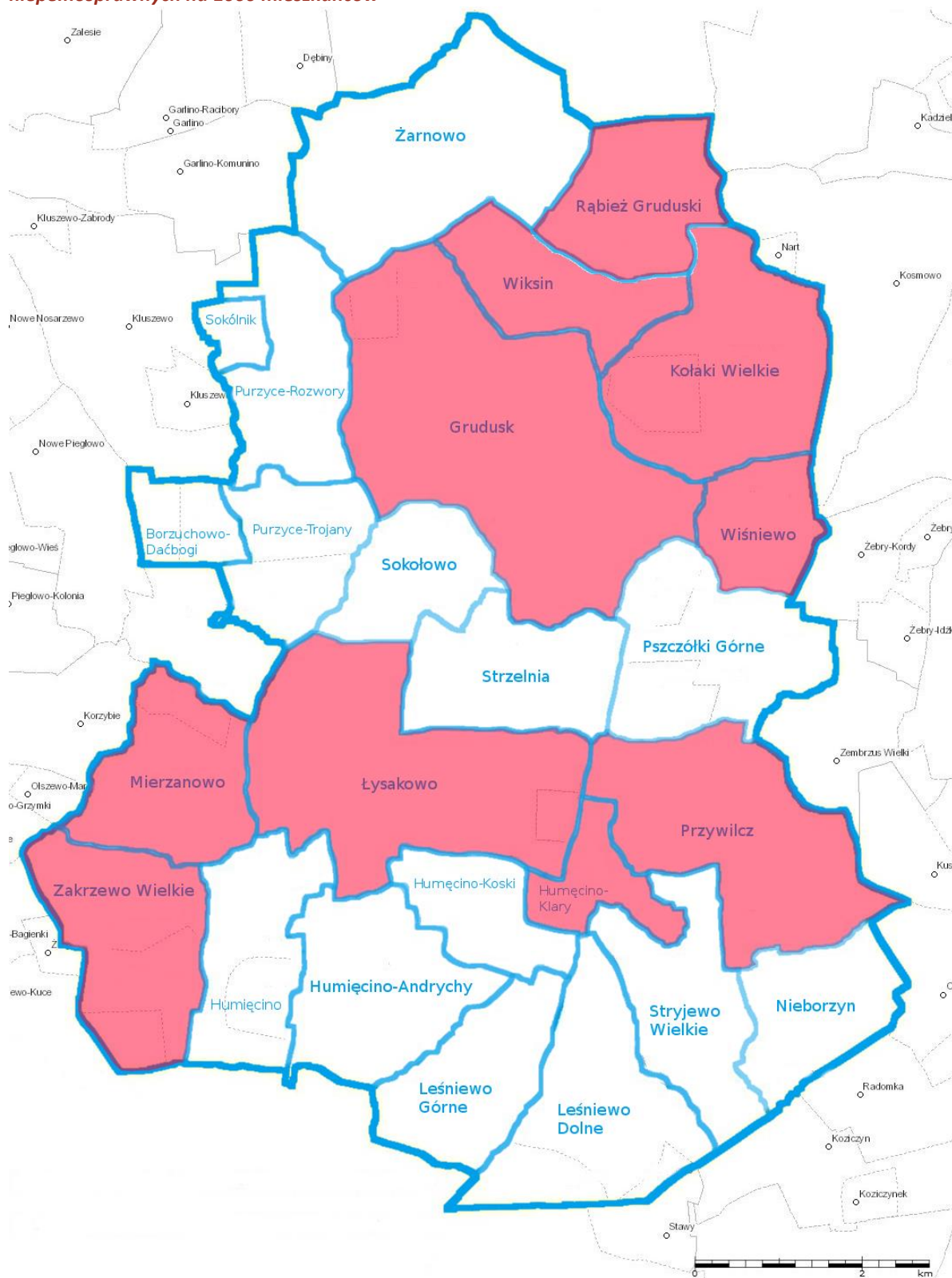
Niepełnosprawność, związana z obniżeniem sprawności funkcjonowania organizmu, uniemożliwia lub utrudnia sprawne funkcjonowanie w społeczeństwie. Wysoki odsetek osób niepełnosprawnych, ze względu na brak możliwości podjęcia zatrudnienia, utrzymuje się ze źródeł niezarobkowych, w tym z emerytury, renty czy świadczeń. Część podejmuje pracę dorywczą, dostosowaną do ich możliwości. Należy jednak pamiętać, że wysoki odsetek osób niepełnosprawnych wymaga dostosowania przestrzeni i budynków publicznych do ich potrzeb, celem aktywnego włączenia tej grupy w życie lokalnej społeczności. Istotne jest także dostosowanie wymagań edukacyjnych czy kulturalnych, ułatwiających sprawne funkcjonowanie w społeczeństwie.

Rysunek 16 Liczba osób niepełnosprawnych na 1000 mieszkańców

Źródło: Opracowanie własne

Rysunek 17 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie osób niepełnosprawnych na 1000 mieszkańców

Źródło: Opracowanie własne

WNIOSKI – POMOC SPOŁECZNA

- Powodem przyznawania świadczeń z pomocy społecznej na terenie niżej wymienionych sołectw jest brak samowystarczalności ekonomicznej rodzin, co z kolei wynika m.in. z braku zatrudnienia, sytuacji na lokalnym rynku pracy, sytuacji w rodzinie, przebytych chorób czy uwarunkowań wewnętrznych (np. dziedziczenie ubóstwa).
- Największa liczba rodzin korzystających z zasiłków pomocy społecznej zamieszkuje Humięcino Klary, Mierzanowo, Rąbież Gruduski, Humięcino, Purzyce Rozwory, Łysakowo, Leśniewo Dolne, Stryjewo Wielkie, Grudusk, Zakrzewo Wielkie i Wiśniewo. W większości tych jednostek odnotowano także najwyższe kwoty wypłacanych zasiłków (względem średniej dla gminy).
- Świadczenie 500+ na pierwsze dziecko przyznawane jest rodzinom w trudnej sytuacji materialnej. Wysoki wskaźnik pobieranych świadczeń dotyczy rodzin zamieszkujących: Żarnowo, Wiśniewo, Nieborzyn, Leśniewo Dolne, Łysakowo, Humięcino Klary, Sokołowo, Pszczółki Górne, Zakrzewo Wielkie, Grudusk, Humięcino, Wiksin, Rąbież Gruduski, Leśniewo Górne oraz Mierzanowo.
- Najwyższy odsetek osób niepełnosprawnych zamieszkuje sołectwa: Łysakowo, Grudusk, Kołaki Wielkie, Wiksin, Rąbież Gruduski, Mierzanowo, Wiśniewo, Przywilcz, Humięcino Klary i Zakrzewo Wielkie. Wysoki odsetek osób z niepełnosprawnościami wymaga podjęcia działań ułatwiających funkcjonowanie i aktywne włączanie ich do lokalnej społeczności.
- **Sołectwami przyjmującymi najczęściej wartości mniej korzystne od średniej dla gminy w zakresie korzystania ze świadczeń pomocy społecznej są: Humięcino Klary, Mierzanowo, Rąbież Gruduski, Grudusk, Łysakowo. Świadczy to o kumulacji zjawisk negatywnych w ich obrębie. Powodem przyznawania świadczeń z pomocy społecznej na terenie wymienionych sołectw jest brak samowystarczalności ekonomicznej rodzin, co z kolei wynika m.in. z braku zatrudnienia, sytuacji na lokalnym rynku pracy, sytuacji w rodzinie, przebytych chorób czy uwarunkowań wewnętrznych (np. dziedziczenie ubóstwa).**

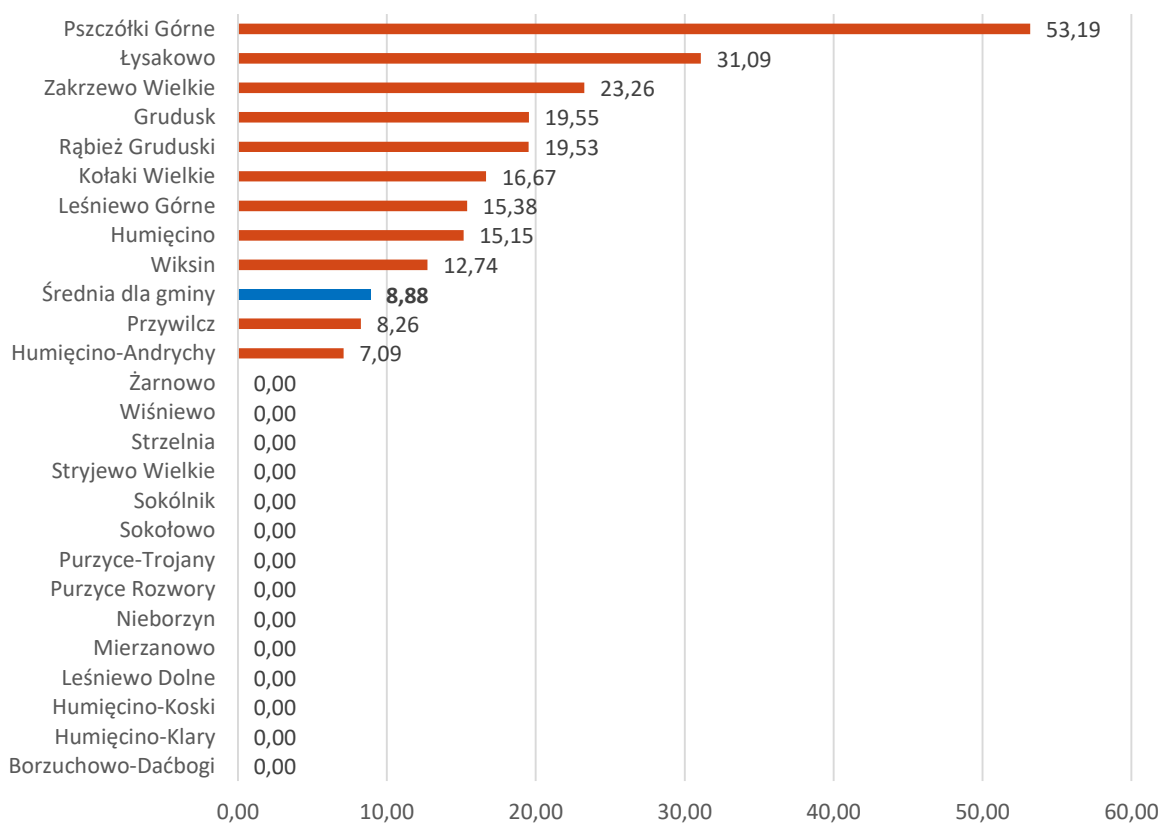
Liczba uczniów otrzymujących stypendium socjalne na 1000 mieszkańców

Stypendia socjalne przyznawane są uczniom znajdującym się w trudnej sytuacji materialnej. Największą ich liczbę (w przeliczeniu na 1000 mieszkańców) odnotowano w Wiksinie, Humięcinie, Leśniewie Górnym, Kołakach Wielkich, Rąbieżu Gruduskim, Grudusku, Zakrzewie Wielkim, Łysakowie oraz Pszczółkach Górnych. Wartości wskaźników dla tych sołectw pozostają powyżej średniej dla gminy, która kształtuje się na poziomie 8,88 uczniów na 1000 mieszkańców.

Wysoka liczba uczniów otrzymujących stypendia socjalne świadczy o niskiej zasobności gospodarstw domowych, trudnej sytuacji materialnej, a także występowaniu problemów w rodzinie, takich jak: bezrobocie, niepełnosprawność, ciężka lub długotrwała choroba, wielodzietność, alkoholizm. Częstym powodem jest również brak umiejętności wypełniania funkcji opiekuńczo-wychowawczej przez prawnego opiekuna oraz wychowywanie się w rodzinie niepełnej. Stypendia pobierane przez uczniów

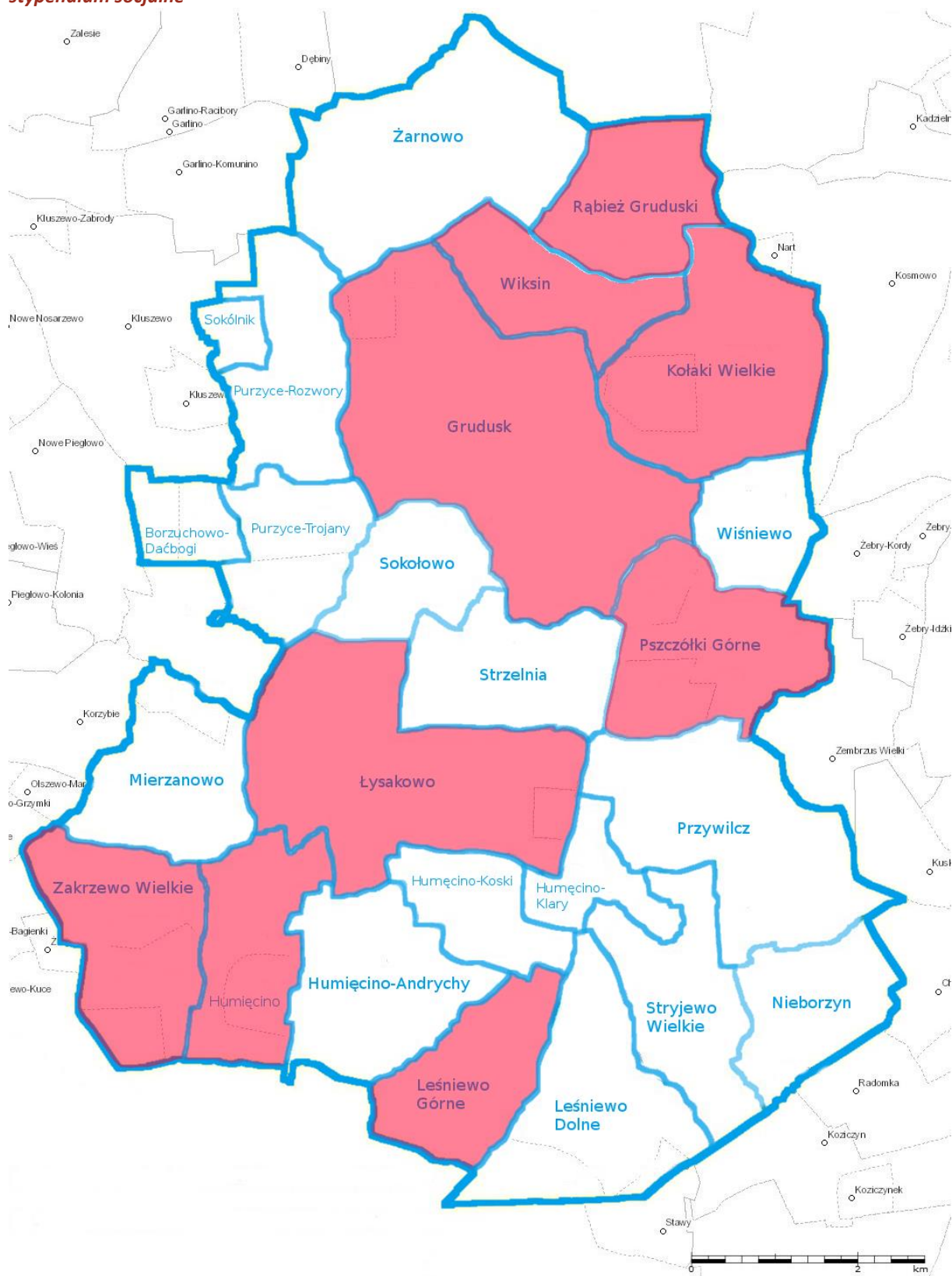
pozwalają na wyrównanie szans w rozwoju dziecka, a także zakup materiałów edukacyjnych, jednak ich wysoka liczba przyznawana w obrębie jednej jednostki może świadczyć o występowaniu kumulacji problemów społecznych wśród zamieszkujących ją rodzin.

Rysunek 18 Liczba uczniów otrzymujących stypendium socjalne na 1000 mieszkańców

Źródło: Opracowanie własne

Rysunek 19 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie uczniów otrzymujących stypendium socjalne

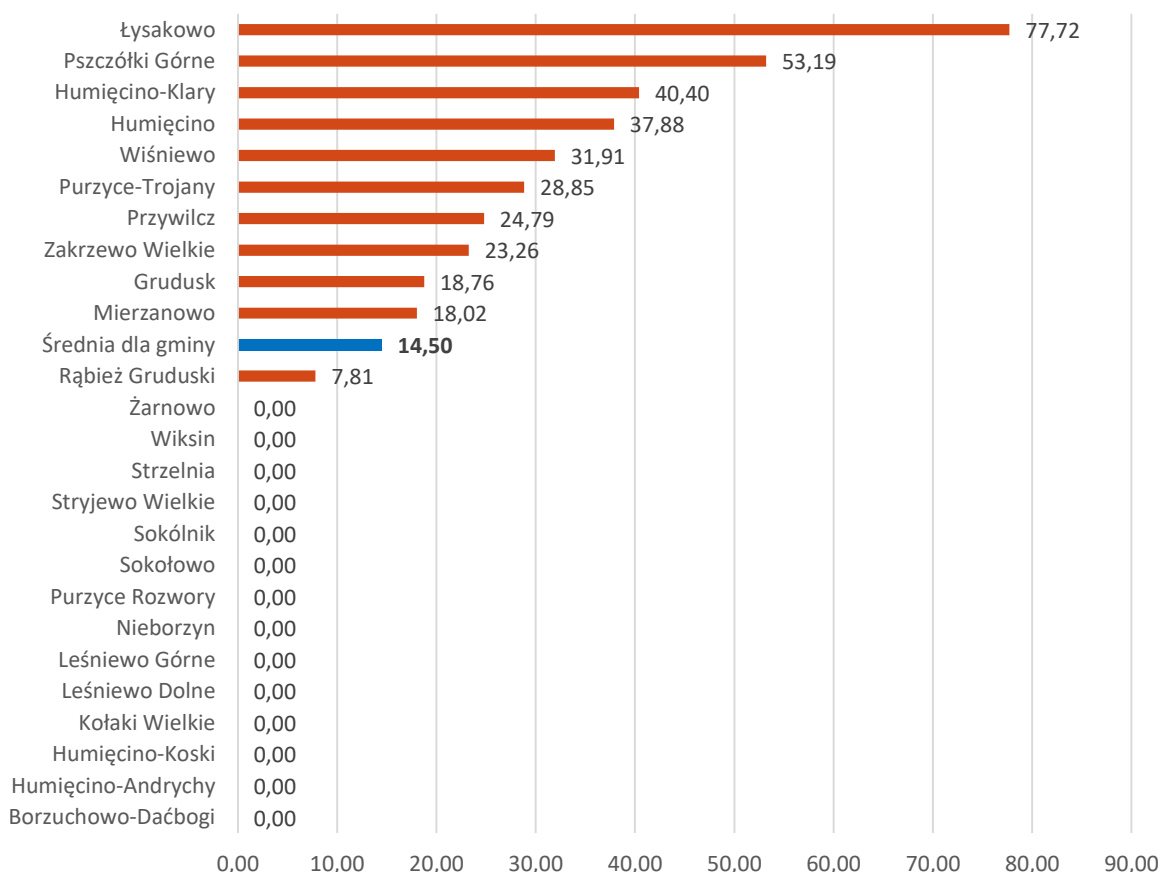
Źródło: Opracowanie własne

Liczba uczniów korzystających z dożywiania na 1000 mieszkańców

Z programu dożywiania (rządowej inicjatywy pomocy, dzięki której gminy mają możliwość zapewniania określonym kategoriom osób dożywiania w formie bezpłatnych posiłków) korzysta blisko 15 uczniów na 1000 mieszkańców. Największe natężenie problemu i jednocześnie najwięcej rodzin o niskiej stopie życiowej występuje w obrębie sołectw: Mierzanowo, Grudusk, Zakrzewo Wielkie, Przywilcz, Purzyce-Trojany, Wiśniewo, Humięcino, Humięcino Klary, Pszczółki Górne i Łysakowo.

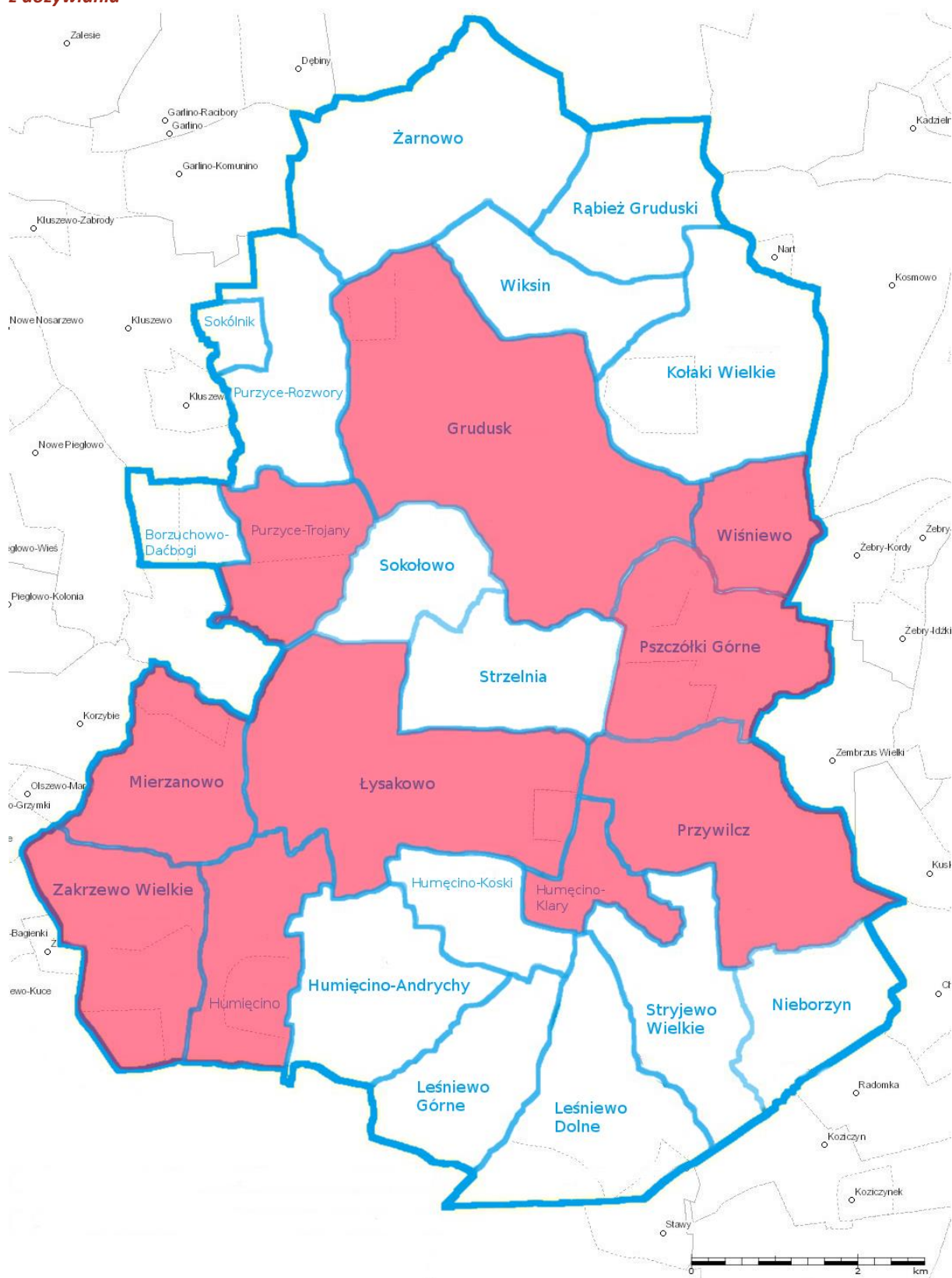
Podobnie jak w przypadku pobieranych stypendiów socjalnych, tak i w przypadku dożywiania, o przyznaniu pomocy decyduje kryterium dochodowe rodziny. Wysoka liczba uczniów korzystających z dożywiania świadczy o niskich dochodach rodzin i braku możliwości zaspokojenia podstawowych potrzeb. Wynikać to może z wielu przyczyn, m.in.: braku zatrudnienia jednego z opiekunów, dużej liczby członków rodziny, wychowywaniu w rodzinie niepełnej lub niewypełnianiu funkcji wychowawczej i opiekuńczej przez opiekunów.

Rysunek 20 Liczba uczniów korzystających z dożywiania na 1000 mieszkańców

Źródło: Opracowanie własne

Rysunek 21 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie uczniów korzystających z żywienia

Źródło: Opracowanie własne

WNIOSKI – POMOC UCZNIOM

- **Największa liczba uczniów pobierających stypendia socjalne zamieszkuje w Wiksinie, Humięcinie, Leśniewie Górnym, Kołakach Wielkich, Rąbieżu Gruduskim, Grudusku, Zakrzewie Wielkim, Łysakowie oraz Pszczółkach Górnych. Stypendia socjalne i pomoc w zakresie dożywiania przyznawane są uczniom w trudnej sytuacji materialnej, wynikającej z niskich dochodów na osobę w rodzinie, w szczególności, gdy w rodzinie tej występują również inne negatywne zjawiska społeczne. Świadczy to o kumulacji zjawisk negatywnych, których współwystępowanie zaburza prawidłowy rozwój dziecka.**
- W przypadku dożywiania największa liczba uczniów korzystających z tej formy pomocy zamieszkuje sołectwa: Mierzanowo, Grudusk, Zakrzewo Wielkie, Przywilcz, Purzyce-Trojany, Wiśniewo, Humięcino, Humięcino Klary, Pszczółki Górne i Łysakowo.

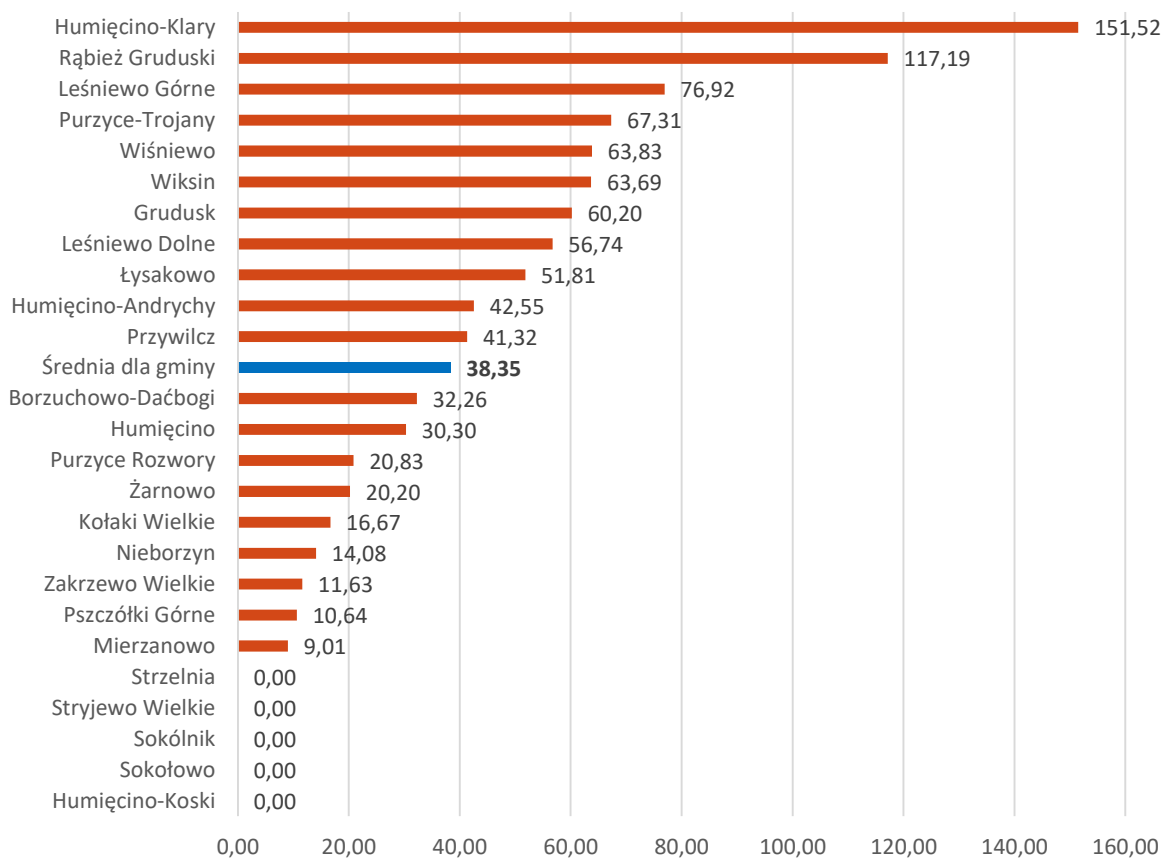
Liczba osób bezrobotnych na 1000 mieszkańców

Średnia liczba osób bezrobotnych (w przeliczeniu na 1000 mieszkańców) w gminie wynosi 38,35. Oznacza to, że wartości powyżej średniej stanowią o występowaniu negatywnego zjawiska na danym obszarze. Jak wynika z wykresu, kumulacja negatywnego zjawiska występuje w takich sołectwach jak: Przywilcz, Humięcino-Andrychy, Łysakowo, Leśniewo Dolne, Grudusk, Wiksin, Wiśniewo, Purzyce-Trojany, Leśniewo Górne, Rąbież Gruduski i Humięcino Klary. W pozostałych jednostkach zjawisko występuje w mniejszej skali.

Analizując **przyczyny** występowania problemu należy zwrócić uwagę na rolniczy charakter gminy – ponad 90% jej powierzchni stanowią użytki rolne. Ponadto położona jest w pobliżu większych ośrodków (Mława, Przasnysz, Ciechanów), co skutkuje mniejszym zainteresowaniem potencjalnych inwestorów. To z kolei przekłada się na brak miejsc pracy w sektorach pozarolniczych, niską przedsiębiorczość i bezradność niektórych grup społecznych. Znaczenie w tym względzie mają również czynniki wewnętrzne w tym m.in. brak umiejętności i nawyków bycia aktywnym na rynku pracy, problemy wynikające z cech osobowości (brak pewności siebie, pasywność, bezradność) oraz kwestia dziedziczenia bezrobocia (pochodna braku odpowiednich wzorców).

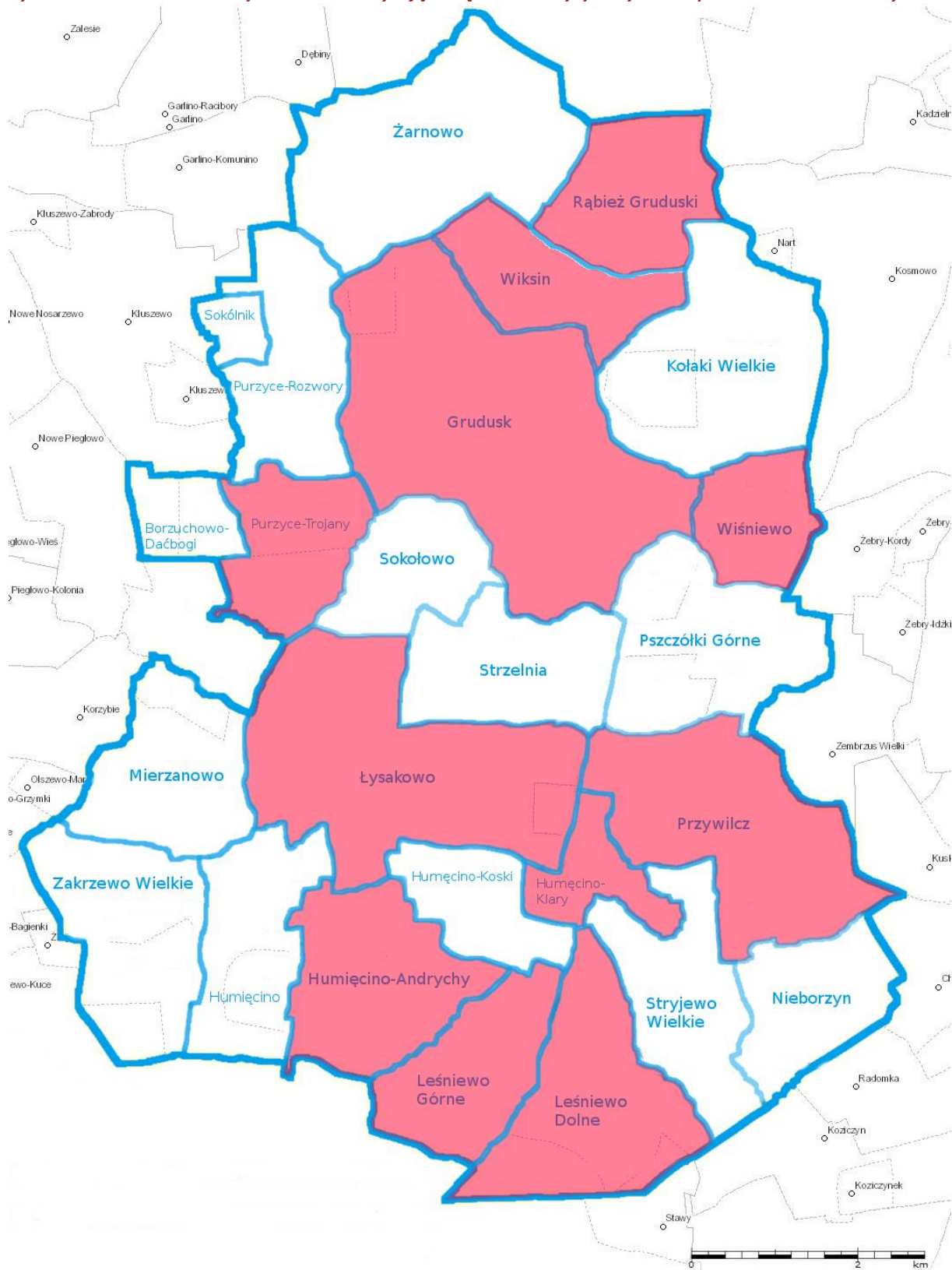
Najbardziej odczuwalnym skutkiem bezrobocia są migracje do większych jednostek (na terenie kraju oraz za granicę) i jednocześnie spadek liczby ludności. Mieszkańcy pozostający bez pracy zaczynają korzystać z zasiłków społecznych, w konsekwencji wykazując bezradność i niechęć do zmiany sytuacji życiowej. Doświadczenie bezrobocia przekłada się bezpośrednio na jakość życia, brak samowystarczalności ekonomicznej ludności i wykluczenie społeczne. Zjawisko to generuje, zatem szereg innych problemów.

Rysunek 22 Liczba osób bezrobotnych na 1000 mieszkańców

Źródło: Opracowanie własne

Rysunek 23 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie osób bezrobotnych

Źródło: Opracowanie własne

Udział osób długotrwale bezrobotnych w populacji osób bezrobotnych ogółem

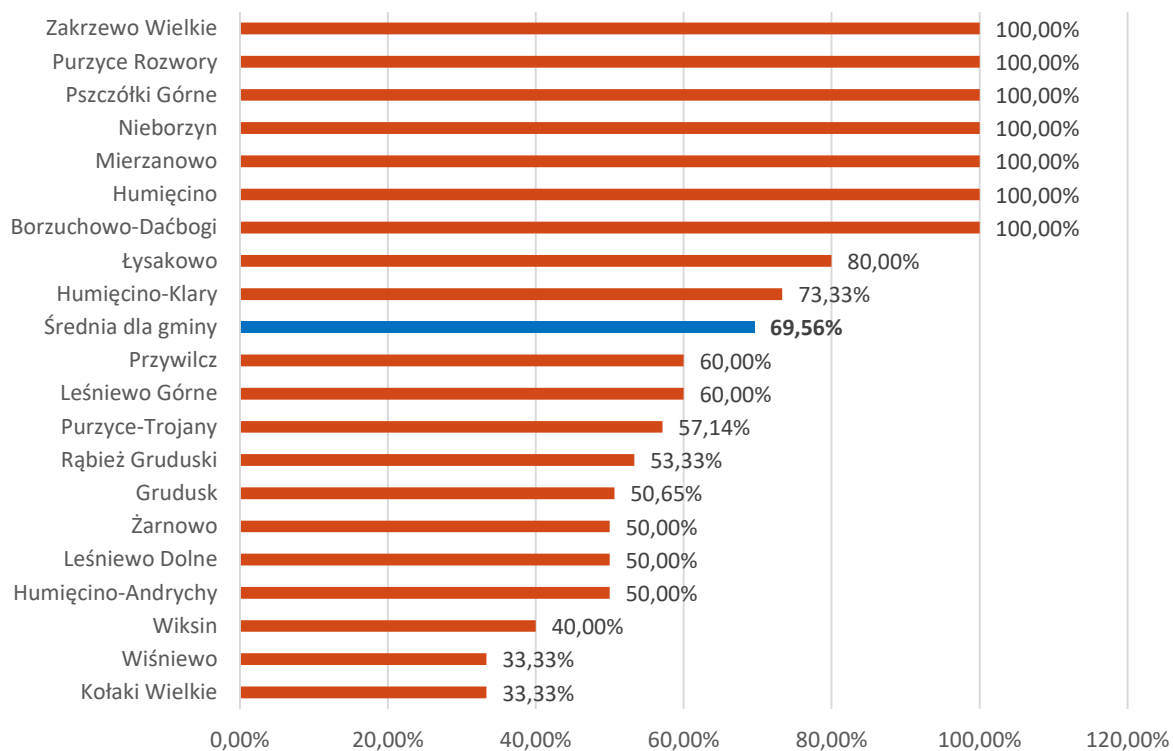
W przypadku analizy odsetka osób długotrwale bezrobotnych w populacji bezrobotnych ogółem średnia dla gminy osiągnęła wartość 69,56%. Na poniższym wykresie przedstawiona została sytuacja we wszystkich sołectwach. Problem długotrwałego bezrobocia może być rozpatrywany tylko w momencie wykazania problemu wysokiej liczby osób bezrobotnych ogółem. W związku z tym z analizy wyłączone Humięcino-Koski, Sokołowo, Sokólnik, Stryjowo Wielkie i Strzelnie. Natężenie analizowanego zjawiska odnotowano natomiast na terenie sołectw: Humięcino Klary, Łysakowo, Borzuchowo-Daćbogi, Humięcino, Mierzanowo, Nieborzyn, Pszczółki Górne, Purzyce Rozwory i Zakrzewo Wielkie.

Przyczyn długotrwałego bezrobocia należy poszukiwać przede wszystkim w sytuacji na lokalnym rynku pracy, ale także w postawie osób bezrobotnych. Pozostawanie bez zatrudnienia przez dłuższy okres czasu zmniejsza motywację do poszukiwania pracy, samokształcenia i rozwoju (celem dopasowania umiejętności do potrzeb rynku pracy). Ponadto w gminie działalności nie prowadzi ani jedno przedsiębiorstwo zatrudniające więcej niż 50 osób⁵, co może wzmacniać problem bezrobocia i pogłębiać wynikające z niego problemy społeczne.

Skutkami długotrwałego bezrobocia są przede wszystkim: pogorszenie standardu życia, pogłębiające się wykluczenie społeczne, doświadczanie ubóstwa, uzależnienie od zasiłków z pomocy społecznej, a także wycofanie z życia lokalnej społeczności. Problem często wymusza także podjęcie decyzji o emigracji zarobkowej.

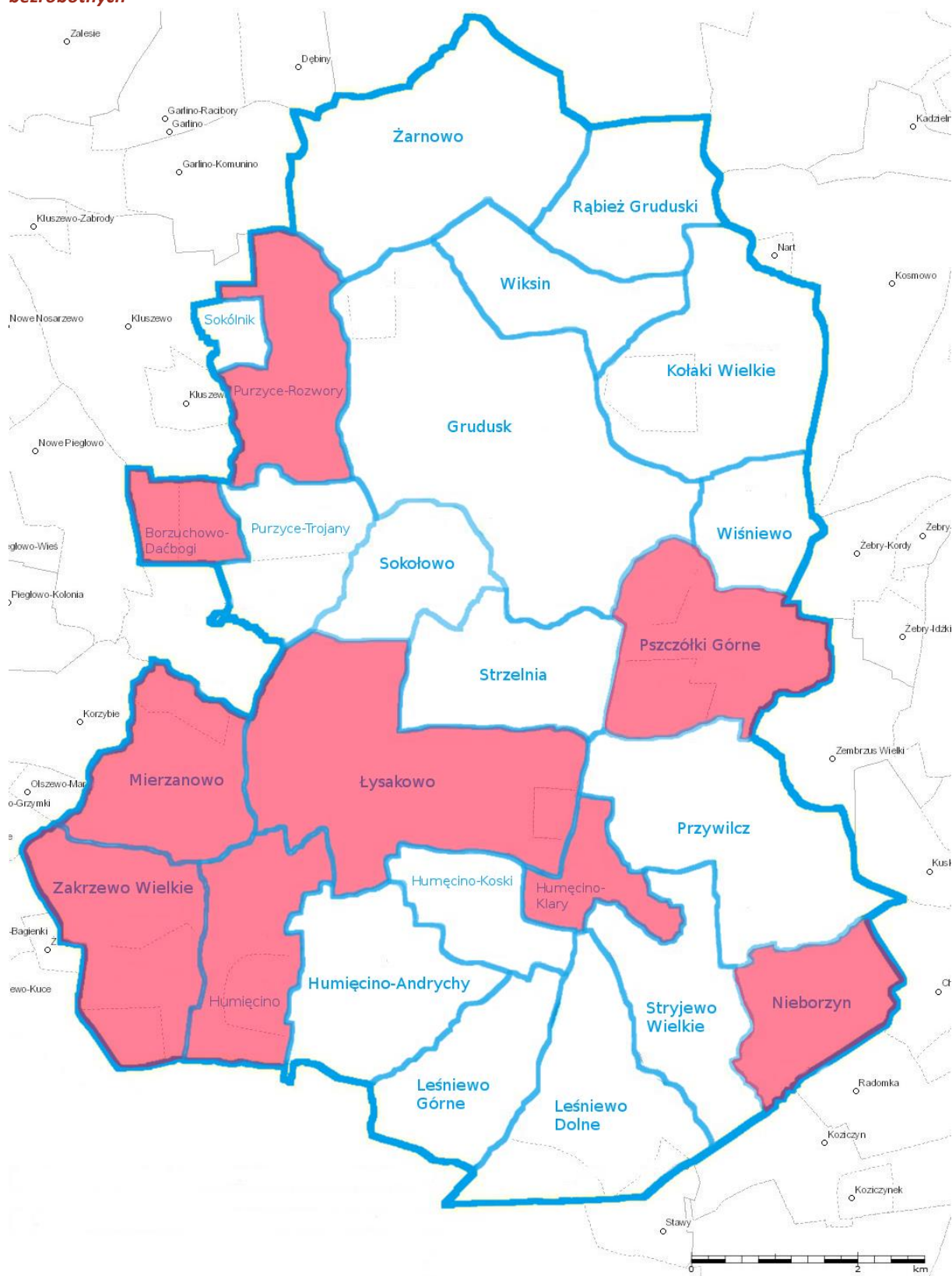
⁵ Wg danych BDL GUS.

Rysunek 24 Udział osób długotrwale bezrobotnych w populacji osób bezrobotnych ogółem

Źródło: Opracowanie własne

Rysunek 25 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie osób długotrwale bezrobotnych

Źródło: Opracowanie własne

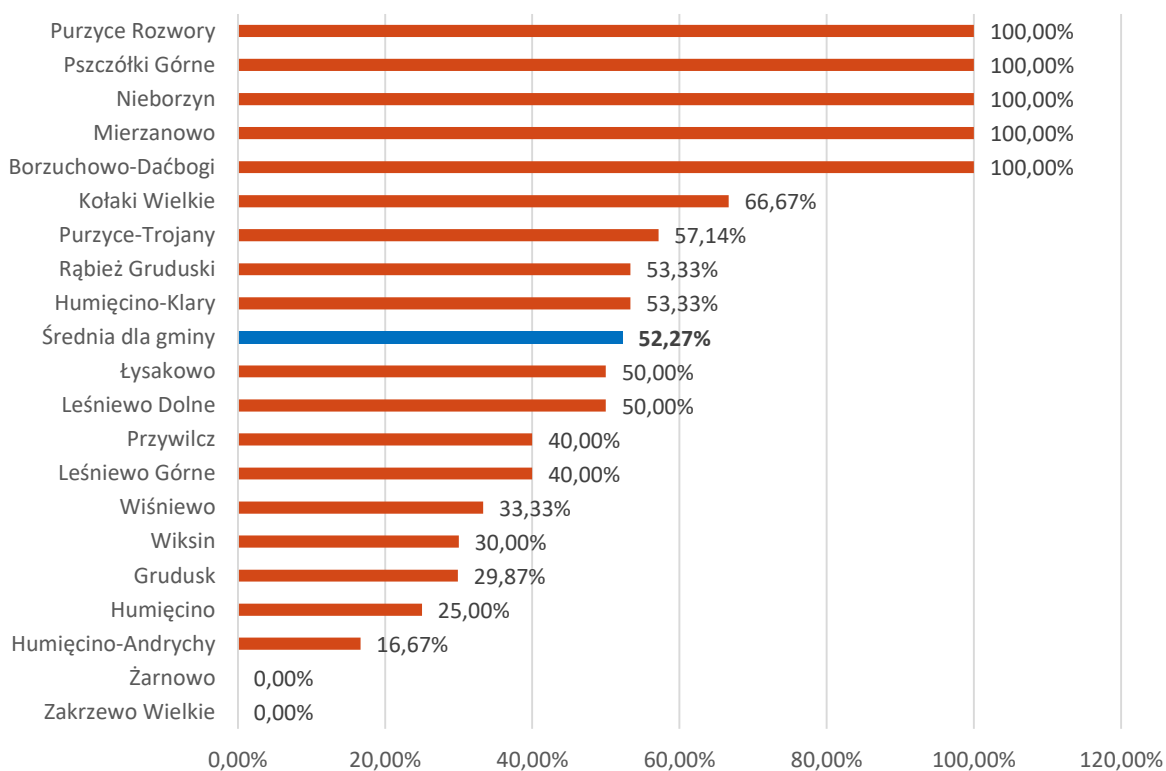
Udział osób bezrobotnych bez kwalifikacji i doświadczenia w populacji osób bezrobotnych ogółem

Ponad połowa (52,27%) bezrobotnych z terenu gminy nie posiada kwalifikacji i doświadczenia, co znacznie utrudnia podjęcie zatrudnienia i wejście na rynek pracy. Podobnie jak w przypadku udziału osób długotrwale bezrobotnych, tak i tutaj, z analizy wyłączone jednostki, w których nie odnotowano osób bezrobotnych. Najwyższy odsetek osób bezrobotnych bez doświadczenia i kwalifikacji, a zatem największe natężenie negatywnego zjawiska, odnotowano w obrębie Humięcina Klar, Rąbieża Gruduskiego, Purzyc-Trojan, Kołak Wielkich, Mierzanowa, Nieborzyna, Pszczótek Górnych i Purzyc Rozworów (w przypadku pięciu ostatnich jednostek referencyjnych wszyscy bezrobotni nie posiadają kwalifikacji i doświadczenia).

Brak kwalifikacji i doświadczenia stanowi **barierę w** aktywnym poszukiwaniu pracy. Rolniczy charakter gminy oraz zatrudnienie znacznej części ludności w tym sektorze mają wpływ na brak kompetencji wymaganych na lokalnym rynku pracy i przez to trudności w przekwalifikowaniu się. Skutkiem jest wydłużający się okres poszukiwania zatrudnienia, całkowita rezygnacja z podjęcia pracy lub zatrudnienie bez umowy, poniżej minimalnego wynagrodzenia. **Skutkiem** tego jest nawarstwianie się problemów, dyskomfort psychiczny, a w wielu przypadkach podjęcie decyzji o migracji zarobkowej.

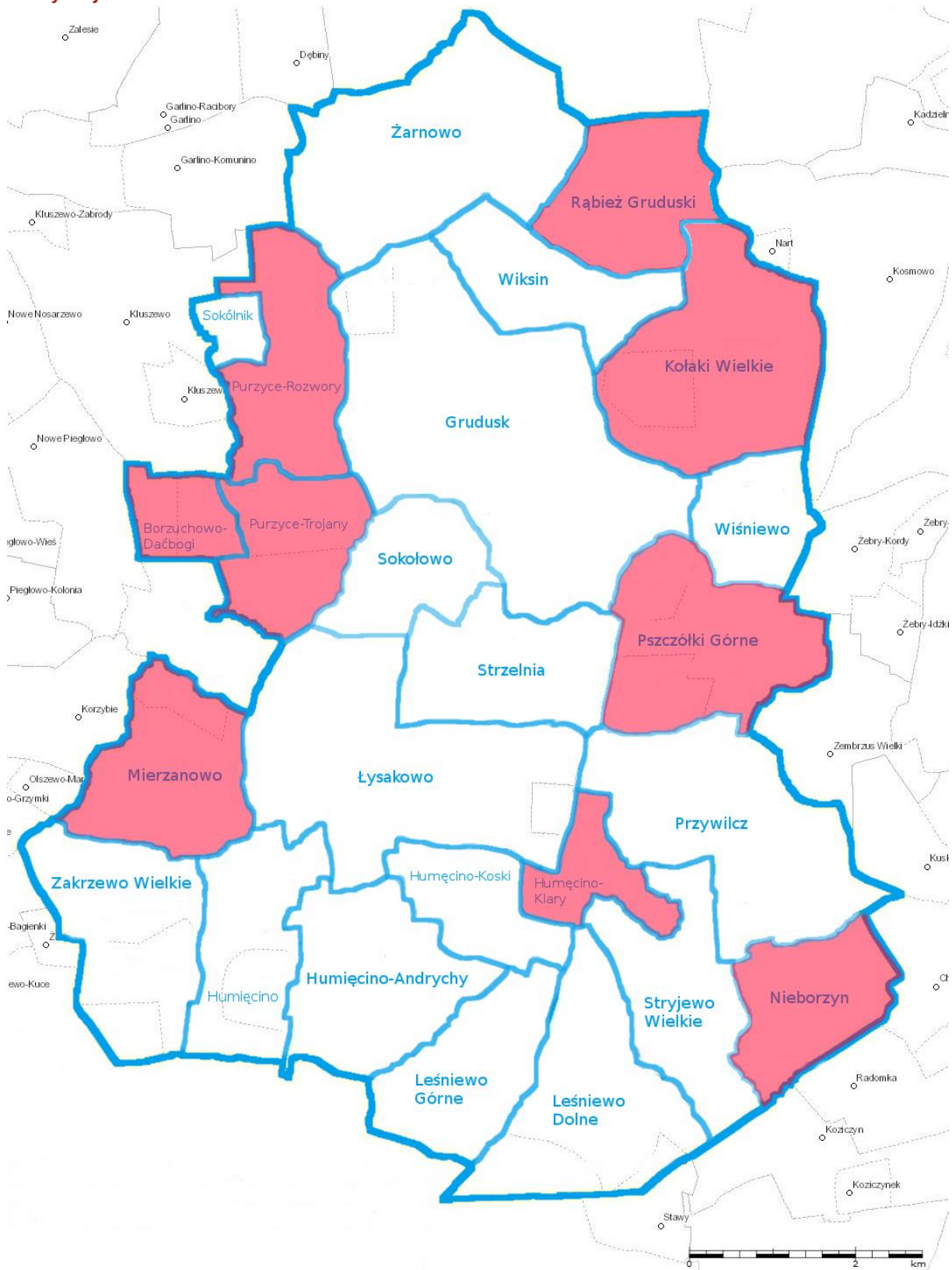
Z tego względu istotne jest podejmowanie działań mających na celu podnoszenie kompetencji osób bezrobotnych, poprzez m.in. kursy doskonalenia, kursy dające uprawnienia zawodowe, kursy komputerowe czy językowe.

Rysunek 26 Udział osób bezrobotnych bez kwalifikacji i doświadczenia w populacji osób bezrobotnych ogółem

Źródło: Opracowanie własne

Rysunek 27 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie osób bezrobotnych bez kwalifikacji i doświadczenia

Źródło: Opracowanie własne

WNIOSKI - BEZROBOCIE

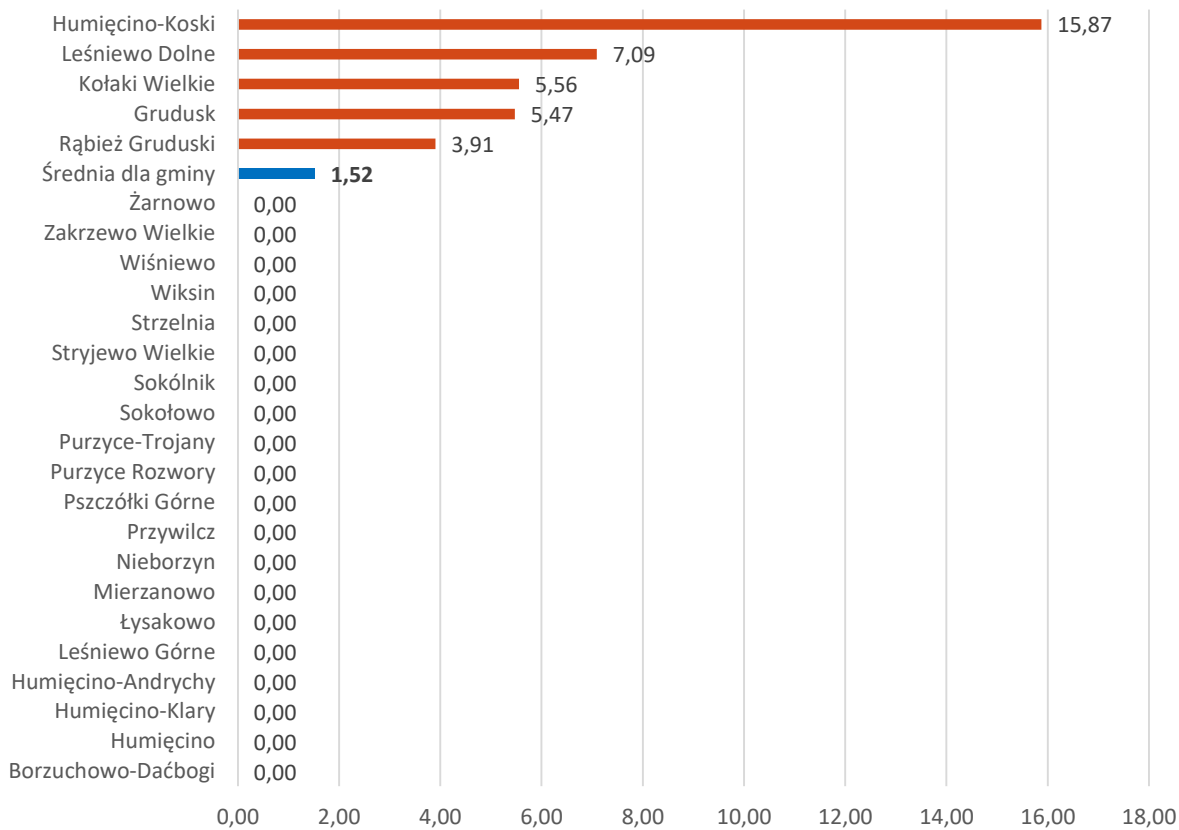
- Wysoki wskaźnik bezrobocia dotyczy całej gminy.
- **Najwyższy odsetek osób bezrobotnych, zatem kumulację negatywnego zjawiska, odnotowano w obrębie sołectw: Przywilcz, Humięcino-Andrychy, Łysakowo, Leśniewo Dolne, Grudusk, Wiksin, Wiśniewo, Purzyce-Trojany, Leśniewo Górne, Rąbież Gruduski i Humięcino Klary. Przyczyną występowania wysokich wskazań w zakresie bezrobocia jest rolniczy charakter gminy. Brak możliwości przekwalifikowania osób posiadających niskie lub nieodpowiednie do potrzeb rynku pracy kwalifikacje powoduje pogłębianie problemu. Przyczyną bezrobocia jest również niedopasowanie popytu i podaży pracy. Mianowicie kwalifikacje i umiejętności reprezentowane przez potencjalnych pracobiorców nie odpowiadają zapotrzebowaniu składanemu przez potencjalnych pracodawców. Czynniki wpływającymi na wysoki poziom bezrobocia mogą być również indywidualne preferencje potencjalnego pracownika, niedopasowanie oferowanych warunków zatrudnienia w stosunku do wymagań przez niego stawianych, brak chęci podjęcia zatrudnienia w wyniku relatywnie wysokiego poziomu wsparcia społecznego.**
- Wysoki odsetek długotrwale bezrobotnych odnotowano w takich sołectwach jak: Humięcino Klary, Łysakowo, Borzuchowo-Dańbogi, Humięcino, Mierzanowo, Nieborzyn, Pszczółki Górne, Purzyce Rozwory i Zakrzewo Wielkie. Przyczyn długotrwałego bezrobocia należy poszukiwać przede wszystkim w sytuacji lokalnego rynku pracy, ale także w postawie osób bezrobotnych. W momencie pozostawania bez pracy dłużej niż 12 miesięcy, zmniejsza się motywacja na poszukiwanie i podjęcie nowej pracy.
- W obrębie niektórych jednostek odnotowano także znaczny odsetek bezrobotnych bez kwalifikacji i doświadczenia, co znacznie utrudnia aktywne poszukiwanie pracy i wejście na lokalny rynek. Największa liczba osób zmagających się z tym problemem zamieszkuje: Humięcino Klary, Rąbież Gruduski, Purzyce-Trojany, Kołaki Wielkie, Mierzanowo, Nieborzyn, Pszczółki Górne i Purzyce Rozwory.
- Zatrudnienie znacznej części ludności gminy w sektorze rolniczym ma wpływ na występowanie zjawiska bezrobocia i problemy z odnalezieniem się na rynku pracy. Położenie jednostki w pobliżu większych ośrodków (Mława, Przasnysz, Ciechanów), skutkuje również mniejszym zainteresowaniem potencjalnych inwestorów i słabym rozwojem sektorów pozarolniczych. Istotne jest zatem podjęcie działań mających na celu dostosowanie profilu bezrobotnych do potrzeb lokalnego rynku pracy oraz rozwój przedsiębiorczości.

Liczba przestępstw stwierdzonych na 1000 mieszkańców

Przestępstwo to czyn o dużej szkodliwości społecznej, który jest karalny oraz bezprawny. Humięcino-Koski, Leśniewo Dolne, Kołaki Wielkie, Grudusk i Rąbież Gruduski to sołectwa, w obrębie których odnotowano największą liczbę przestępstw w przeliczeniu na 1000 mieszkańców, co świadczy o natężeniu negatywnego zjawiska. Średnia dla całej gminy w tym zakresie wynosi 1,52, przy czym najwyższy odnotowany wskaźnik kształtował się na poziomie 15,87 (Humięcino-Koski). Zaznaczyć

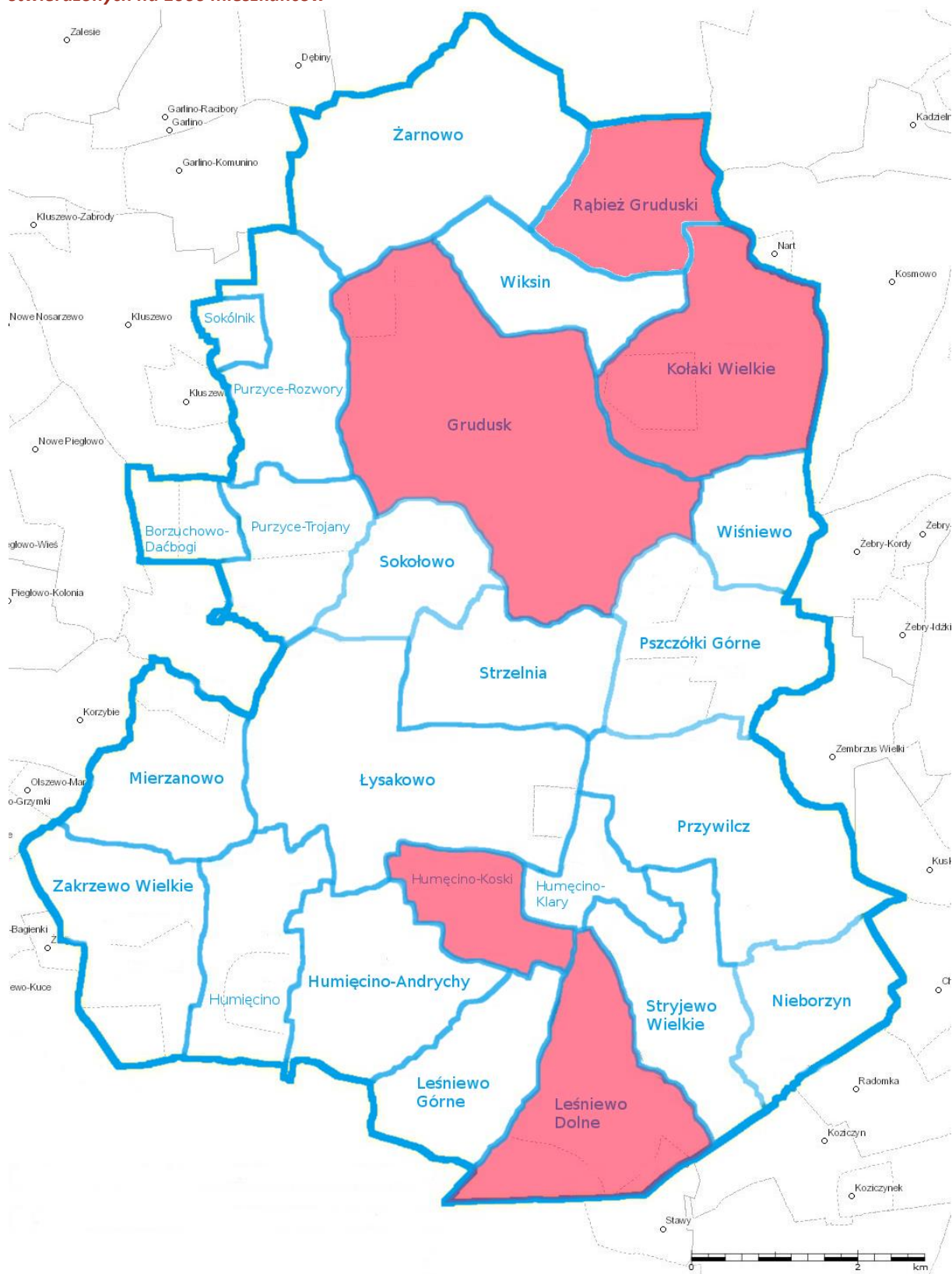
należy, że na terenie zdecydowanej większości sołectw wchodzących w skład gminy nie odnotowano żadnego przestępstwa.

Rysunek 28 Liczba przestępstw stwierdzonych na 1000 mieszkańców

Źródło: Opracowanie własne

Rysunek 29 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie Liczba przestępstw stwierdzonych na 1000 mieszkańców

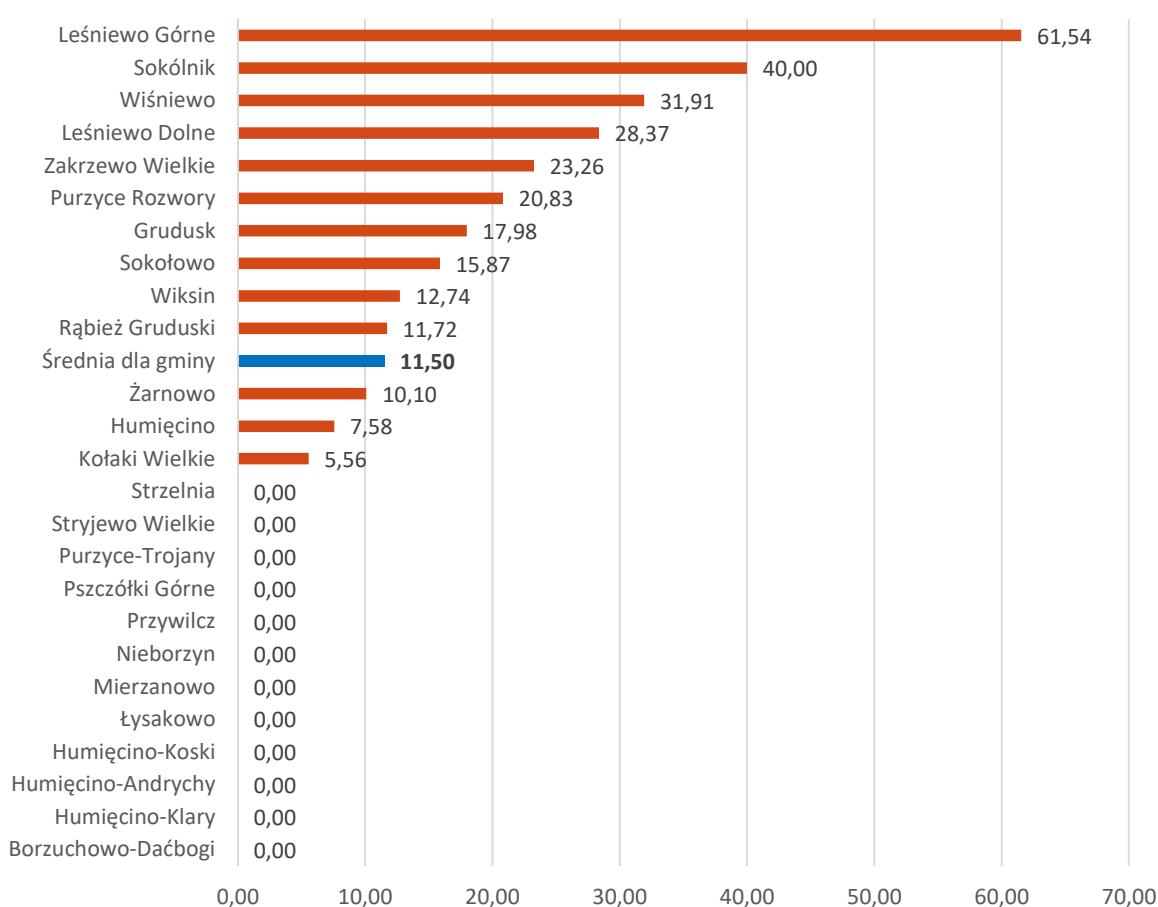

Źródło: Opracowanie własne

Liczba stwierdzonych wykroczeń na 1000 mieszkańców

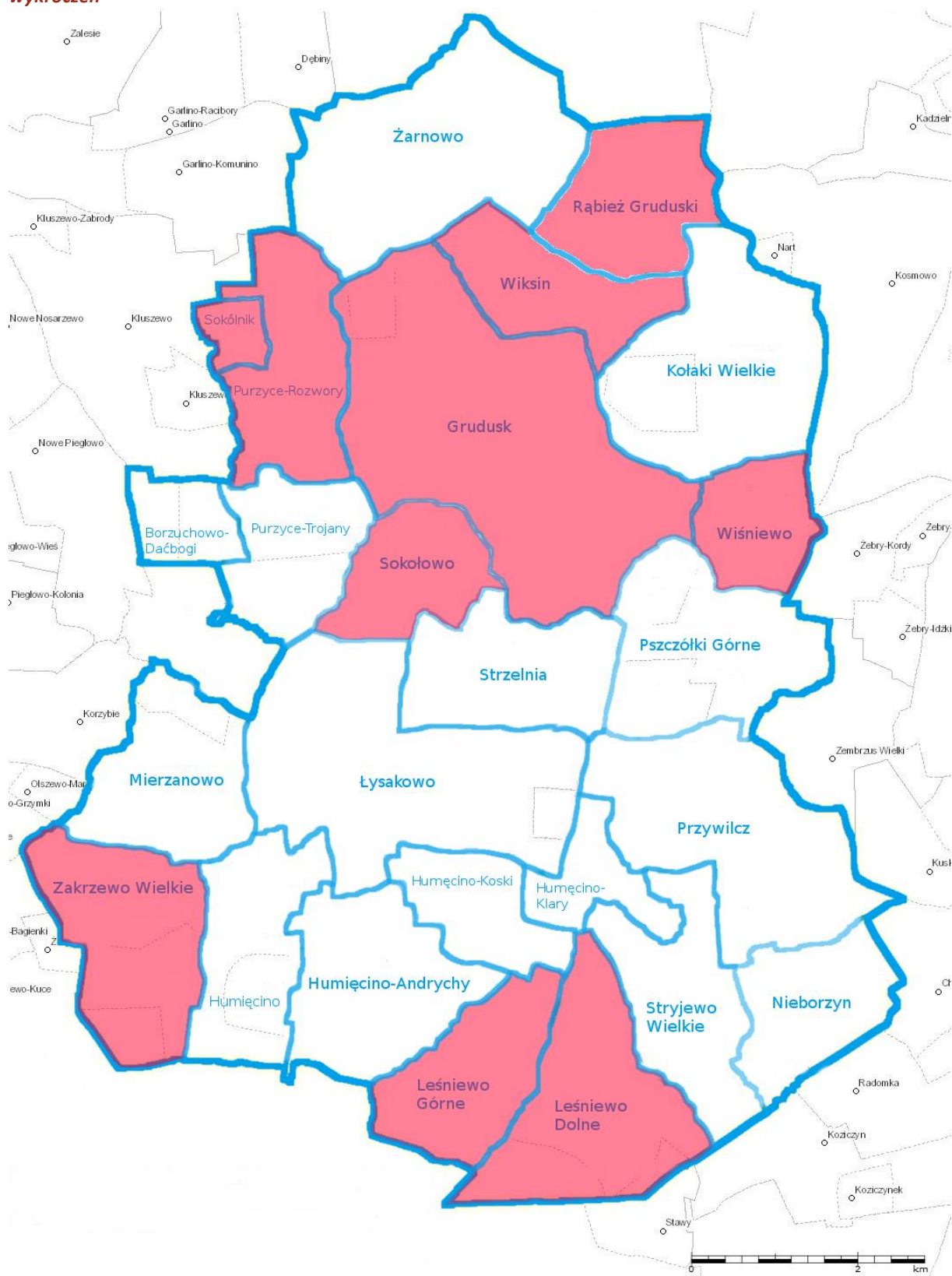
Analizie poddano także wykroczenia, jako czyny charakteryzujące się mniejszą szkodliwością niż przestępstwa. Tego typu zdarzeń w obrębie gminy odnotowano 11,50 w przeliczeniu na 1000 mieszkańców. Wartości powyżej średniej charakteryzują sołectwa takie jak: Rąbież Gruduski, Wiksin, Sokołowo, Grudusk, Purzyce Rozwory, Zakrzewo Wielkie, Leśniewo Dolne, Wiśniewo, Sokólnik i Leśniewo Górne, co oznacza, że w ich obrębie występuje kumulacja analizowanego negatywnego zjawiska.

Rysunek 30 Liczba stwierdzonych wykroczeń na 1000 mieszkańców

Źródło: Opracowanie własne

Rysunek 31 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie stwierdzonych wykroczeń

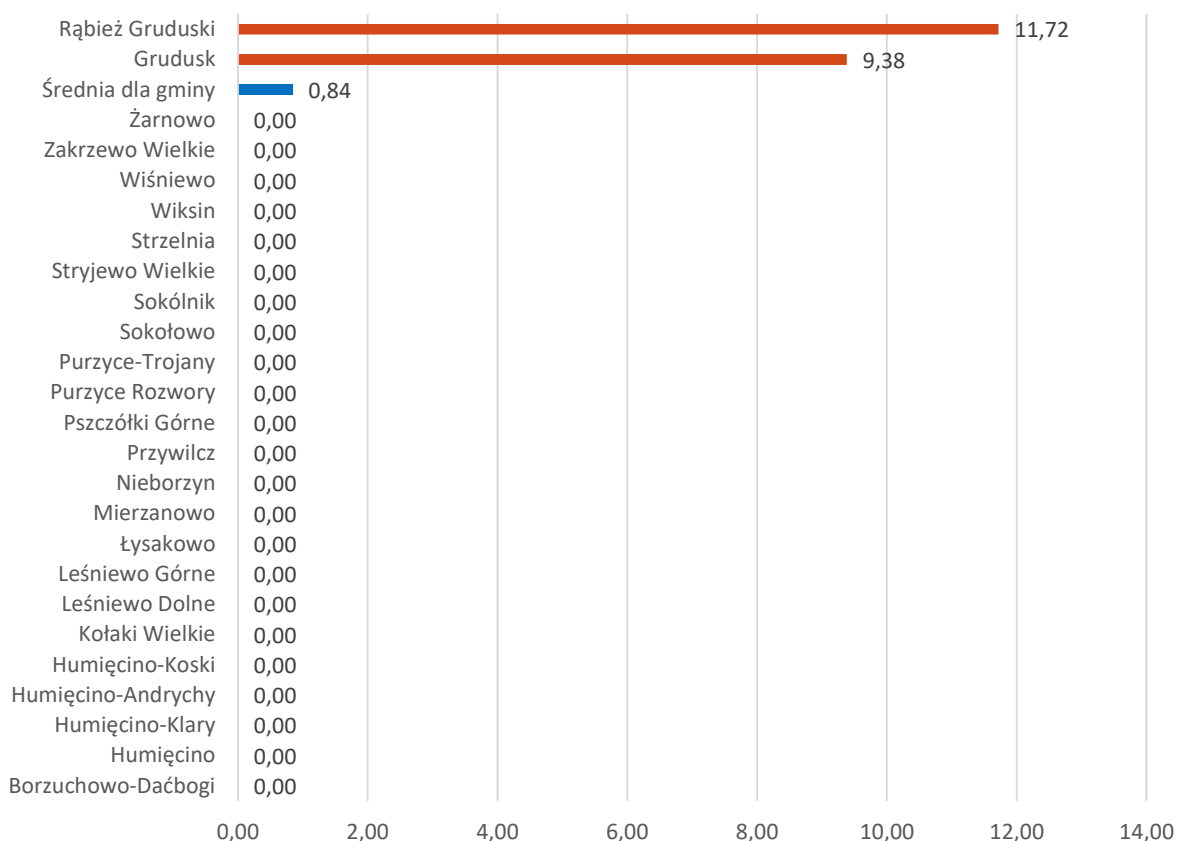
Źródło: Opracowanie własne

Wysoki wskaźnik przestępstw i wykroczeń może być pochodną kumulacji innych problemów, w tym m.in. braku samowystarczalności ekonomicznej ludności, ubóstwa czy bezrobocia. W przypadku dzieci i nieletnich zachowania tego typu powiązane są z czynnikami takimi jak przemoc domowa, nagromadzenie problemów w rodzinie, nadużywanie alkoholu czy niedostateczna kontrola rodzicielska. Wysoki odsetek zachowań dewiacyjnych wpływa na niskie poczucie bezpieczeństwa wśród lokalnej społeczności.

Liczba wykroczeń: spożycie alkoholu w miejscu publicznym na 1000 mieszkańców

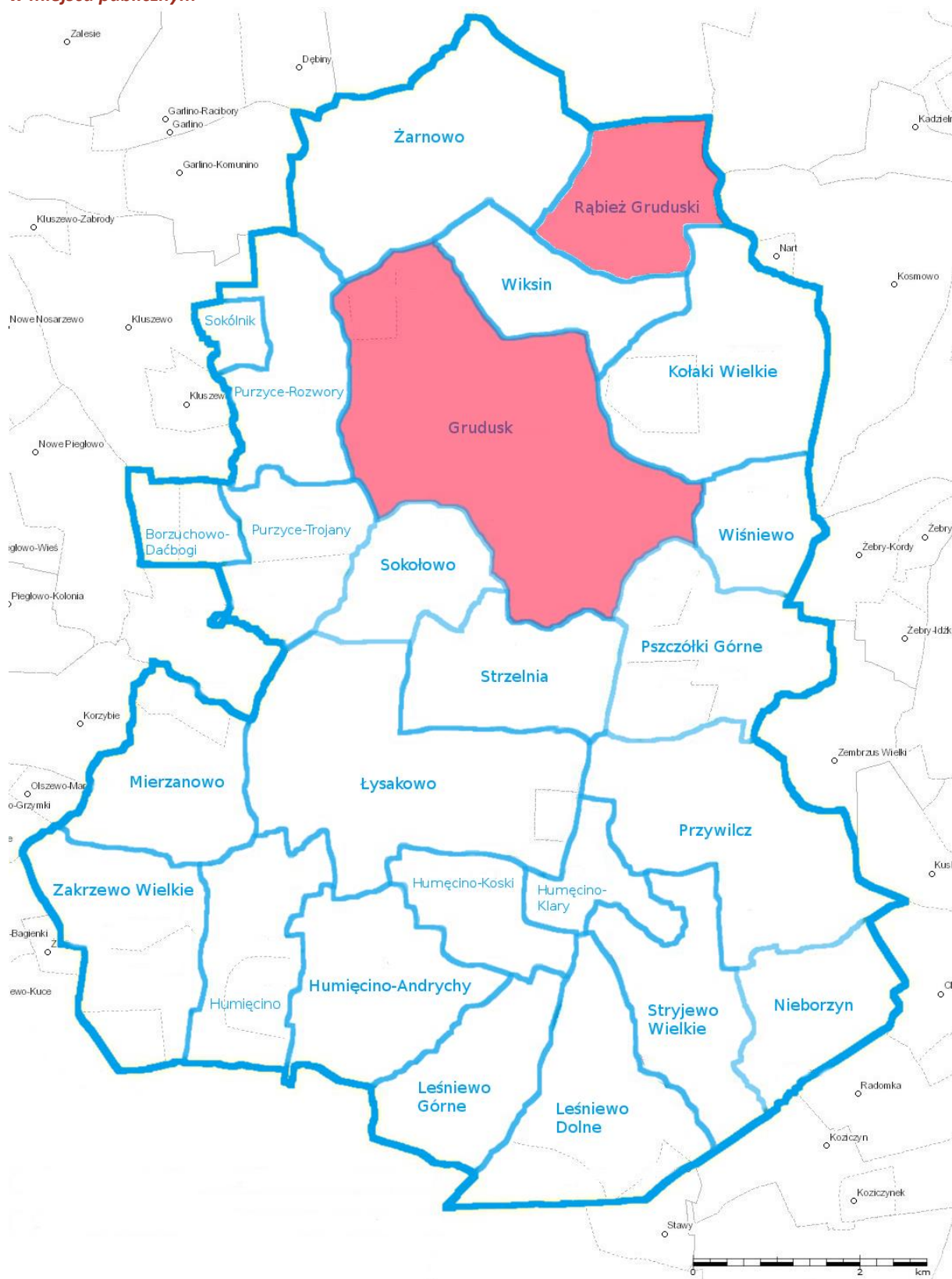
Na terenie Gruduska i Rąbieża Gruduskiego odnotowano wysoką liczbę wykroczeń w postaci spożywania alkoholu w miejscu publicznym w przeliczeniu na 1000 mieszkańców, co świadczy o występowaniu negatywnego zjawiska. Średnia dla całej gminy w tym zakresie wynosi 0,84, przy wartościach dla dwóch wskazanych sołectw na poziomie 9,38 (Grudusk) i 11,72 (Rąbież Gruduski).

Rysunek 32 Liczba wykroczeń: Spożycie alkoholu w miejscu publicznym na 1000 mieszkańców

Źródło: Opracowanie własne

Rysunek 33 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie spożycia alkoholu w miejscu publicznym

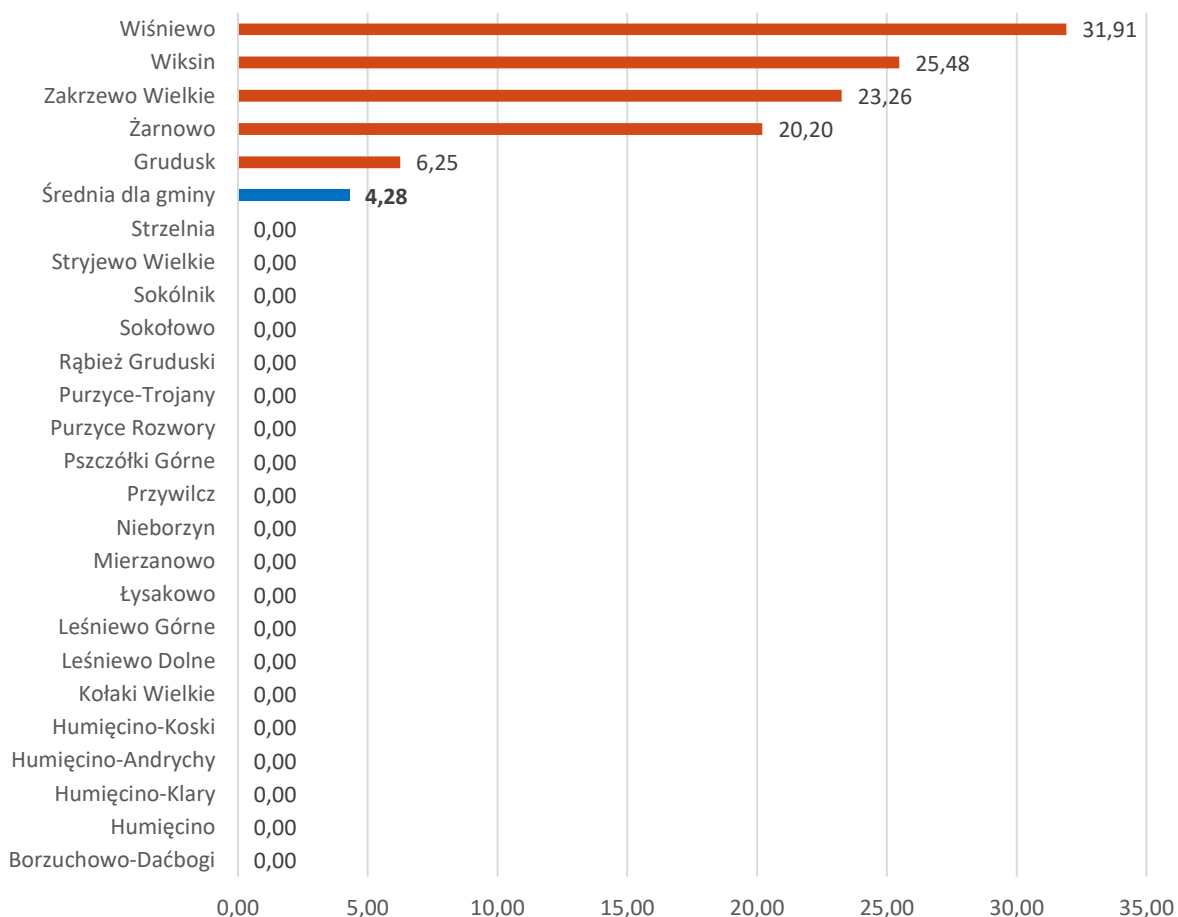

Źródło: Opracowanie własne

Liczba kradzieży na 1000 mieszkańców

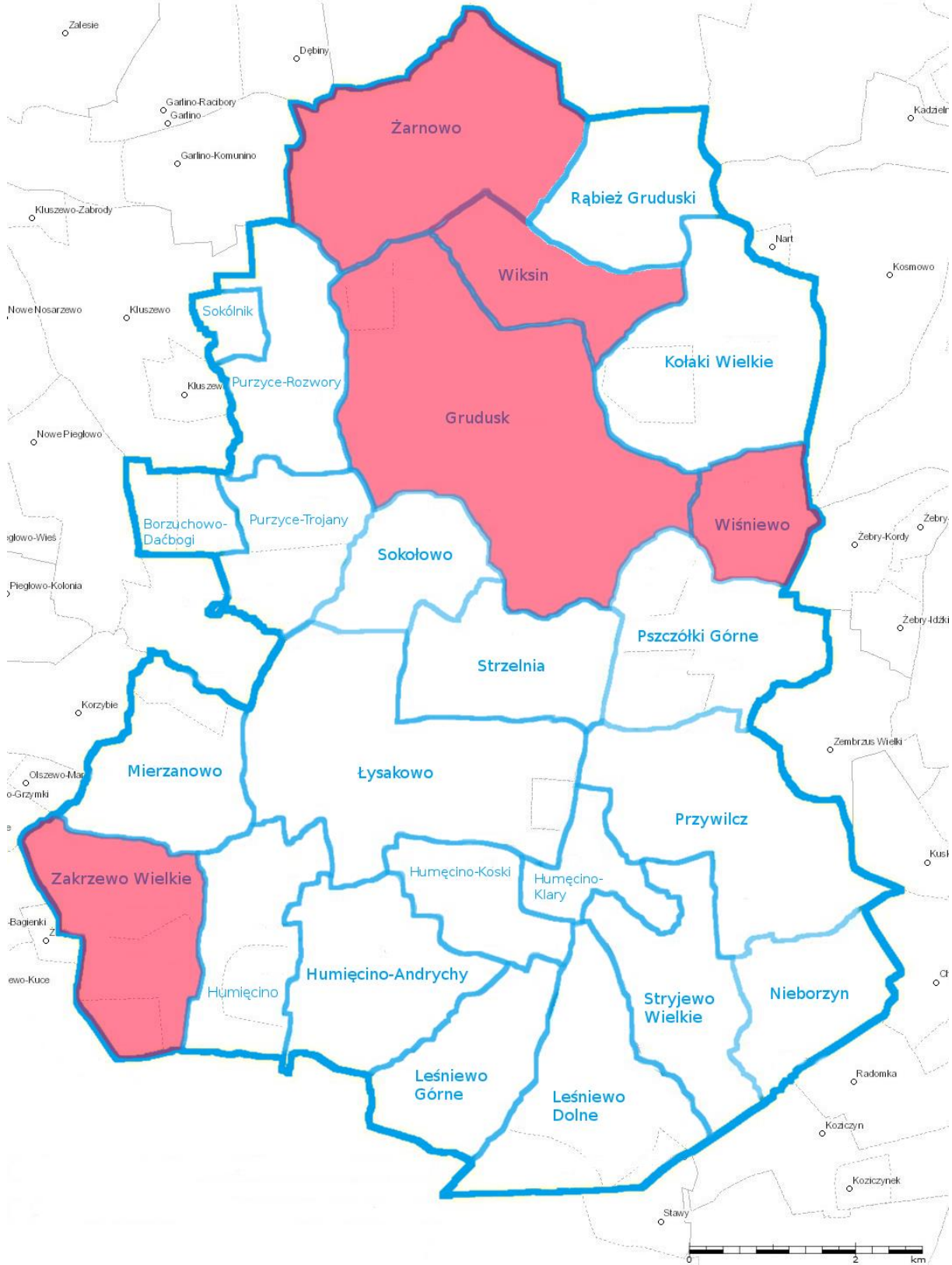
Do analizy włączono także wskaźnik dotyczący kradzieży w przeliczeniu na 1000 mieszkańców. Średnia wartość dla gminy w tym przypadku wynosi 4,28, przy czym wyższe wskaźniki osiągnięto w sołectwach: Grudusk, Żarnowo, Zakrzewo Wielkie, Wiksin i Wiśniewo. Ostatnia z wymienionych jednostek referencyjnych przekroczyła średnią wartość dla gminy siedmiokrotnie.

Rysunek 34 Liczba kradzieży na 1000 mieszkańców

Źródło: Opracowanie własne

Rysunek 35 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie kradzieży

Źródło: Opracowanie własne

WNIOSKI - PRZESTĘPCZOŚĆ

- **Humięcino-Koski, Leśniewo Dolne, Kołaki Wielkie, Grudusk i Rąbież Gruduski to sołectwa, w obrębie których odnotowano największą liczbę przestępstw. Głównymi przyczynami przestępczości, w tym rozbojów są zjawiska społeczno-ekonomiczne, mianowicie bezrobocie oraz ubóstwo. Pogorszenie sytuacji majątkowej i społecznej będącej następstwem braku posiadania pracy zarobkowej stanowi czynnik bezpośrednio związany z występowaniem przestępczości. Rozboje mogą być dokonywane również w wyniku zaburzeń psychologicznych jednostek wykluczonych społecznie. Czynniki środowiskowe i socjalizacja jednostek mogą w równym stopniu wpływać na podejmowane przez przestępców decyzje o popełnieniu rozboju, co chęć poprawy ich sytuacji materialnej.**
- Wartości powyżej średniej w przypadku wykroczeń charakteryzują sołectwa takie jak: Rąbież Gruduski, Wiksin, Sokołowo, Grudusk, Purzyce Rozwory, Zakrzewo Wielkie, Leśniewo Dolne, Wiśniewo, Sokółnik i Leśniewo Górne.
- Na terenie Gruduska i Rąbieża Gruduskiego odnotowano wysoką liczbę wykroczeń w postaci spożywania alkoholu w miejscu publicznym, natomiast znaczna liczba kradzieży charakteryzuje sołectwa: Grudusk, Żarnowo, Zakrzewo Wielkie, Wiksin i Wiśniewo.
- Wysoka liczba odnotowywanych przestępstw i wykroczeń wpływa na poczucie bezpieczeństwa wśród mieszkańców gminy.

4.2. Podsumowanie sfery społecznej

Celem podsumowania analizy sfery społecznej poniżej zestawiono w tabeli wszystkie wykorzystane wskaźniki. Ich przyczyny wraz ze skutkami szczegółowo zostały omówione na etapie wcześniejszym. Kolorem czerwonym zaznaczono te wskaźniki, które przyjmują wartości mniej korzystne od średniej dla gminy. Pod tabelą umieszczono również wykres obrazujący kumulację zjawisk negatywnych w sferze społecznej na terenie poszczególnych sołectw.

Tabela 10 Podsumowanie wskaźników ze sfery społecznej

Sołectwo	W1	W2	W3	W4	W5	W6	W7	W8	W9	W10	W11	W12	W13	W14	W15	W16
Borzuchowo-Dańbogi	70,97%	12,90%	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	32,26	100,00%	100,00%	0,00	0,00	0,00	0,00
Grudusk	61,30%	18,84%	11,73	11,60	72,71	5,47	5,47	19,55	18,76	60,20	50,65%	29,87%	5,47	17,98	9,38	6,25
Humięcino	60,61%	17,42%	22,73	8,15	75,76	0,00	0,00	15,15	37,88	30,30	100,00%	25,00%	0,00	7,58	0,00	0,00
Humięcino Klary	71,72%	20,20%	60,61	150,43	60,61	30,30	20,20	0,00	40,40	151,52	73,33%	53,33%	0,00	0,00	0,00	0,00
Humięcino-Andrychy	66,67%	17,73%	7,09	4,68	35,46	0,00	0,00	7,09	0,00	42,55	50,00%	16,67%	0,00	0,00	0,00	0,00
Humięcino-Koski	53,97%	22,22%	0,00	0,00	31,75	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-	-	15,87	0,00	0,00	0,00
Kołaki Wielkie	63,33%	18,33%	5,56	18,06	50,00	0,00	5,56	16,67	0,00	16,67	33,33%	66,67%	5,56	5,56	0,00	0,00
Leśniewo Dolne	46,10%	29,79%	14,18	6,26	56,74	7,09	0,00	0,00	0,00	56,74	50,00%	50,00%	7,09	28,37	0,00	0,00
Leśniewo Górne	66,15%	18,46%	0,00	0,00	92,31	0,00	0,00	15,38	0,00	76,92	60,00%	40,00%	0,00	61,54	0,00	0,00
Łysakowo	62,18%	14,51%	20,73	24,84	56,99	0,00	5,18	31,09	77,72	51,81	80,00%	50,00%	0,00	0,00	0,00	0,00
Mierzanowo	57,66%	16,22%	27,03	18,39	117,12	18,02	9,01	0,00	18,02	9,01	100,00%	100,00%	0,00	0,00	0,00	0,00
Nieborzyn	45,07%	21,13%	0,00	0,00	56,34	0,00	0,00	0,00	0,00	14,08	100,00%	100,00%	0,00	0,00	0,00	0,00
Przywilcz	42,98%	26,45%	8,26	6,15	8,26	0,00	16,53	8,26	24,79	41,32	60,00%	40,00%	0,00	0,00	0,00	0,00
Pszczółki Górne	58,51%	17,02%	0,00	0,00	63,83	0,00	0,00	53,19	53,19	10,64	100,00%	100,00%	0,00	0,00	0,00	0,00
Purzyce Rozwory	58,33%	18,75%	20,83	21,21	0,00	20,83	0,00	0,00	0,00	20,83	100,00%	100,00%	0,00	20,83	0,00	0,00
Purzyce-Trojany	53,85%	20,19%	0,00	0,00	48,08	0,00	0,00	0,00	28,85	67,31	57,14%	57,14%	0,00	0,00	0,00	0,00
Rąbież Gruduski	57,03%	16,80%	23,44	27,27	82,03	11,72	7,81	19,53	7,81	117,19	53,33%	53,33%	3,91	11,72	11,72	0,00

Sołectwo	W1	W2	W3	W4	W5	W6	W7	W8	W9	W10	W11	W12	W13	W14	W15	W16
Sokołowo	66,67%	19,05%	0,00	0,00	63,49	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-	-	0,00	15,87	0,00	0,00
Sokólnik	60,00%	32,00%	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-	-	0,00	40,00	0,00	0,00
Stryjewe Wielkie	47,56%	24,39%	12,20	3,41	12,20	12,20	0,00	0,00	0,00	0,00	-	-	0,00	0,00	0,00	0,00
Strzelnia	58,62%	18,97%	0,00	0,00	17,24	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	-	-	0,00	0,00	0,00	0,00
Wiksin	63,69%	21,02%	6,37	1,91	76,43	0,00	6,37	12,74	0,00	63,69	40,00%	30,00%	0,00	12,74	0,00	25,48
Wiśniewo	53,19%	15,96%	10,64	3,19	53,19	0,00	10,64	0,00	31,91	63,83	33,33%	33,33%	0,00	31,91	0,00	31,91
Zakrzewo Wielkie	54,65%	19,77%	11,63	2,33	69,77	0,00	23,26	23,26	23,26	11,63	100,00%	0,00%	0,00	23,26	0,00	23,26
Żarnowo	49,49%	22,22%	0,00	0,00	50,51	0,00	0,00	0,00	0,00	20,20	50,00%	0,00%	0,00	10,10	0,00	20,20
Średnia dla gminy	58,01%	20,01%	10,52	12,31	50,03	4,23	4,40	8,88	14,50	38,35	69,56%	52,27%	1,52	11,50	0,84	4,28

Źródło: Opracowanie własne

W1 Udział osób w wieku produkcyjnym (kobiety 18-59 lat, mężczyźni 18-64 lat) w populacji mieszkańców ogółem

W2 Udział osób w wieku poprodukcyjnym (kobiety 60 lat i więcej, mężczyźni 65 lat i więcej) w populacji mieszkańców ogółem

W3 Liczba rodzin korzystających z zasiłków pomocy społecznej (forma pieniężna) na 1000 mieszkańców

W4 Kwota wypłaconych zasiłków pomocy społecznej (forma pieniężna) w przeliczeniu na 1 mieszkańca

W5 Liczba rodzin otrzymujących świadczenie 500+ na pierwsze dziecko w przeliczeniu na 1000 mieszkańców

W6 Liczba osób samodzielnie gospodarujących korzystających z zasiłku pomocy społecznej (forma pieniężna) na 1000 mieszkańców

W7 Liczba osób niepełnosprawnych na 1000 mieszkańców

W8 Liczba uczniów otrzymujących stypendium socjalne na 1000 mieszkańców

W9 Liczba uczniów korzystających z dożywiania na 1000 mieszkańców

W10 Liczba osób bezrobotnych na 1000 mieszkańców

W11 Udział osób długotrwale bezrobotnych w populacji osób bezrobotnych ogółem

W12 Udział osób bezrobotnych bez kwalifikacji i doświadczenia w populacji osób bezrobotnych ogółem

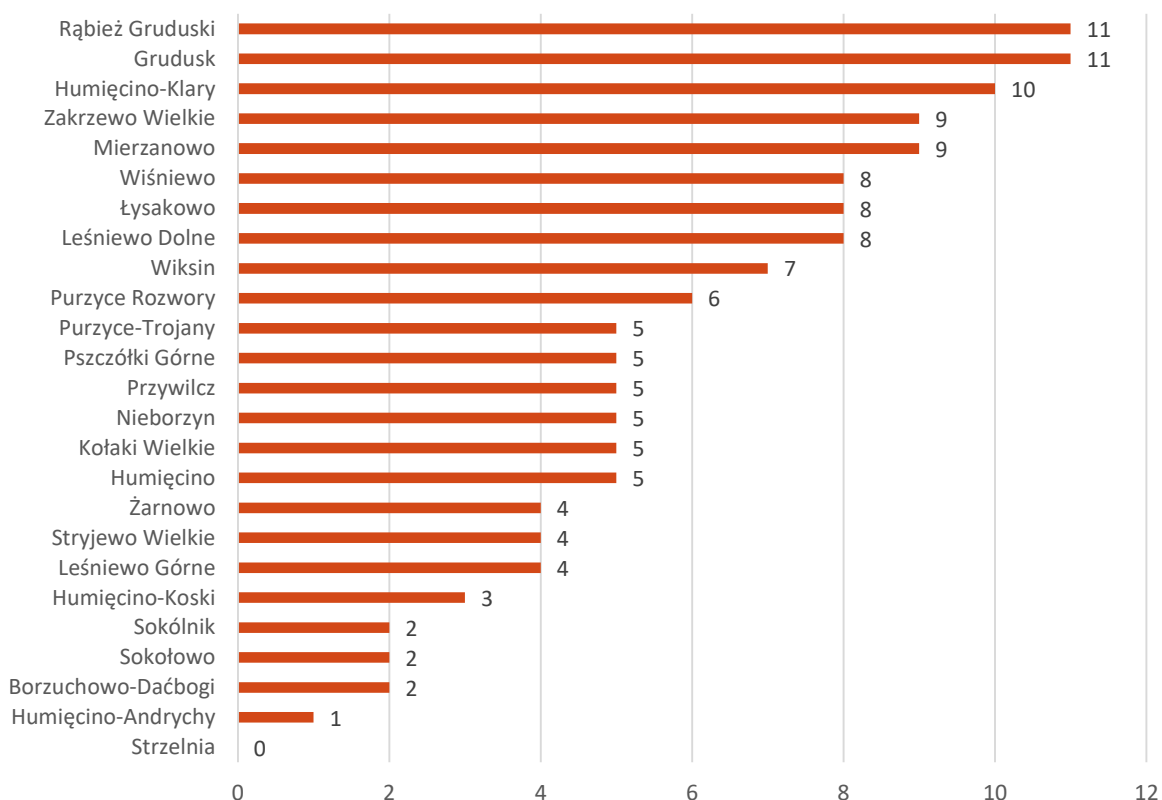
W13 Liczba przestępstw stwierdzonych na 1000 mieszkańców W14 Liczba stwierdzonych wykroczeń na 1000 mieszkańców

W15 Liczba wykroczeń: Spożycie alkoholu w miejscu publicznym na 1000 mieszkańców

W16 Liczba kradzieży na 1000 mieszkańców

Jak wynika z zsumowania liczby przekroczeń zjawisk kryzysowych największe natężenie problemów społecznych występuje wśród mieszkańców Rąbieża Gruduskiego i Gruduska (po 11 zjawisk negatywnych). Kumulację odnotowano także na terenie sołectw: Humięcino Klary, Zakrzewo Wielkie, Mierzanowo, Wiśniewo, Łysakowo, Leśniewo Dolne, Wiksin i Purzyce Rozwory.

Rysunek 36 Liczba zjawisk kryzysowych w sferze społecznej na terenie poszczególnych sołectw

Źródło: Opracowanie własne

Dodać jednak należy, że obszar zdegradowany powinien charakteryzować się koncentracją negatywnych zjawisk społecznych, współwystępujących z negatywnymi zjawiskami, w co najmniej jednej innej sferze. W związku z tym poniżej przeanalizowano również sfery: gospodarczą, przestrzenno-funkcjonalną i techniczną oraz środowiskową.

4.3. Sfera gospodarcza

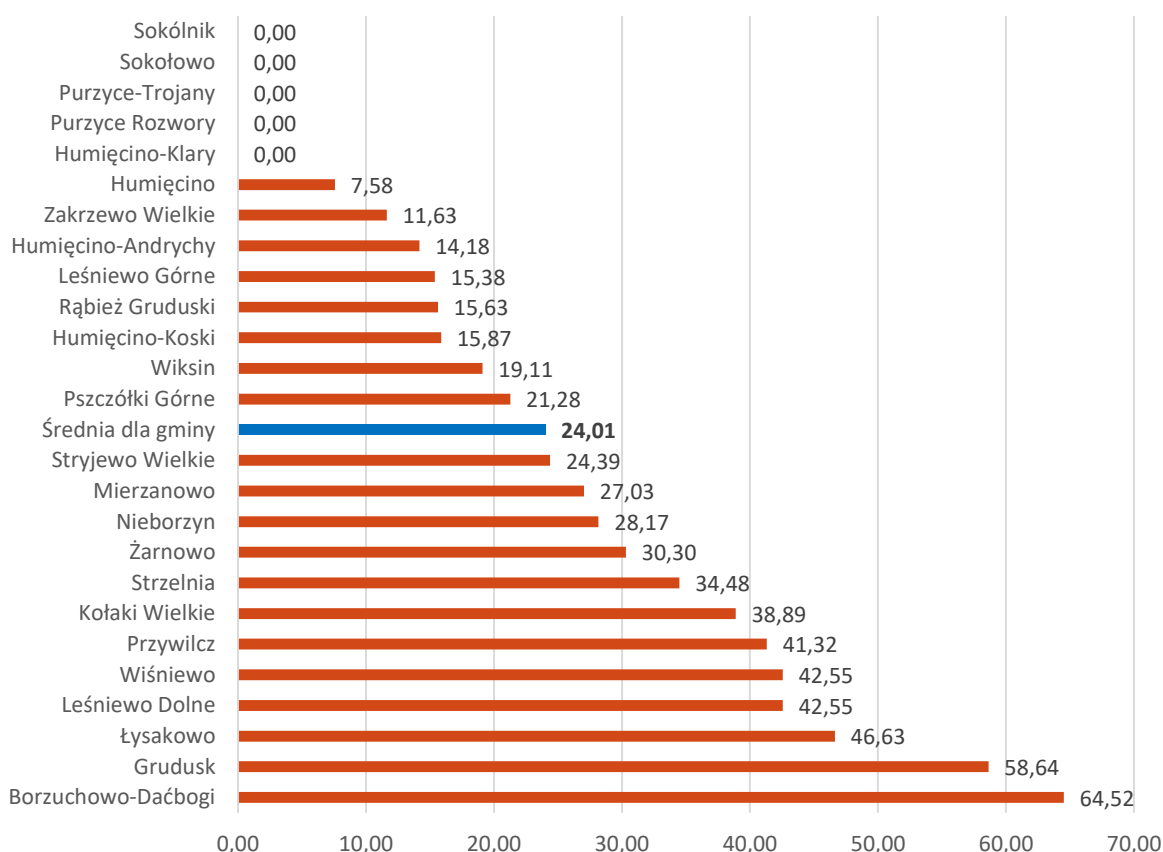
Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarki narodowej na 1000 mieszkańców

W sferze gospodarczej analizie poddano wskaźnik dotyczący liczby zarejestrowanych podmiotów gospodarczych w przeliczeniu na 1000 mieszkańców. Średnia wartość dla gminy kształtuje się na poziomie 24 przedsiębiorstw (na 1000 osób), przy czym poniżej tego poziomu odnotowano sołectwa: Pszczółki Górne, Wiksin, Humięcino-Koski, Rąbież Gruduski, Leśniewo Górne, Humięcino-Andrychy,

Zakrzewo Wielkie, Humięcino. W przypadku Humięcino Klary, Purzyce Rozwory, Purzyce-Trojany, Sokołowo i Sokólnik nie odnotowano żadnego zarejestrowanego podmiotu gospodarki narodowej.

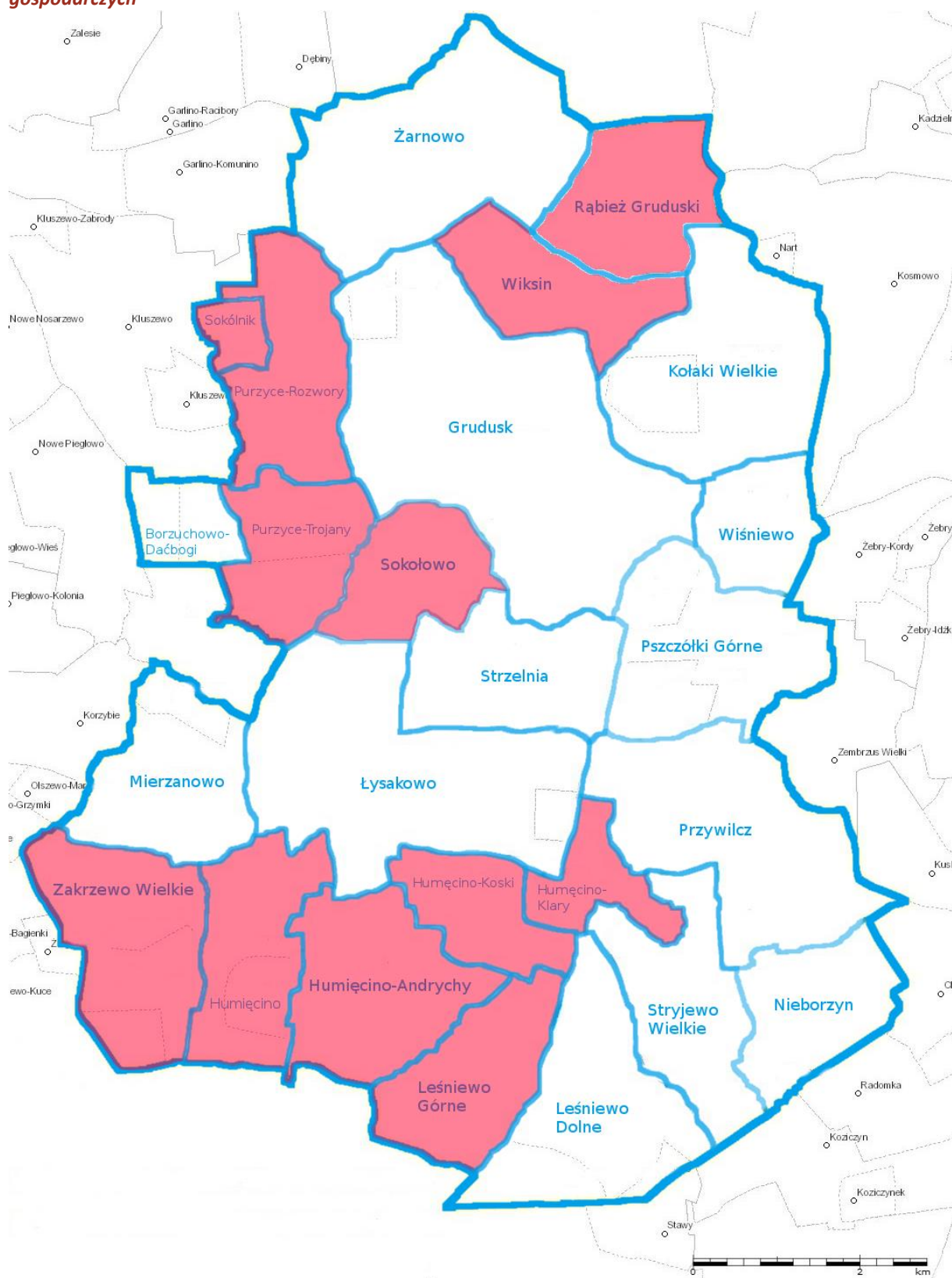
Jak zaznaczono wcześniej, mała liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych i brak przedsiębiorstw zatrudniających więcej niż 50 osób mają znaczenie w kontekście lokalnego rynku pracy. Jednocześnie zdecydowana większość podmiotów na terenie gminy prowadzi działalność rolniczą, co utrudnia znalezienie pracy poza tym sektorem. Ze względu na położenie gminy względem większych ośrodków wielu mieszkańców znajduje zatrudnienie poza miejscem zamieszkania. Długie dojazdy do pracy często uniemożliwiają części lokalnej społeczności aktywne włączanie się w inicjatywy organizowane na terenie gminy, skutkujące anonimowością i osłabieniem więzi społecznych. Istotnym działaniem będzie, zatem wzmaganie lokalnej przedsiębiorczości, a także rozwój gminy pod względem gospodarczym.

Rysunek 37 Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych zaw. w CEIDG na 1000 mieszkańców

Źródło: Opracowanie własne

Rysunek 38 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie podmiotów gospodarczych

Źródło: Opracowanie własne

WNIOSKI

- Na terenie Sokólnika, Skołowa, Purzyce-Trojany, Purzyce Rozwory i Humięcino Klary nie odnotowano żadnego zarejestrowanego podmiotu. W obrębie: Humięcina, Zakrzewa Wielkiego, Humięcina-Andrychy, Leśniewa Górnego, Rąbieża Gruduskiego, Humięcina-Koski, Wiksina i Pszczółek Górnych przedsiębiorstw jest stosunkowo mało (w porównaniu do liczby ludności). Przyczyną takiego stanu rzeczy jest niewystarczająca baza lokalowa, w której możliwe byłoby prowadzenie indywidualnej działalności gospodarczej; niedostateczna powierzchnia terenów inwestycyjnych; niedostateczne zapotrzebowanie na tworzone produkty i usługi świadczone przez członków lokalnej społeczności; brak odpowiednich kwalifikacji, zarówno wśród pracodawców, jak i pracobiorców.
- Niewielka liczba podmiotów gospodarczych lub ich brak wskazuje na niski poziom rozwoju niektórych jednostek, który z kolei wpływa na występowanie takich zjawisk jak: bezrobocie, niskie dochody czy migracje (skutkujące osłabieniem więzi społecznych, anonimowością itd.).
- Na terenie gminy nie funkcjonuje ani jedno przedsiębiorstwo zatrudniające więcej niż 50 osób. Mała liczba przedsiębiorstw jest przyczyną podejmowania pracy poza miejscem zamieszkania lub nie podejmowaniem pracy w ogóle.

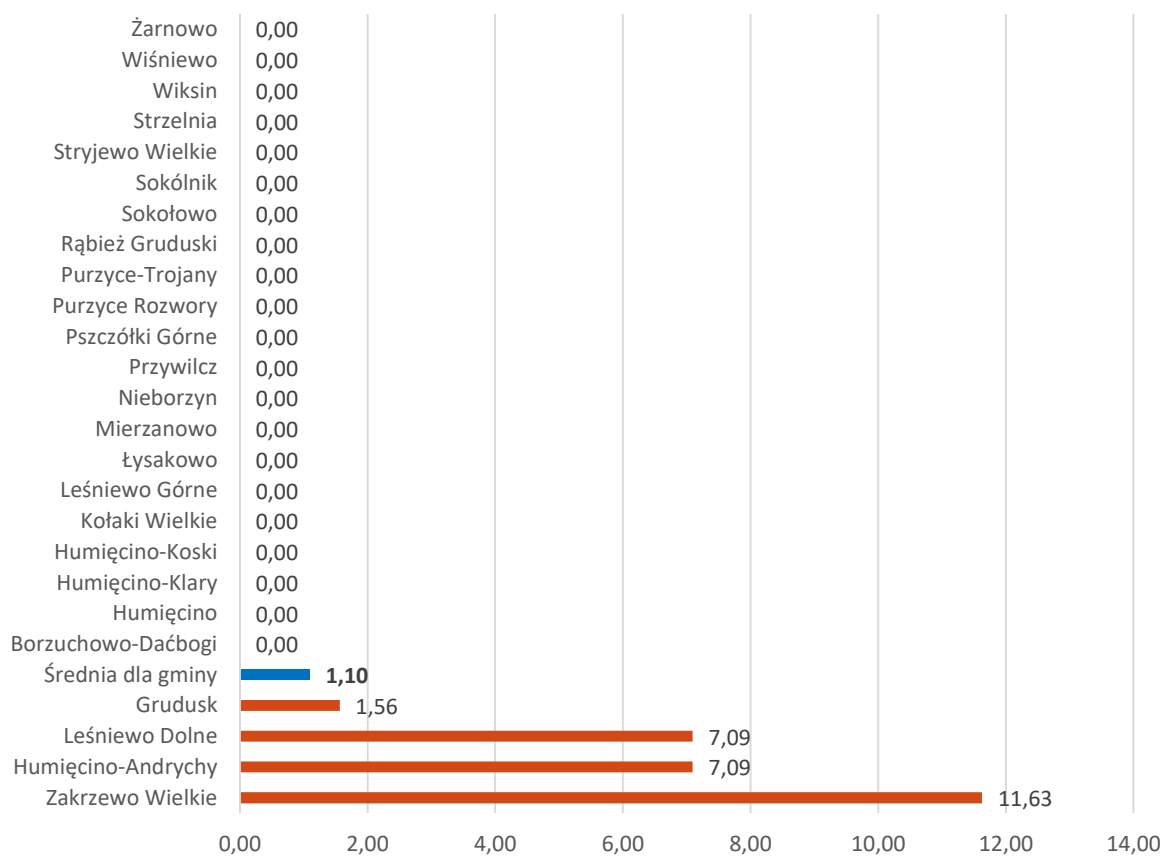
4.4. Sfera przestrzenno-funkcjonalna i techniczna

Liczba ogólnodostępnych placów zabaw na 1000 mieszkańców

Dostęp do infrastruktury rekreacyjnej wpływa na aktywność i jakość życia mieszkańców, z tego względu istotne jest zapewnienie go każdej grupie wiekowej. W sferze przestrzenno-funkcjonalnej analizie poddano liczbę ogólnodostępnych placów zabaw w przeliczeniu na 1000 ludności. Średnia dla gminy w tym zakresie to 1,10, przy czym jedynie w obrębie czterech sołectw nie odnotowano stanu kryzysowego: Grudusk, Leśniewo Dolne, Humięcino-Andrychy i Zakrzewo Wielkie. Na terenie pozostałych jednostek nie odnotowano żadnego placu zabaw.

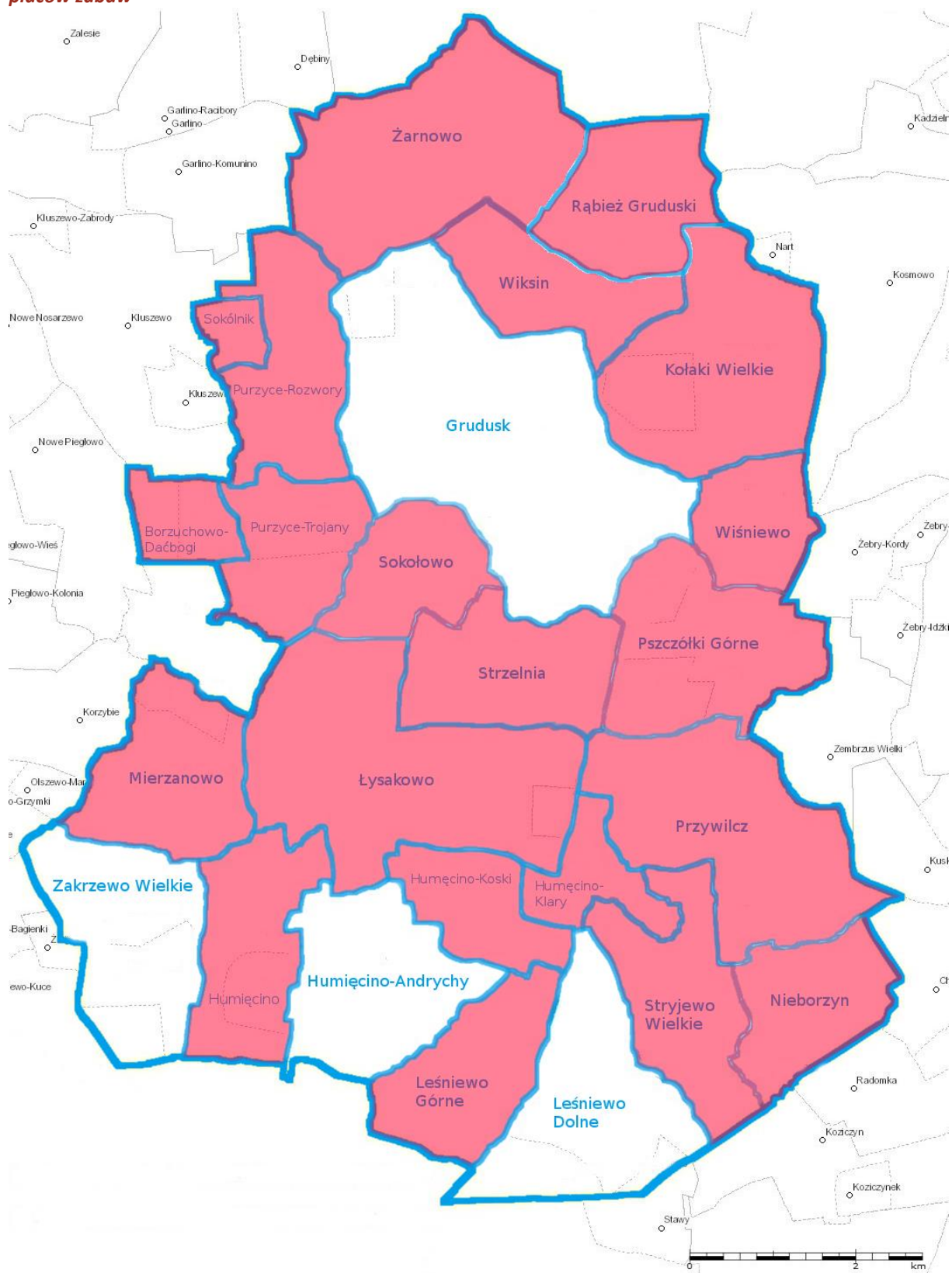
Przyczyną niewielkiej liczby obiektów służących rekreacji jest przede wszystkim brak środków finansowych na ich utworzenie i utrzymanie. Dostępność do tego typu infrastruktury pozytywnie wpływa na jakość życia mieszkańców, a w przypadku dzieci na zagospodarowanie i aktywne spędzanie czasu wolnego.

Rysunek 39 Liczba ogólnodostępnych placów zabaw na 1000 mieszkańców

Źródło: Opracowanie własne

Rysunek 40 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie ogólnodostępnych placów zabaw

Źródło: Opracowanie własne

WNIOSKI

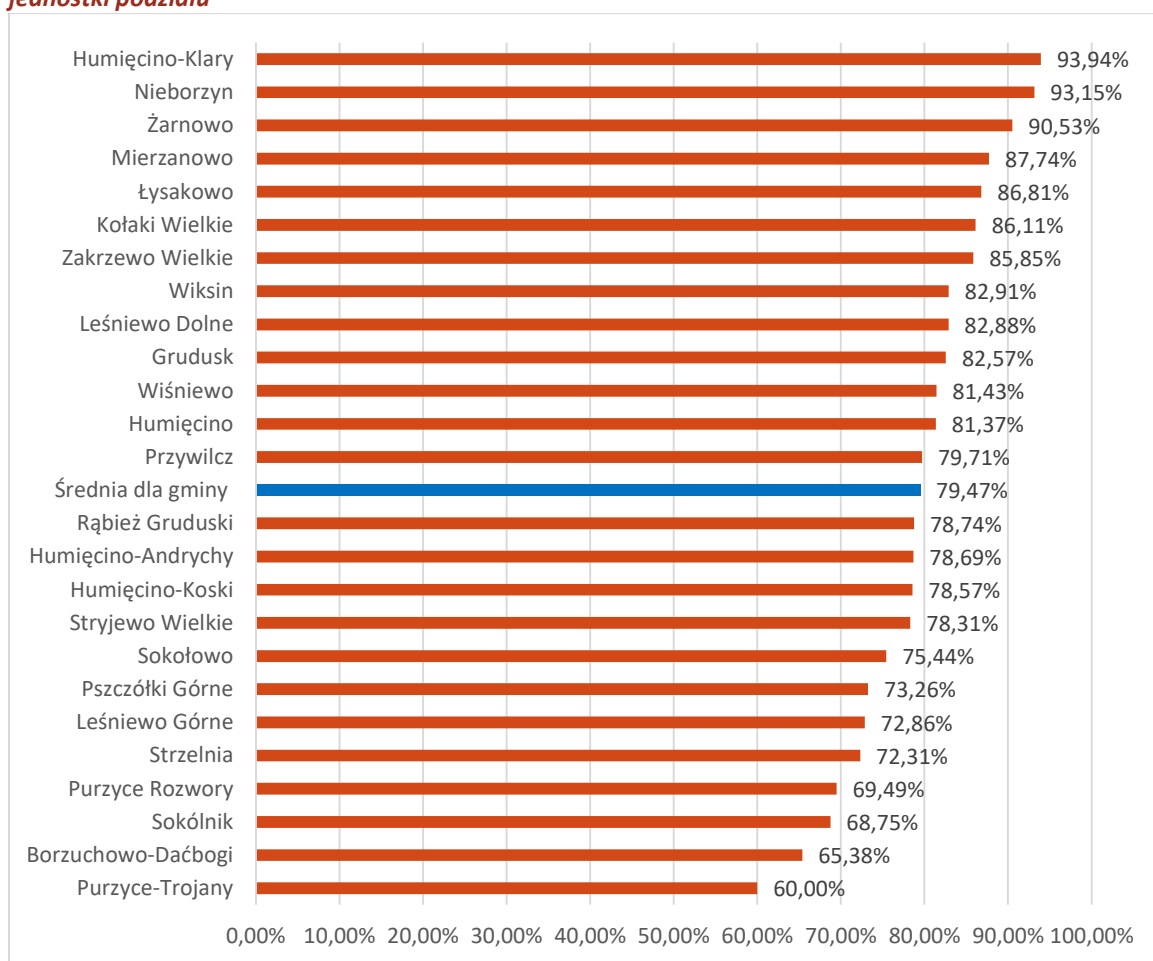
- **W zdecydowanej większości sołectw nie odnotowano ogólnodostępnych placów zabaw, co może świadczyć o niskiej dostępności do terenów/urządzeń rekreacyjnych. Przyczyną niewielkiej liczby obiektów służących rekreacji jest przede wszystkim brak środków finansowych na ich utworzenie i utrzymanie.**

Stan techniczny budynków

Na degradację w sferze technicznej wskazywać może wysoki udział budynków wybudowanych przed rokiem 1989. Obiekty te ze względu na wysoką przepuszczalność energetyczną charakteryzują się wysokimi stratami ciepła oraz posiadają liczne bariery architektoniczne dla osób starszych, chorych i niepełnosprawnych (wąskie przejścia, brak podjazdów, niedostosowane toalety). Przeważająca część tych obiektów to budynki zamieszkałe. Większość budynków wielorodzinnych posiada nieszczelne dachy, przestarzałe instalacje wodociągowe i elektryczne. Niesprawna sieć elektryczna zagraża bezpieczeństwu mieszkańców. Średnia wartość dla gminy, w zakresie analizowanego wskaźnika wynosi 79,47%. Wartości mniej korzystne niż średnia wartość wskaźnika dla gminy charakteryzuje sołectwa takie jak: Przywilcz, Humięcino, Wiśniewo, Grudusk, Leśniewo Dolne, Wiksin, Zakrzewo Wielkie, Kołaki Wielkie, Łysakowo, Mierzanowo, Żarnowo, Nieborzyn, Humięcino-Klary. Na terenie dwóch sołectw infrastrukturę techniczną stanowią również budynki po PGR, na terenie sołectwa Grudusk jest ich 18, a na terenie sołectwa Humięcino-Klary 24.

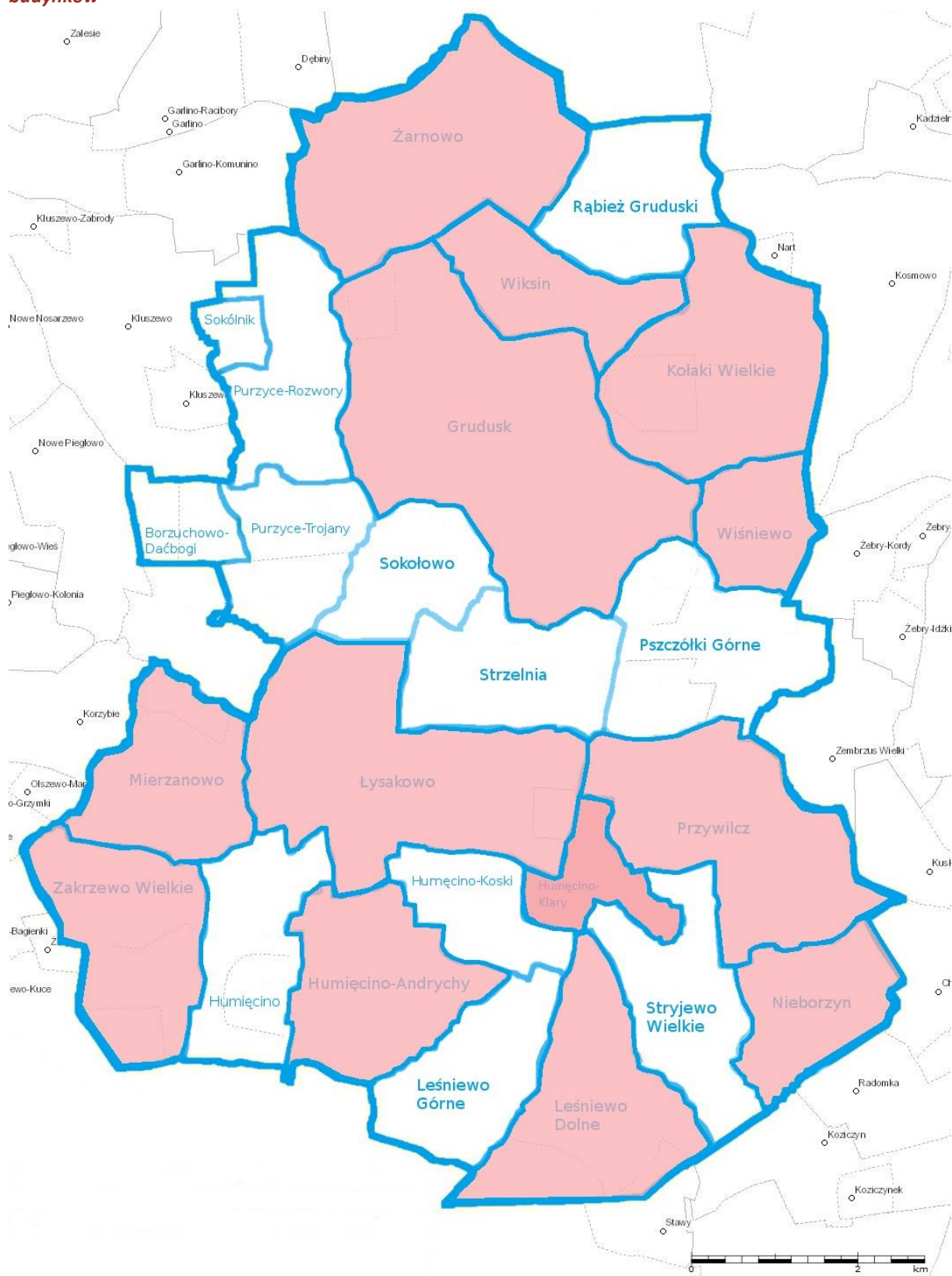
Gmina Grudusk jest właścicielem 20 budynków na terenie gminy, z czego połowa wymaga przeprowadzenia pilnych prac remontowych, ze względu na pogarszający się stan techniczny.

Rysunek 41 Liczba budynków wybudowanych przed rokiem 1989 w relacji do ogólnej liczby budynków wg jednostki podziału

Źródło: opracowanie własne

Rysunek 42 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie stanu technicznego budynków

Źródło: opracowanie własne

WNIOSKI

- Przeważającą część zabudowy technicznej gminy Grudusk stanowią budynki wybudowane przed 1989 rokiem.
- Na terenie sołectwa Grudusk i Humęcino – Klary zlokalizowane są budynki po PGR.
- **Występowanie tego typu budynków często powiązane jest z degradacją stanu technicznego tych obiektów. Jest to tym bardziej istotne, ponieważ są to budynki o przeznaczeniu mieszkaniowym. Zły stan techniczny obiektów niekorzystnie wpływa na wizerunek Gminy oraz przede wszystkim obniża jakość życia osób w nich zamieszkujących. Ponadto budynki te charakteryzują się wysokim poziomem energochłonności.**

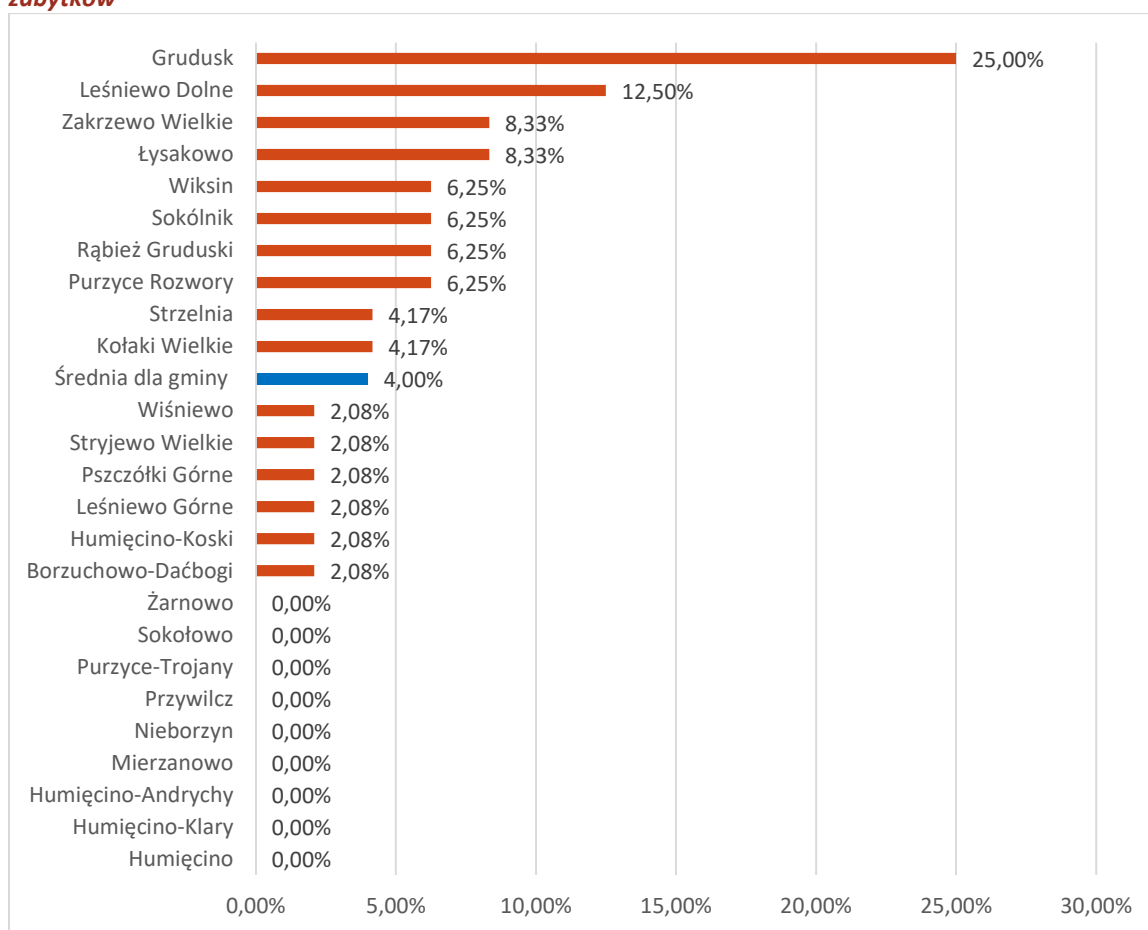
Tereny publiczne

O sytuacji w sferze technicznej świadczą wskaźniki obrazujące liczbę budynków komunalnych potrzebujących remontu oraz zabytków. W oparciu o Gminną Ewidencję Zabytków Gminy Grudusk poddano analizie liczbę obiektów zabytkowych. Zgodnie z dokumentem na terenie gminy zlokalizowanych jest 48 obiektów zabytkowych. Największa ich liczba zlokalizowana jest na terenie sołectwa: Grudusk, Leśniewo Dolne, Zakrzewo Wielkie, Łysakowo.

Wskaźnik dotyczący liczby obiektów zabytkowych może stanowić zarówno potencjał obszaru (występowanie zabytków sprawia, że teren staje się bardziej atrakcyjny, zarówno dla mieszkańców, jak i dla potencjalnych odwiedzających), jednak należy podkreślić, że stanowi także **o jego sytuacji kryzysowej** (wiek oraz stan obiektów zabytkowych może wpływać na konieczność organizacji działań restauracyjnych oraz przeznaczenia na nich wysokich nakładów finansowych).

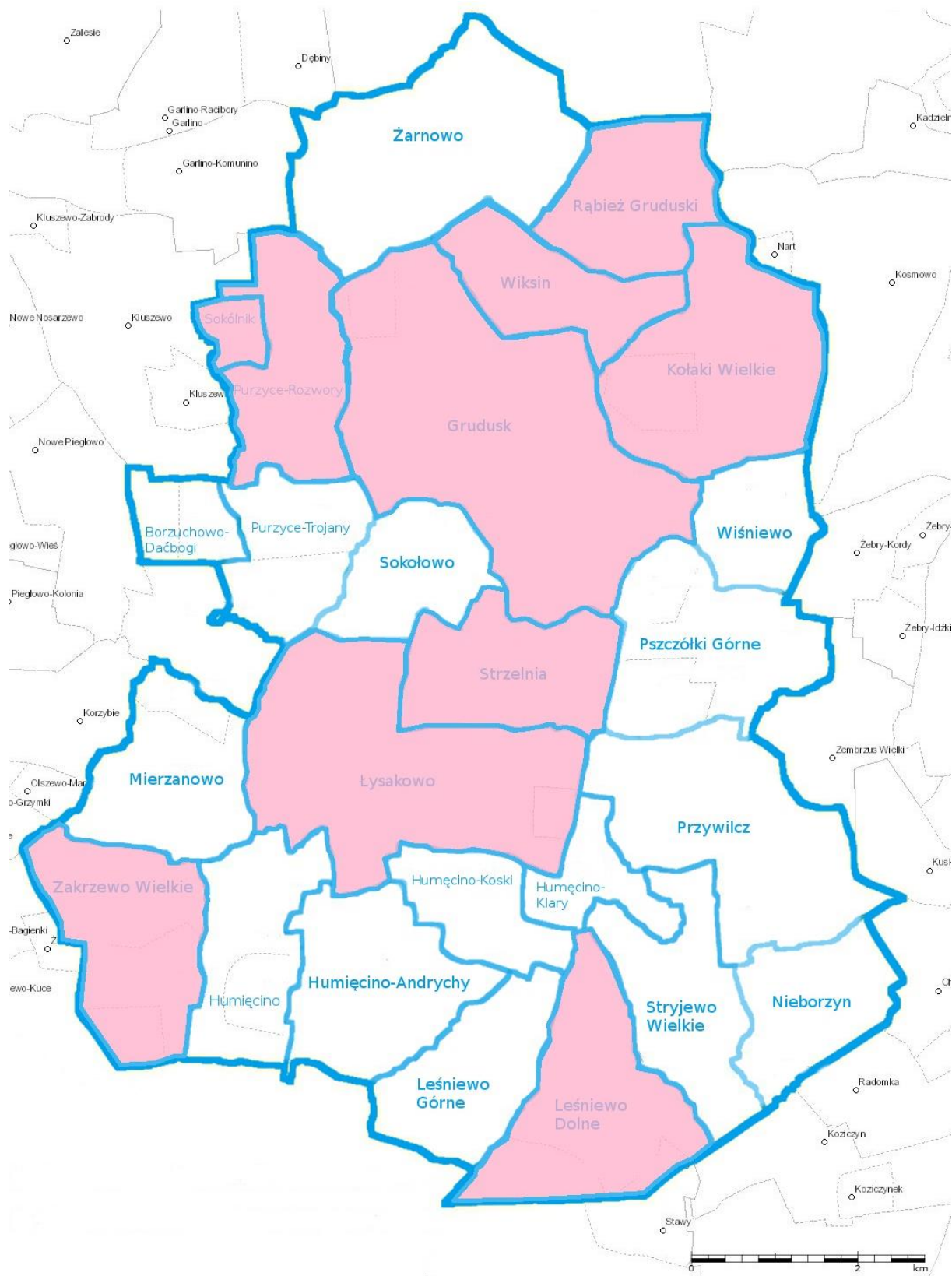
Na terenie gminy obserwuje się brak miejsc integracji i spędzania wolnego czasu dla mieszkańców.

Rysunek 43 Udział zabytków nieruchomych, wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków w ogólnej liczbie zabytków

Źródło: opracowanie własne

Rysunek 44 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie jakości terenów publicznych

Źródło: opracowanie własne

WNIOSKI

- Największy udział obiektów zabytkowych charakteryzuje sołectwa: **Grudusk, Leśniewo Dolne, Zakrzewo Wielkie, Łysakowo.**
- **Na terenie gminy Grudusk brakuje miejsc rekreacji i spędzania wolnego czasu dla mieszkańców. Przyczyną niewielkiej liczby miejsc służących rekreacji jest przede wszystkim brak środków finansowych na ich utworzenie i utrzymanie.**

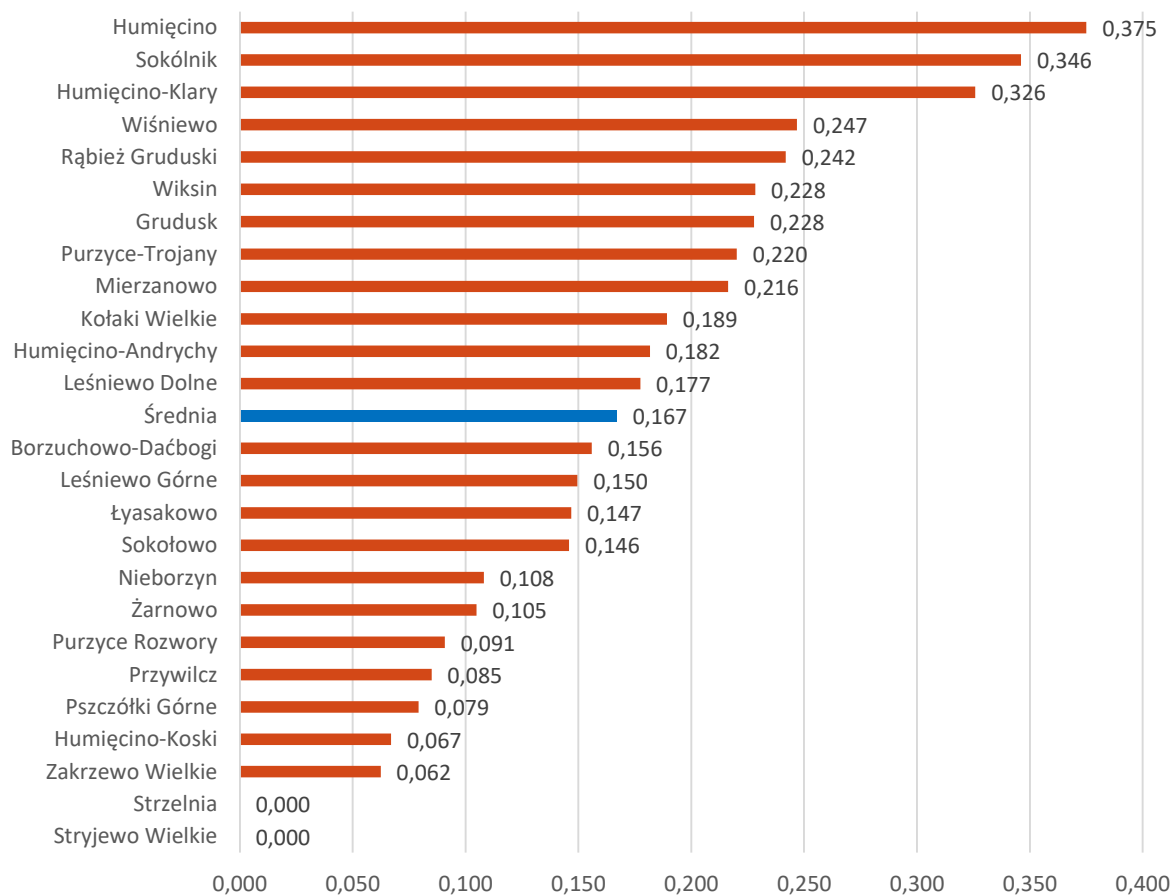
4.5. Sfera środowiskowa

Liczba budynków mieszkalnych z azbestowym pokryciem dachowym w przeliczeniu na powierzchnię poszczególnych sołectw

Materiały azbestowe stanowią przyczynę wielu chorób, m.in.: raka płuc, międzybłoniaka opłucnej, jak i pylicy azbestowej. Na terenie gminy znajduje się średnio 0,167 budynków mieszkalnych (w przeliczeniu na powierzchnię jednostek urbanistycznych), które posiadają azbestowe pokrycia dachowe. Powyżej średniej, zatem wykazując stan kryzysowy, znajdują się sołectwa: Humięcino-Andrychy, Sokólnik, Purzyce-Trojany, Kołaki Wielkie, Humięcino, Wiksin, Leśniewo Dolne, Wiśniewo, Grudusk, Mierzanowo, Humięcino Klary oraz Rąbież Gruduski.

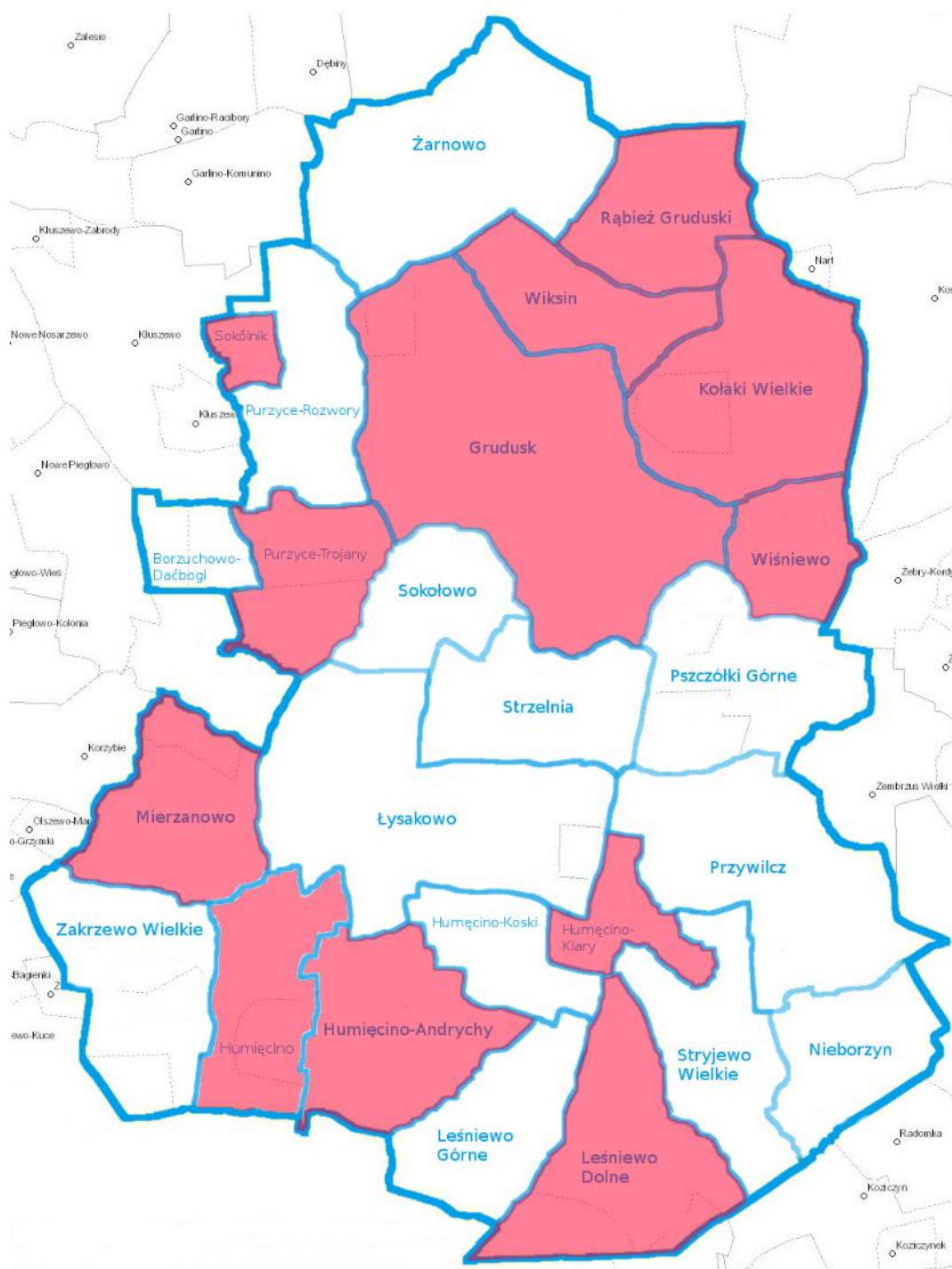
Wskazać należy, że azbest (dzięki swoim unikalnym właściwościom) był wykorzystywany jako surowiec w ponad tysiącu technologii, stąd jego powszechność występowania na terenie całego kraju, w tym także na terenie gminy. Znaczenie w tym kontekście ma obecność przestarzałych technologii.

Rysunek 45 Liczba budynków mieszkalnych z azbestowym pokryciem dachowym w przeliczeniu na powierzchnię poszczególnych sołectw

Źródło: Opracowanie własne

Rysunek 46 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie budynków mieszkalnych z azbestowym pokryciem dachowym

Źródło: Opracowanie własne

WNIOSKI

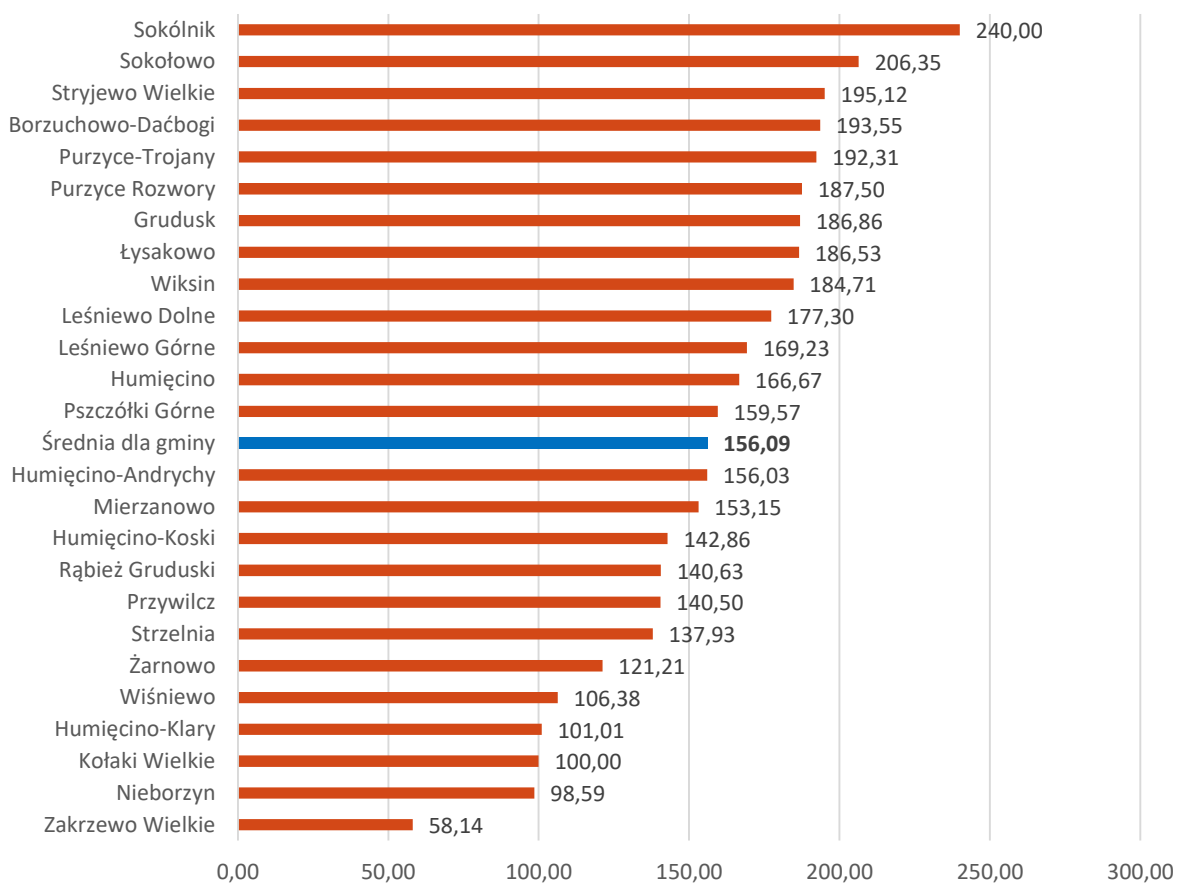
- **W obrębie gminy znajdują się znaczne pokłady azbestu. Na terenie sołectw Humięcino-Andrychy, Sokólnik, Purzyce-Trojany, Kołaki Wielkie, Humięcino, Wiksin, Leśniewo Dolne, Wiśniewo, Grudusk, Mierzanowo, Humięcino Klary oraz Rąbież Gruduski ich wielkość jest powyżej średniej dla całej jednostki. Przyczyną takiego stanu rzeczy jest przede wszystkim popularność jaką cieszyło się wykorzystywanie azbestu przy pracach budowlanych, niska świadomość ekologiczna, czy też trudności w uzyskaniu informacji na temat dofinansowania kosztów usunięcia azbestu.**
- Istotne jest podjęcie działań zmierzających do usunięcia azbestowych pokryć dachowych i zastąpienie ich współczesnymi formami.

Liczba osób prowadzących selektywną zbiórkę odpadów na 1000 mieszkańców

W ramach sfery środowiskowej analizie poddano liczbę osób prowadzących selektywną zbiórkę odpadów w przeliczeniu na 1000 ludności. Na terenie gminy blisko 160 osób (na 1000) segreguje odpady, przy czym znaczna część sołectw plasuje się poniżej tego wyniku, co świadczy o występowaniu zjawiska negatywnego. Do sołectw tych zaliczyć należy: Humięcino-Andrychy, Mierzanowo, Humięcino-Koski, Rąbież Gruduski, Przywilcz, Strzelnia, Żarnowo, Wiśniewo, Humięcino Klary, Kołaki Wielkie, Nieborzyn i Zakrzewo Wielkie.

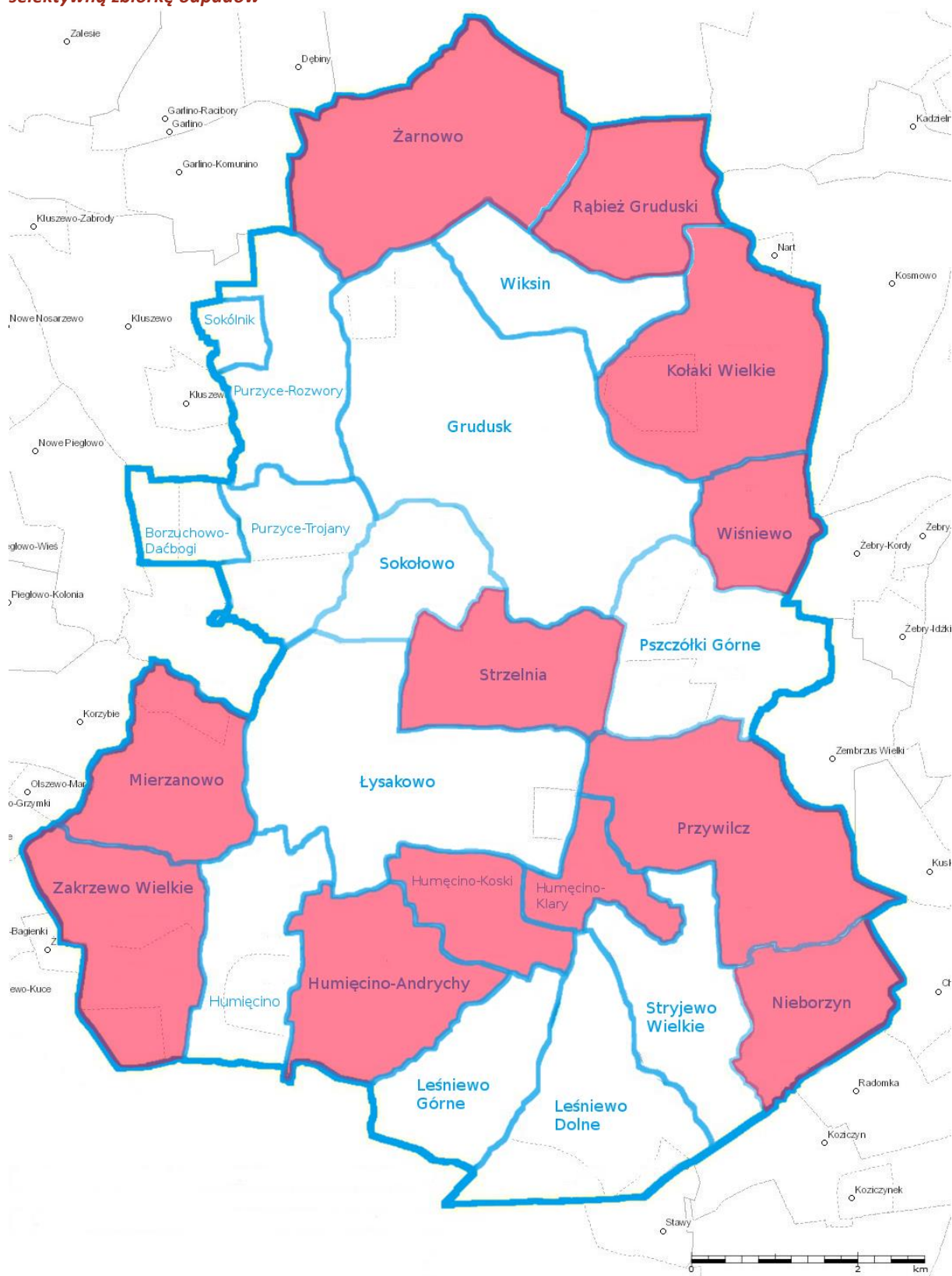
Znaczny odsetek mieszkańców prowadzących selektywną zbiórkę odpadów świadczy o dość wysokiej świadomości ekologicznej ludności, ze względu na fakt, iż segregacja odpadów prowadzi m.in. do: ograniczenia masy odpadów zanieczyszczających środowisko, ograniczenia zagrożeń dla środowiska i zdrowia człowieka oraz niższego zużycia surowców naturalnych. Selektywna zbiórka wyrabia również nawyk porządku/gospodarności i stanowi tańszy system zbiórki odpadów.

Rysunek 47 Liczba osób prowadzących selektywną zbiórkę odpadów na 1000 mieszkańców

Źródło: Opracowanie własne

Rysunek 48 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie osób prowadzących selektywną zbiórkę odpadów

Źródło: Opracowanie własne

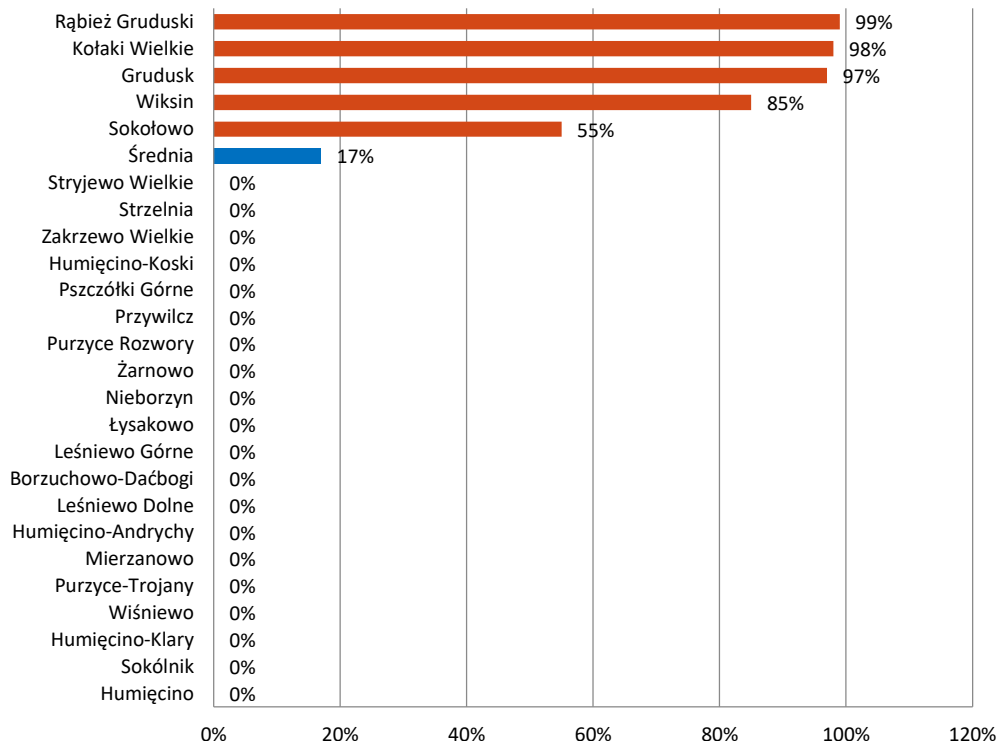
WNIOSKI

- Selektywna zbiórka odpadów przyczynia się do ochrony stanu środowiska naturalnego oraz mniejszego zużycia surowców naturalnych.
- **W obrębie sołectw: Humięcino-Andrychy, Mierzanowo, Humięcino-Koski, Rąbież Gruduski, Przywilcz, Strzelnia, Żarnowo, Wiśniewo, Humięcino Klary, Kołaki Wielkie, Nieborzyn i Zakrzewo Wielkie odnotowano niższy niż średnia dla gminy odsetek osób prowadzących selektywną zbiórkę odpadów. Świadczy to o niskiej świadomości ekologicznej mieszkańców tych sołectw.**

Kanalizacja

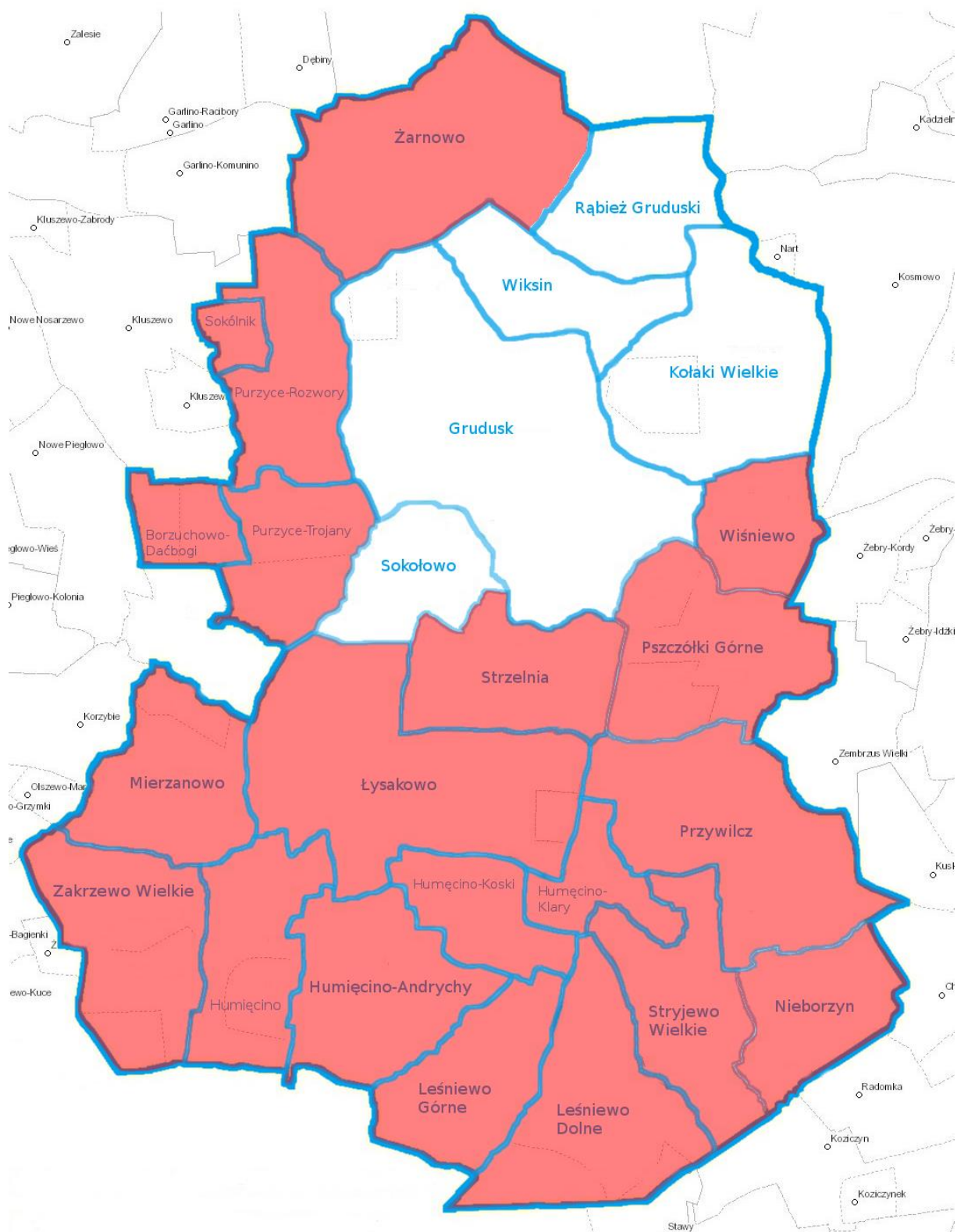
Istotny dla aspektu środowiskowego jest dostęp społeczności do infrastruktury technicznej, a w szczególności do infrastruktury kanalizacyjnej. Analizując podłączenie do sieci kanalizacyjnej w poszczególnych jednostkach urbanistycznych Gminy Grudusk można dostrzec, że jedynie 5 sołectw posiada na swoim terenie dostępną infrastrukturę kanalizacyjną, są to: Rąbież Gruduski (99% mieszkańców posiada dostęp do sieci kanalizacyjnej), Kołaki Wielkie (98%), Grudusk (97%), Wiksin (85%) oraz Sokołowo (55%). Na terenie pozostałych sołectw brakuje sieci kanalizacyjnej.

Rysunek 49 Odsetek mieszkańców mających dostęp do infrastruktury kanalizacyjnej

Źródło: opracowanie własne

Rysunek 50 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie osób korzystających z sieci kanalizacyjnej

Źródło: opracowanie własne

WNIOSKI

- W Gminie Grudusk częściowo skanalizowanych jest wyłącznie 5 jednostek urbanistycznych (sołectw): Rąbież Gruduski, Wiksin, Kołaki Wielkie, Grudusk oraz Sokołowo.
- **Zdecydowana większość jednostek urbanistycznych nie posiada sieci kanalizacyjnej, co wiąże się z liczbą przydomowych oczyszczalni ścieków, oraz szamb przydomowych, których obecność może negatywnie wpływać na stan środowiska naturalnego. Aktualnie na terenie gminy funkcjonuje 29 przydomowych oczyszczalni ścieków.**

4.6. Podsumowanie sfery gospodarczej, przestrzenno-funkcjonalnej i technicznej oraz środowiskowej

Podobnie jak w przypadku sfery społecznej tak i tutaj zestawiono wszystkie wykorzystane wskaźniki. Kolorem czerwonym zaznaczono te, których wartości przyjmują wartości mniej korzystne od średniej dla gminy. Poniżej tabeli na wykresie przedstawiono natomiast kumulację zjawisk w analizowanych sferach.

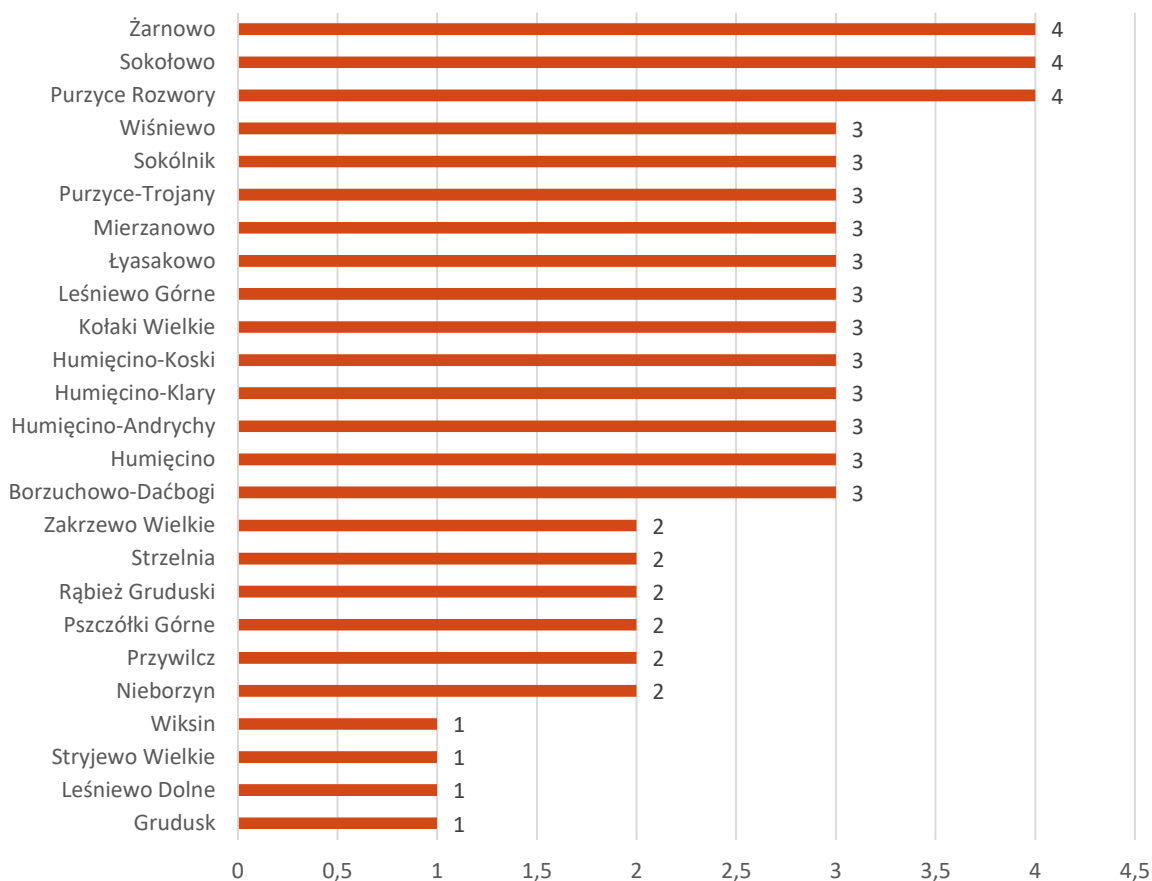
Tabela 11 Podsumowanie wskaźników ze sfery gospodarczej, przestrzenno-funkcjonalnej i środowiskowej

Sołectwo	W17 Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarki narodowej na 1000 mieszkańców	W18 Liczba budynków mieszkalnych z azbestowym pokryciem dachowym w przeliczeniu na powierzchnię poszczególnych sołectw	W19 Liczba osób prowadzących selektywną zbiórkę odpadów na 1000 mieszkańców	W20 Liczba osób prowadzących selektywną zbiórkę odpadów na 1000 mieszkańców	W21 Liczba ogólnodostępnych placów zabaw na 1000 mieszkańców	W22 Liczba budynków wybudowanych przed rokiem 1989 w relacji do ogólnej liczby budynków wg jednostki podziału	W23 Udział zabytków nieruchomych, wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków w ogólnej liczbie zabytków
Borzechowo-Dańbogi	64,52	0,156	193,55	0%	0,00	65,38%	2,08%
Grudusk	58,64	0,228	186,86	97%	1,56	82,57%	25,00%
Humięcino	7,58	0,375	166,67	0%	0,00	81,37%	0,00%
Humięcino Klary	0,00	0,182	101,01	0%	0,00	93,94%	0,00%
Humięcino-Andrychy	14,18	0,326	156,03	0%	7,09	78,69%	0,00%
Humięcino-Koski	15,87	0,067	142,86	0%	0,00	78,57%	2,08%
Kołaki Wielkie	38,89	0,189	100,00	98%	0,00	86,11%	4,17%
Leśniewo Dolne	42,55	0,177	177,30	0%	7,09	82,88%	12,50%
Leśniewo Górne	15,38	0,150	169,23	0%	0,00	72,86%	2,08%
Łysakowo	46,63	0,147	186,53	0%	0,00	86,81%	8,33%
Mierzanowo	27,03	0,216	153,15	0%	0,00	87,74%	0,00%
Nieborzyn	28,17	0,108	98,59	0%	0,00	93,15%	0,00%
Przywilcz	41,32	0,085	140,50	0%	0,00	79,71%	0,00%
Pszczółki Górne	21,28	0,079	159,57	0%	0,00	73,26%	2,08%
Purzyce Rozwory	0,00	0,091	187,50	0%	0,00	69,49%	6,25%
Purzyce-Trojany	0,00	0,220	192,31	0%	0,00	60,00%	0,00%
Rąbież Gruduski	15,63	0,242	140,63	99%	0,00	78,74%	6,25%
Sokołowo	0,00	0,146	206,35	55%	0,00	75,44%	0,00%
Sokólnik	0,00	0,346	240,00	0%	0,00	68,75%	6,25%
Stryjowo Wielkie	24,39	0,000	195,12	0%	0,00	78,31%	2,08%
Strzelnia	34,48	0,000	137,93	0%	0,00	72,31%	4,17%
Wiksin	19,11	0,228	184,71	85%	0,00	82,91%	6,25%
Wiśniewo	42,55	0,247	106,38	0%	0,00	81,43%	2,08%
Zakrzewo Wielkie	11,63	0,062	58,14	0%	11,63	85,85%	8,33%
Żarnowo	30,30	0,105	121,21	0%	0,00	90,53%	0,00%
Średnia dla gminy	24,01	0,167	156,09	17%	1,10	79,47%	4,00%

Źródło: Opracowanie własne

Na terenie wszystkich sołectw w obrębie gminy odnotowano po minimum jednym zjawisku kryzysowym spoza sfery społecznej. Największą kumulacją cechują się takie jednostki jak: Żarnowo, Sokołowo oraz Purzyce Rozowry.

Rysunek 51 Kumulacja zjawisk negatywnych w sferze gospodarczej, przestrzenno-funkcjonalnej i środowiskowej

Źródło: Opracowanie własne

5. Identyfikacja granic obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji

5.1. Obszar zdegradowany

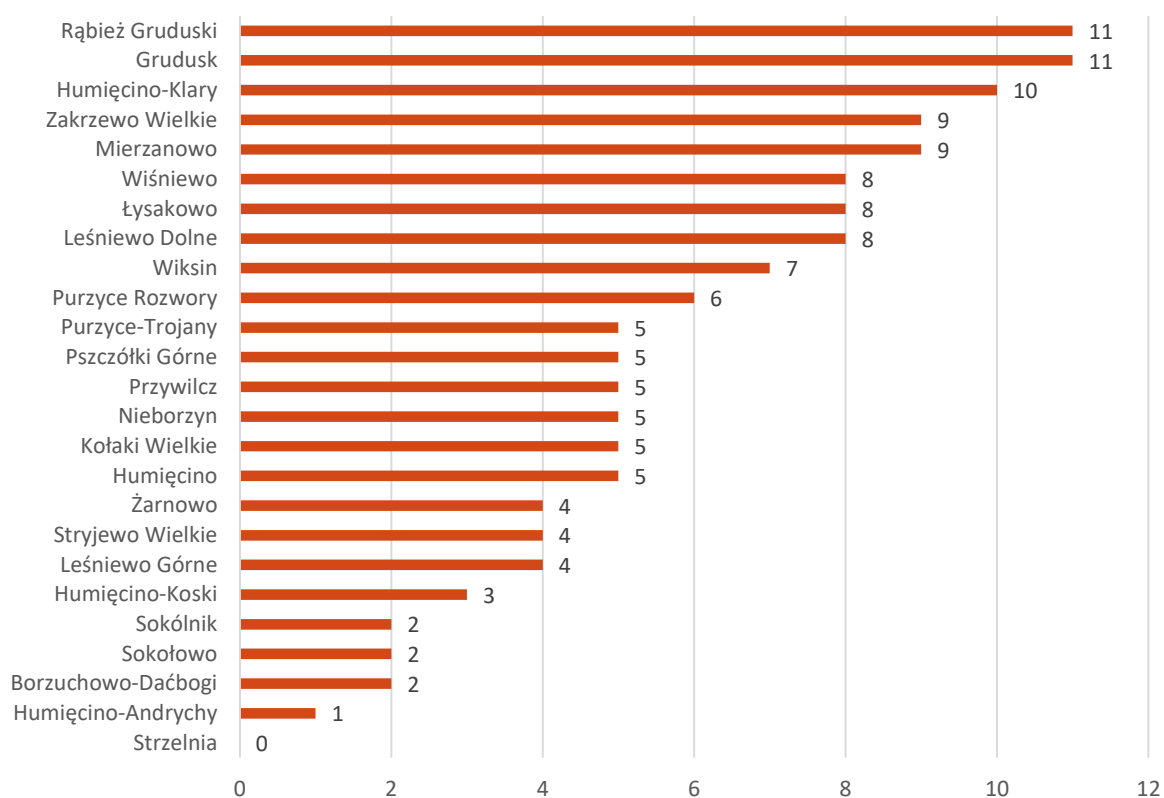
Obszar zdegradowany stanowi obszar, na którym zidentyfikowany został stan kryzysowy (tj. stan spowodowany koncentracją negatywnych zjawisk społecznych). Może być on podzielony na podobszary, w tym podobszary, które nie posiadają wspólnych granic (warunek – występowanie sytuacji kryzysowej na każdym podobszarze).

Zgodnie z Wytycznymi w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020, wyznaczenie obszaru zdegradowanego następuje na podstawie koncentracji na nim negatywnych zjawisk społecznych, przy jednoczesnym występowaniu co najmniej jednego z negatywnych zjawisk w sferze gospodarczej, przestrzenno-funkcjonalnej bądź środowiskowej.

W celu wyznaczenia obszaru zdegradowanego, mierniki wskaźnikowe w poszczególnych sferach porównane zostały do średniej dla gminy. Na podstawie odchyłeń od średniej określono występowanie stanu kryzysowego lub jego brak. Odchylenie od średniej policzono za pomocą wzoru $W_x - \bar{W}_x$ (gdzie W_x – wartość dla wartości wskaźnika poszczególnych sołectw – wartość średnia wskaźnika).

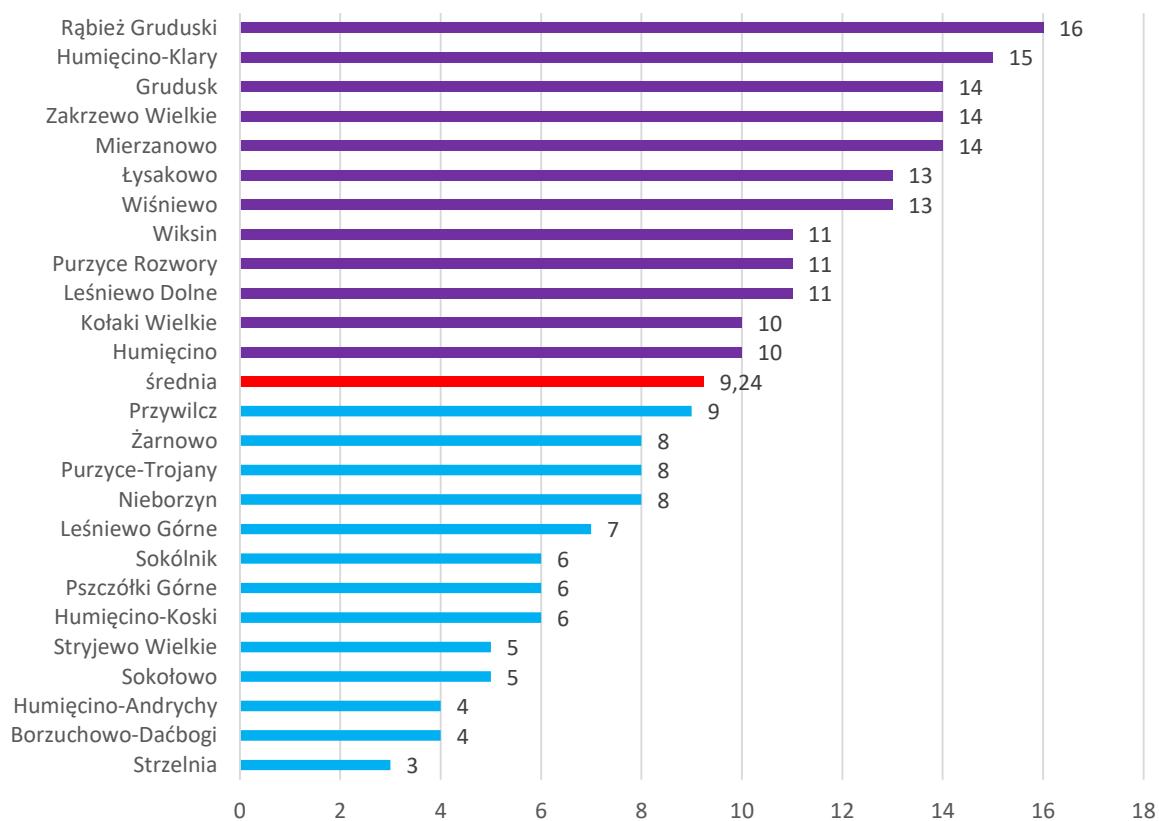
Poniższy wykres przedstawia zestawienie wskaźników i sumowaną liczbę przekroczeń zjawisk negatywnych dla wszystkich sfer.

Rysunek 52 Liczba zjawisk kryzysowych w sferze społecznej na terenie poszczególnych sołectw

Źródło: Opracowanie własne

Rysunek 53 Poziom degradacji wszystkich jednostek analitycznych

Źródło: opracowanie własne

Obszary zdegradowane determinowane są łączną liczbą zdiagnozowanych problemów- na terenie 12 sołectw Gminy Grudusk, liczba ta jest równa bądź przekracza średnią dla Gminy (9,24).

W poniższej tabeli zaprezentowano szczegółową liczbę obszarów problemowych na terenie sołectw, w których wykazano największą ich liczbę:

Tabela 12. Ogólny wskaźnik degradacji w sołectwach Gminy Grudusk

Lp.	Sołectwo	Liczba zjawisk kryzysowych
1.	Rąbież Gruduski	16
2.	Humięcino-Klary	15
3.	Grudusk	14
4.	Mierzanowo	14
5.	Zakrzewo Wielkie	14
6.	Łysakowo	13
7.	Wiśniewo	13
8.	Leśniewo Dolne	11
9.	Purzyce Rozwory	11
10.	Wiksin	11
11.	Humięcino	10
12.	Kołaki Wielkie	10
13.	Przywicz	9
14.	Nieborzyn	8
15.	Purzyce-Trojany	8
16.	Żarnowo	8
17.	Leśniewo Górne	7
18.	Humięcino-Koski	6
19.	Pszczółki Górne	6
20.	Sokólnik	6
21.	Sokołowo	5
22.	Stryjewe Wielkie	5
23.	Borzuchowo-Daćbogi	4
24.	Humięcino-Andrychy	4
25.	Strzelnia	3
Średnia dla Gminy		9,24

Źródło: Opracowanie własne

Uwzględnivszy powyższe informacje, dwanaście jednostek podziału Gminy Grudusk stanowi **obszar zdegradowany**. Są to:

Rysunek 54 Obszar zdegradowany (podobszary) Gminy Grudusk

Lp.	Sołectwo	Suma zjawisk kryzysowych	Powierzchnia (ha)	Mieszkańcy
1	Rąbież Gruduski	16	314,23	256
2	Humięcino - Klary	15	33,76	99
3	Grudusk	14	1101,83	1279
4	Zakrzewo - Wielkie	14	416,78	86
5	Mierzanowo	14	355,87	111

Lp.	Sołectwo	Suma zjawisk kryzysowych	Powierzchnia (ha)	Mieszkańcy
6	Łysakowo	13	776,36	193
7	Wiśniewo	13	202,56	94
8	Wiksin	11	275,92	157
9	Purzyce Rozwory	11	352,51	48
10	Leśniewo Dolne	11	479,15	141
11	Kołaki Wielkie	10	565,52	180
12	Humęcino	10	327,94	132
Suma			5202,43	2776
Gmina Grudusk			9677,23	3793
Udział (%)			53,76%	73,19%
Rewitalizacja ⁶			20%	30%

Źródło: opracowane własne

Sołectwa te zajmują łączną powierzchnię równą **5 202,43 ha**, co stanowi **53,76% powierzchni** Gminy Grudusk. Teren ten zamieszkiwany jest przez łączną liczbę ludności wynoszącą **2 776**, stanowiąc **73,19% populacji gminy**.

5.2. Obszar rewitalizacji

Zgodnie z Wytycznymi w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020 za obszar rewitalizacji uznać można teren obejmujący całość lub część obszaru zdegradowanego, cechujący się występowaniem zjawisk negatywnych oraz znaczeniem dla rozwoju lokalnego. Może być on podzielony na podobszary, które nie posiadają ze sobą wspólnych granic, jednak nie mogą obejmować terenów większych niż 20% powierzchni gminy oraz zamieszkałych przez 30% jej mieszkańców. Obszar rewitalizacji Gminy Grudusk został wybrany na podstawie delimitacji obszarów zdegradowanych i został poparty w wynikach oceny społecznej.

Metodologia wyodrębnienia obszaru rewitalizacji

Obszar rewitalizacji został zawężony wewnątrz granic zdiagnozowanego obszaru zdegradowanego. Do wyznaczenia obszaru rewitalizacji wykorzystane zostały wyniki diagnozy służącej wyznaczeniu obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji oraz jakościowe techniki badawcze – spotkania konsultacyjne, przy jednoczesnej korelacji z wynikami analizy wskaźnikowej. Wyznaczenie sołectw, które charakteryzują się występowaniem stanu kryzysowego, możliwe było dzięki przeprowadzonej diagnozie w sferze społecznej, gospodarczej, przestrzenno-funkcjonalnej, technicznej i środowiskowej.

⁶ Ograniczenia wynikające z Wytycznych MR.

Do rewitalizacji zakwalifikowano trzy sołectwa, które charakteryzują się największym natężeniem zjawisk w sferze społecznej oraz najwyższą wartością ogólnego wskaźnika poziomu degradacji.

Są to:

- Rąbież Gruduski – 11 negatywnych zjawisk w sferze społecznej oraz 16 zdiagnozowanych negatywnych zjawisk ogółem;
- Grudusk – 11 negatywnych zjawisk w sferze społecznej oraz 15 zdiagnozowanych negatywnych zjawisk ogółem;
- Humięcino Klary - 10 negatywnych zjawisk w sferze społecznej oraz 14 zdiagnozowanych negatywnych zjawisk ogółem.

Tak wyznaczony obszar zajmowałby 1449,82 ha (**14,98% powierzchni Gminy**) oraz zamieszkiwany byłby przez 3793 mieszkańców (**43,08% ludności Gminy**). Jednak zgodnie z Wytycznymi Ministra Rozwoju obszar rewitalizacji nie może być większy niż 20% powierzchni gminy oraz zamieszkały przez **więcej niż 30% liczby mieszkańców gminy**. W związku z tym konieczne było pomniejszenie największej z wytypowanych jednostki analitycznej – sołectwa Grudusk. Działanie to umożliwi **koncentrację działań** na najbardziej potrzebującym ich fragmencie największej jednostki podziału Gminy, będącej jednocześnie siedzibą Gminy Grudusk. W tym celu dokonano ponownej, jakościowej, oceny uwarunkowań na wskazanym terenie - analizie poddano następujące czynniki:

- A. Występowanie lokalnych potencjałów które odpowiednio wykorzystane mogą wpłynąć na podniesienie jakości życia mieszkańców – w tym występowanie instytucji czy też bazy lokalowej, które wykorzystane mogą zostać w celu realizacji działań mających na celu aktywizację i integrację członków społeczności lokalnej;
- B. Występowanie uwarunkowań stanowiących o istotności obszaru w kontekście rozwoju lokalnego, ale także, w perspektywie przyszłości, rozwoju całej Gminy;
- C. Występowanie negatywnych zjawisk, w tym kumulacji negatywnych zjawisk społecznych i zdegradowania przestrzeni wspólnych (opis lokalnych potencjałów, uwarunkowań stanowiących o istotności obszaru oraz negatywnych zjawisk, które pozwoliły na wyznaczenie obszaru zaprezentowany został w dalszej części podobszaru).

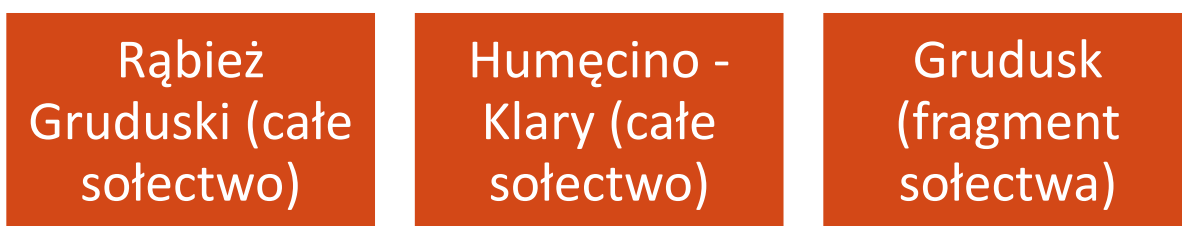
Stosując się do wytycznych określających, że obszar rewitalizacji nie może być większy niż 20% powierzchni gminy oraz zamieszkały przez więcej niż 30% liczby mieszkańców oraz by zapewnić koncentrację interwencji na terenie poszczególnych sołectw, która umożliwi realizację kompleksowych przedsięwzięć rewitalizacyjnych z wykorzystaniem lokalnych potencjałów (co w efekcie doprowadzi do zdecydowanego ograniczenia występowania negatywnych zjawisk) oraz rozwoju wyznaczonego

obszaru (a w przyszłości nawet rozwoju całej Gminy), a także by zapewnić możliwość uczestniczenia w przedsięwzięciach rewitalizacyjnych jak największej liczbie mieszkańców zmagających się z problemami, **teren sołectwa Grudusk ograniczono do centralnego obszaru zwartej zabudowy, który zamieszkiwany jest przez dużą liczbę mieszkańców (często zamieszkujących lokale komunalne), w tym mieszkańców borykających się z problemami społecznymi.** Ograniczony obszar zlokalizowany jest w obrębie ulic: Ciechanowska, Szkolna, Cicha, Mazowiecka, Konopnickiej, Strażacka, Kolejowa oraz Plac Grunwaldu. Lokalne potencjały, uwarunkowania stanowiące o istotności obszaru oraz negatywne zjawiska wyznaczonego obszaru przedstawiono poniżej (szczegółowo scharakteryzowane zostały w podrozdziale 5.4. *Pogłębiona diagnoza obszaru rewitalizacji*):

- Mieszkańcy obszaru zmagają się ze **zjawiskami bezrobocia, ubóstwa i przestępczości**;
- Obszar charakteryzuje się **dziedzictwem kulturowym** oraz **walorami historycznymi**;
- Na terenie znajduje się **zdegradowany stadion sportowy, siedziba Ochotniczej Straży Pożarnej oraz Zbiornik Wodny**;
- Wyznaczony obszar obejmuje **tereny popegeerowskie**;
- Na terenie wyznaczonego obszaru znajdują się **lokale komunalne** – tego typu mieszkania przeznaczone są dla osób, które nie są w stanie zapewnić sobie własnego lokum – ze względu na swoją **niekorzystną sytuację materialną**. Nagromadzenie lokali tego typu świadczy o występowaniu **problemów natury społecznej**, w tym zjawiska ubóstwa, które zwykle powiązane jest z występowaniem innych problemów społecznych, takich jak bezrobocie czy bezradność życiowa. W konsekwencji prowadzi to do marginalizacji i wykluczenia społecznego na danym terenie;
- Na terenie zlokalizowane są **podmioty gospodarcze**;
- Teren charakteryzuje bardzo **dobra dostępność komunikacyjna**;
- Przestrzeń publiczna jest w bardzo **złym stanie technicznym**, przede wszystkim interwencji wymaga przestrzeń międzyblokowa;
- Na analizowanym obszarze znajduje się również budynek GOKiS - **Gminny Ośrodek Kultury i Sportu, Biblioteka**, oraz niezagospodarowany skwer przed GOKiS i Biblioteką. Przy ul. Szkolnej zlokalizowany jest Zespół Placówek Oświatowych. Na terenie podobszaru Grudusk zlokalizowany jest także budynek gminny po dawnym ośrodku zdrowia;
- Na terenie obszaru znajduje się **Zespół Placówek Oświatowych**;
- Miejscowość Grudusk stanowi **główny ośrodek administracyjno-instytucjonalny** Gminy, a najważniejsze instytucje takie jak Urząd Gminy, Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej i Gminnym Ośrodkiem Kultury i Sportu znajdują się właśnie na wskazanym obszarze;

- Wskazany teren, jako **teren centralny dla siedziby Gminy** ma duży wpływ na mieszkańców wszystkich sołectw, w tym sołectw rewitalizowanych. Poszerzenie oferty kulturalnej czy też społecznej na terenie centralnym powiązane będzie ze wzrostem aktywności osób zamieszkujących pozostałe tereny wiejskie;
- Obszar charakteryzuje się **wysoką gęstością zaludnienia** (689 os./km² przy wartości 39,20 os./km² dla całej Gminy).

Obszar rewitalizacji tworzą więc:

Wyodrębniony obszar rewitalizacji charakteryzuje się największym natężeniem obszarów problemowych w wyżej wymienionych sferach, jak również cechuje się znaczeniem dla rozwoju lokalnego, stanowiąc naturalny kierunek interwencji. W związku z faktem, iż obszar zdegradowany przekracza ograniczenia ustawowe przewidziane dla obszaru rewitalizacji, obszar ten został wyznaczony w sposób mający na celu uwzględnienie szczególnego znaczenia dla rozwoju lokalnego wybranego obszaru. Ponadto zgodnie z Wytycznymi Ministra Rozwoju wytypowane do rewitalizacji podobszary stanowią tereny istotne dla tworzenia wizerunku Gminy oraz pobudzenia społeczno-gospodarczego na całym terenie zdegradowanym.

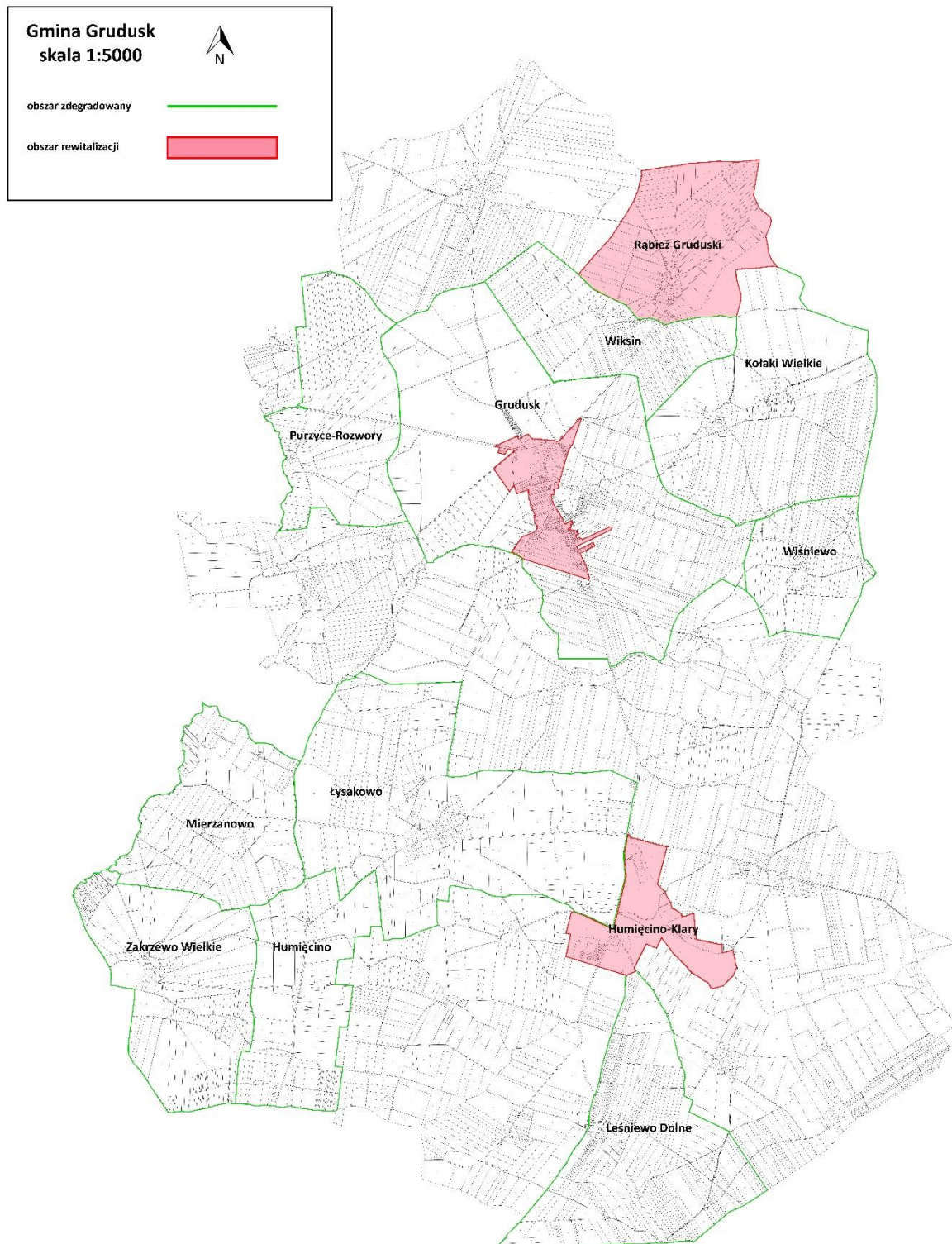
Tabela 55 Obszar rewitalizacji (podobszary) Gminy Grudusk

Sołectwo	Powierzchnia (ha)	% powierzchni	Liczba ludności	% ludności
Grudusk (fragment)	101,60	1,05%	700	18,46%
Humięcino-Klary	33,76	0,35%	99	2,61%
Rąbież Gruduski	314,23	3,25%	256	6,75%
OR	449,59	4,65%	1055	27,81%
GMINA	9677,23	100%	3793	100%

Źródło: opracowane własne

5.3. Zasięg przestrzenny obszaru rewitalizacji

Rysunek 56 Obszar zdegradowany i obszar rewitalizacji

Źródło: opracowanie własne

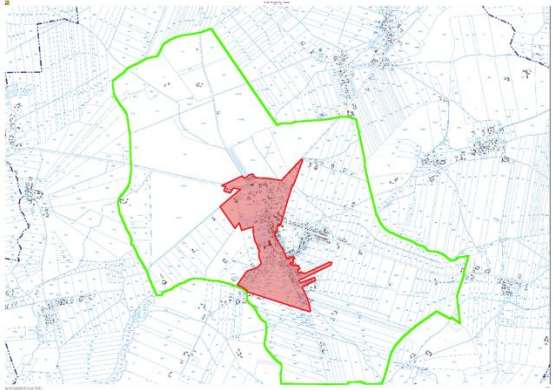
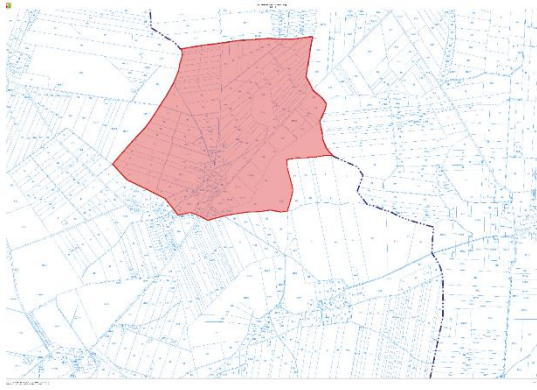
5.4. Pogłębiona diagnoza obszaru rewitalizacji

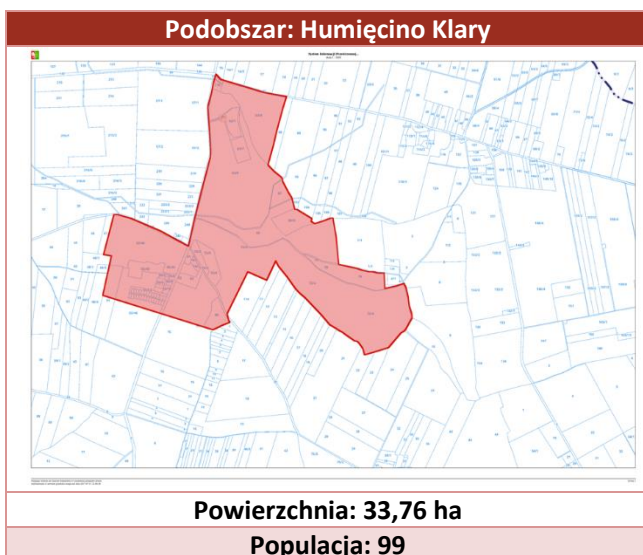
Pogłębioną diagnozę obszaru rewitalizacji przeprowadzono na podstawie analizy desk research zgromadzonych danych statystycznych oraz spotkań konsultacyjnych:

Dane pierwotne pochodzących ze spotkań warsztatowych, zestawiono z danymi ilościowymi, zgromadzonymi podczas analizy desk research dokonanej w trakcie analizy sytuacji społeczno-gospodarczej. Pozwoliło to przeanalizować relację między skalą opisywanych zjawisk na obszarze rewitalizacji, a odczuciami mieszkańców. Analiza została dokonana w zasadniczych obszarach: społecznym, gospodarczym i przestrzennym. Wynika to z faktu, że obecne pojmowanie procesów rewitalizacji zasadnicze cele interwencji Programu sytuuje głównie w sferach społecznej, gospodarczej i przestrzennym, natomiast działania środowiskowe i planistyczne są uzupełniające (narzędziowe) wobec celów społeczno-gospodarczych.

Na podstawie powyższych wyników analizy desk research i konsultacji społecznych w granicach obszaru zdegradowanego wyodrębniono trzy podobszary rewitalizacji zlokalizowane w sołectwach: Grudusk, Rąbież Gruduski oraz Humięcino Klary, które ze względu na istotne znaczenie dla rozwoju społeczno-gospodarczego Gminy stanowią miejsca skupienia projektów i przedsięwzięć rewitalizacyjnych.

Tabela 13 Obszar rewitalizacji Gminy Grudusk

Podobszar: Grudusk	Podobszar: Rąbież Gruduski
	
Powierzchnia: 101,60 ha Populacja: 700	Powierzchnia: 314,23 ha Populacja: 256

Źródło: opracowanie własne

Jak wspomniano w poprzednim podrozdziale: Granice obszaru rewitalizacji poprowadzone zostały wokół najważniejszych dla rozwoju lokalnego miejsc. Ponadto obszary te charakteryzują się kumulacją negatywnych zjawisk w sferze społecznej (3 najwyższe wskazania) i pozostałych sferach. Sołectwo Grudusk zostało ograniczone przestrzennie w celu spełnienia warunku nieprzekraczania przez obszar rewitalizacji 30% mieszkańców całej Gminy.

Grudusk

Sfera społeczna

Na terenie Gruduska zdiagnozowano dwa istotne problemy. Pierwszym z nich jest ubóstwo, które zostało zidentyfikowane za pomocą wskaźników tj. korzystania z pomocy społecznej, świadczeń 500+ uzyskanych na pierwsze dziecko, wysokiej liczby przydzielonych stypendiów socjalnych i korzystania z programu dożywiania przez uczniów. Niedostateczne zasoby finansowe części mieszkańców Gruduska stają się przyczyną wycofywania z życia społecznego. Mieszkańcy o podobnym statusie materialnym łączą się w grupy, które często cechuje niechęć do zmiany sytuacji życiowej. Postawy dziedziczone drogą socjalizacji pierwotnej i wtórej powodują, że coraz trudniej zachęcić osoby korzystające z pomocy społecznej do samorozwoju i działania na rzecz społeczności lokalnej.

Drugim problemem występującym na terenie Gruduska jest przestępczość. Naruszenie porządku prawnego związane było z wykroczeniami, kradzieżami i spożywaniem alkoholu w miejscu publicznym. Wysoki udział aktów przestępczych w Grudusku związane jest z gorszą sytuacją majątkową i społeczną, która wynika z braku posiadania pracy zarobkowej i izolacji społecznej. Występujące w środowisku

problemy związane z brakiem poczucia bezpieczeństwa, w konsekwencji prowadzącej do braku zaufania, negatywnie wpływają na rozwój lokalnej społeczności i kapitału społecznego.

Pozostałe sfery

Przez teren obszaru rewitalizacji (podobszar Grudusk) przebiega trasa kolei wąskotorowej z zabytkowym dworcem (pozostałości 74 km linii kolejki, która przebiegała z Mławy, przez Grudusk, Przasnysz, Krasne do Makowa Mazowieckiego, gdzie kończy się torowisko). Kolejka została wybudowana przez Niemców podczas I wojny światowej. Dowożono nią amunicję na front, transportowano rannych oraz przewożono paliwo dla wojskowego lotniska w Przasnyszu. Kolejka została wpisana do rejestru zabytków w 2001 r.

Budynek dworca z ok. 1939 roku z wyposażeniem dyspozytorni, budynek dawnego magazynu pocztowo-bagażowego murowano-drewniany z ok. 1930 roku, budynek dawnego magazynu (dom zwiadowcy), rampa przeładunkowa, nastawnia wąskotorowa, trójkąt do obracania lokomotyw oraz przestrzenny układ komunikacyjny Mławskiej Kolei Dojazdowej w Kołakach Wielkich, Purzycach Rozworach, w tym most na rzece Łydni i Wiśniewie wpisane zostały do rejestru zabytków pod numerem A-273 w dniu 25.03.1994 r. W budynku dworca zamieszkuje 5 rodzin, natomiast sam budynek jest w złym stanie technicznym, brakuje utwardzonej drogi dojazdowej oraz chodników, a teren wokół dworca jest nieuporządkowany i niezagospodarowany.

Na terenie wyznaczonym do rewitalizacji znajduje się również stadion sportowy, który położony jest w bliskim sąsiedztwie bloków po byłym PGR. Stadion, który de facto jest płytą boiska do piłki nożnej nie posiada oświetlenia, bieżni, urządzeń do ćwiczeń lekkoatletycznych, czy boisk treningowych. Brakuje odpowiedniego ogrodzenia (przestarzałe i niepełne przęsła ogrodzeniowe), w tym osłonięcia budynków mieszkalnych (tzw. czworaków). Po przeciwnej stronie stadionu znajduje się Ochotnicza Straż Pożarna w Grudusku, natomiast za stadionem sportowym zlokalizowany jest zbiornik wodny, który zagospodarowany, służyć może za miejsce aktywizacji i integracji społecznej. Z kolei pomiędzy stadionem i grodziskiem przepływa rzeczka – Struga Gruduska.

W pobliżu ul. Kolejowej (158 mieszkańców) zlokalizowane są dwa trzyklatkowe bloki po dawnym PGR, w których zamieszkuje po 6 rodzin w każdej z klatce schodowej (2 bloki po 18 rodzin). Budynki usytuowane są przy istotnym węźle komunikacyjnym – drodze wojewódzkiej nr 616 Rembielin – Ciechanów. Po przeciwnej stronie znajdują się pozostałości budynków (w tym dwór) po PGR – teren o dużym potencjale inwestycyjnym oraz w kierunku centrum – budynki dawnej mleczarni. W sąsiedztwie (wzdłuż ulicy Kolejowej) bloków znajdują się m.in.: stacja paliw, prywatne działalności

gospodarcze, czy stacja kontroli pojazdów. Brakuje zakładów przemysłowych, natomiast największą niedogodnością dla mieszkańców ul. Kolejowej jest dokuczliwy hałas drogowy. Poza osiedlem przy ulicy Kolejowej nie występuje budownictwo wielorodzinne, dominuje zabudowa mieszkaniowa jednorodzinna i zagrodowa.

Ulica Marii Konopnickiej (124 mieszkańców) znajduje się w sąsiedztwie odnowionego grodziska wczesnohistorycznego: obiekt wpisany do rejestru zabytków nieruchomości pod numerem 3/76-7/49 WA, na podstawie orzeczenia K.S.Z.I. – 60/I/49 z dnia 11.03. 1949 r. o wpisaniu do rejestru zabytków województwa warszawskiego jako „wczesnohistoryczne grodzisko nizinne”. Grodzisko w Grudusku od wieków stanowi najznacniejszy wyróżnik Gruduska spośród innych wsi regionu. Przez wiele lat Grodzisko powszechnie znane było jako „Zielona Góra” wśród lokalnej społeczności.

W ramach projektu pn. „Poprawa oferty kulturalnej i wzrost dostępności do kultury poprzez renowację grodziska i jego najbliższej okolicy w miejscowości Grudusk, powiat ciechanowski” realizowanego w okresie 12.08.2012 – 30.03.2014 – RPO WM Priorytet VI Działanie 6.1 powstał obiekt, w skład którego wchodzi m.in. drewniana palisada obronna z bramą i podestem, Chata Ścibory (muzeum), Chata Snycerza, Chata Kowala, Dom Duży oraz drewniane rzeźby dwóch wojów usytuowane przed bramą główną. Wybudowany skansen przedstawia wygląd osady podgrodowej z okresu wczesnego średniowiecza.

Powyższy teren cechuje bardzo dobra dostępność komunikacyjna. Przestrzeń publiczna jest w bardzo złym stanie technicznym, przede wszystkim interwencji wymaga przestrzeń międzyblokowa, którą charakteryzują zły stan chodników, brak wydzielonych parkingów, placów zabaw i uporządkowanej zieleni. Brakuje ścieżek rowerowych. Na analizowanym obszarze znajduje się również budynek GOKiS - Gminny Ośrodek Kultury i Sportu, który wymaga remontu oraz zagospodarowania przyległego terenu (w tym parkingu) – brak uporządkowanej zieleni, niezagospodarowany skwer przed GOKiS i Biblioteką. Przy ul. Szkolnej zlokalizowany jest Zespół Placówek Oświatowych, którego największym problemem w aspekcie przestrzenno-funkcyjnym jest brak miejsc parkingowych, brak barierek zabezpieczających przy ulicy oraz konieczność wyremontowania budynku po dawnej szkole zaadaptowanego aktualnie na przedszkole.

Na terenie podobszaru Grudusk zlokalizowany jest także budynek gminny po dawnym ośrodku zdrowia z lokalami do wynajęcia. Na piętrze budynku znajdują się lokale mieszkalne, które zamieszkuje 5 rodzin (jeden lokal jest niezamieszkały). Wokół budynku brakuje miejsc parkingowych, placów zabaw, czy uporządkowanych terenów zielonych.

Ulica Szkolna zamieszkała jest przez 157 mieszkańców, jest to wąska ulica o gęstej zabudowie. Budynki zlokalizowane są przy drodze, brakuje chodników, co wpływa bezpośrednio na zaniżony poziom bezpieczeństwa komunikacyjnego pieszych, w tym przede wszystkim uczniów pobliskiej szkoły. W sąsiedztwie szkoły, przy ulicy, znajduje się prywatny budynek grożący zawaleniem, przeznaczony do rozbiórki, który Gmina zamierza przejąć i zagospodarować działkę. Ponadto, w sąsiedztwie szkoły, znajduje się również należący do Gminy budynek drewniany, który może być spożytkowany np. na cele społeczne. Analizowany obszar charakteryzuje duży poziom ruchu komunikacyjnego, w tym samochodów ciężarowych – brakuje ograniczeń ruchu, czy progów zwalniających, co generuje niedogodności związane z hałasem komunikacyjnym, poziomem niskiej emisji oraz niebezpieczeństwem komunikacyjnym. Za mostem znajduje się nieutwardzona droga uniemożliwiająca efektywne korzystanie z infrastruktury drogowej. Ponadto na wskazanym obszarze zaobserwowano niewystarczający poziom gazyfikacji.

Lokalny potencjał

Miejscowość Grudusk stanowi główny ośrodek administracyjno-instytucjonalny gminy. Na jego terenie funkcjonuje Urząd Gminy, Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej i Gminny Ośrodek Kultury. Istotnym miejscem jest również Lokalne Centrum Kompetencji utworzone w Gminnym Ośrodku Kultury i Sportu w ramach realizacji projektu Rozwój e-usług i ich dostępu dla obywateli w ramach Mazowieckiej Sieci Społeczeństwa Informacyjnego "M@zowszanie", wyposażone w 5 stanowisk komputerowych dla mieszkańców, projektor multimedialny, aparat fotograficzny, serwer NAS, kolorową drukarkę laserową, drukarkę 3D, stanowisko dla opiekuna centrum oraz meble.

Potencjałem miejscowości Grudusk jest, wyższa niż średnia dla gminy, liczba podmiotów gospodarczych - wg CEIDG w gminie zarejestrowane są 152 podmioty działalności gospodarczej, w samym Grudusku natomiast 81, w tym m.in. zakłady piekarnicze, stacja kontroli pojazdów, "Rolczar" czy hurtownia pasz. W Grudusku funkcjonują również dwie sale bankietowo-weselne i zakłady produkcji rzemieślniczej.

Rąbież Gruduski

Sfera społeczna

W Rąbieżu Gruduskim zdiagnozowano podobne problemy jak w Grudusku, co oznacza, że ten obszar cechuje się kumulacją negatywnych zjawisk w sferze społecznej. Na terenie miejscowości odnotowano wysoki poziom przestępczości oraz naruszeń norm związanych z wykroczeniami i spożywaniem alkoholu w miejscach publicznych. Wysoki poziom przestępczości związany jest pośrednio

z występowaniem innych problemów, tj. ubóstwa czy bezrobocia. Wśród mieszkańców Rąbieża Gruduskiego odnotowano wysoki udział osób korzystających z pomocy społecznej. Posiadanie niewystarczających środków finansowych potwierdzone jest we wskaźnikach tj. kwoty zasiłków pomocy społecznej, 500+ na pierwsze dziecko czy stypendium socjalne. Zdiagnozowany problem na obszarze rewitalizacji dotyczy również pobierania świadczeń pomocy społecznej z powodu niepełnosprawności. Bezpośrednia opieka nad osobami niepełnosprawnymi powoduje, że opiekunowie nie mogą podjąć stałego zatrudnienia. Obniża to zasób ekonomiczny rodzin, pogłębiając problem ubóstwa - a w konsekwencji prowadzi do uzależnienia od świadczeń pomocy społecznej.

Na terenie Rąbieża Gruduskiego odnotowano również problemem bezrobocia. Ze względu na niski udział podmiotów gospodarczych i rolniczy charakter gminy, mieszkańcy nie mogą znaleźć zatrudnienia zgodnego z profilem wykształcenia czy kwalifikacjami zawodowymi. Podjęcie pracy poza miejscem zamieszkania wiąże się często z niechęcią do ponoszenia dodatkowych kosztów za dojazd. Bezrobocie, które wynika z niemożności podjęcia pracy zgodnie z umiejętnościami, staje się przyczyną występowania dysfunkcji w życiu rodzinnym i społecznym. Obniżenie statusu materialnego osób pozostających bez pracy i ich rodzin, jest czynnikiem generującym poczucie nierówności społecznych i w konsekwencji prowadzi do zagrożenia lub wykluczenia z uczestnictwa w życiu kulturalnym i publicznym.

Pozostałe sfery

W sferze gospodarczej zdiagnozowany problem dotyczył niskiej aktywności gospodarczej miejscowości. Mała liczba podmiotów gospodarczych wynika z faktu funkcjonowania firm w większej miejscowości Grudusk, oddalonej średnio o 7 kilometrów od Rąbieża Gruduskiego. Również zagospodarowanie terenu wpływa na rozwój gospodarki. Aktualnie powierzchnię terenu wsi w 13,5% pokrywają lasy (najwięcej w całej Gminie Grudusk). Dodatkowo na terenie miejscowości brakuje terenów inwestycyjnych, co uniemożliwia rozwój sektora pozarolniczego.

Rąbież Gruduska charakteryzuje się również degradacją sfery przestrzenno-funkcjonalnej. Na terenie miejscowości znajduje się wiele obiektów w złym stanie technicznym, tj.:

- Budynki wielorodzinne,
- Niezagospodarowany zbiornik wodny,
- Świetlica wiejska z niezagospodarowanym terenem przyległym,
- Nawierzchnia drogi przechodzącej przez wieś.

W wymiarze infrastruktury społecznej brakuje placów zabaw i boisk, które pozwoliłyby na aktywne spędzanie czasu wolnego najmłodszym mieszkańcom. Brakuje również dróg lokalnych i chodników, które umożliwiłyby bezpieczne poruszanie się po miejscowości.

Humięcino Klary

Humięcino Klary jest wsią, którą zamieszkuje 101 mieszkańców.

Sfera społeczna

Humięcino Klary to sołectwo o wysokim poziomie zdegradowania w sferze społecznej. Świadczy o tym liczba zidentyfikowanych zjawisk negatywnych. Głównym problemem występującym na terenie sołectwa jest bezrobocie. W strukturze osób pozostających bez pracy dominują osoby długotrwale bezrobotne i bez kwalifikacji zawodowych. Aktywizacja osób długotrwale pozostających bez pracy jest trudniejsza, ponieważ osoby te cechuje większa niechęć do zmiany. Również ponowne włączenie osób na rynek pracy wymaga poniesienia większych nakładów finansowych, przez co rzadziej organizuje się działania skierowane do tej grupy osób. W przypadku bezrobotnych bez kwalifikacji zawodowych, ich znaczny udział wynika z niedopasowania kompetencji do wykonywania pracy w sektorze pozarolniczym.

Bezrobocie jest główną przyczyną niskiego statusu materialnego mieszkańców Humięcina Klar. Mieszkańcy korzystają z pomocowych zasiłków pomocy społecznej, a najczęstszą formą udzielanego wsparcia jest pomoc finansowa, w tym 500+ na pierwsze dziecko, dożywianie dzieci, przydzielanie świadczeń ze względu na niepełnosprawność czy samodzielne prowadzenie gospodarstwa domowego. Liczba przyznawanych świadczeń wskazuje na wysoki poziom ubóstwa mieszkańców Humięcina Klar. Niewystarczająca samowystarczalność ekonomiczna powoduje również dziedzicznie postaw bezradności i uzależnienia od pomocy innych osób czy instytucji publicznych.

Pozostałe sfery

W pozostałych sferach zdiagnozowane problemy dotyczą małej liczby podmiotów gospodarczych, co pośrednio generuje problem bezrobocia. Bliska odległość większego miasta – Ciechanowa powoduje, że wielu przedsiębiorców decyduje się na założenie firmy w obrębie aglomeracji miejskiej. Mieszkańcy Humięcina Klar zmuszeni są, zatem podejmować pracę poza swoim miejscem zamieszkania.

Humięcino Klary to sołectwo, w którym zlokalizowane są budynki wielorodzinne (bloki i tzw. czworaki) oraz dwa budynki socjalne. Tereny po byłym PGR charakteryzują się brakiem wydzielonych miejsc postojowych, niezagospodarowaną przestrzenią, w tym występowaniem ogródków działkowych, budynków gospodarczych, łęgowych oraz garaży stawianych własnoręcznie przez mieszkańców

sołectwa. Nieład urbanistyczny powoduje, że w percepcji mieszkańców Humięcina Klar stały się miejscem mało atrakcyjnym do zamieszkania. Ponadto, wysoki poziom zaśmiecenia obszaru obniża jakość i komfort życia mieszkańców.

6. Wizja obszaru rewitalizacji

Dla efektywnego przygotowania procesu rewitalizacji w pierwszej kolejności przeprowadzona została diagnoza problemów dotyczących mieszkańców i interesariuszy Gminy Grudusk, na podstawie której zdefiniowana została wizja obszaru wyznaczonego do rewitalizacji. Wizja wyprowadzenia ze stanu kryzysowego obszaru rewitalizacji obejmuje okres do roku 2023 i odnosi się do wszystkich sfer, w których zdiagnozowane zostały obszary problemowe.

Przy określaniu wizji kierowano się zdiagnozowanymi (wyniki analizy wskaźnikowej oraz oceny społecznej) przyczynami stanu zdegradowanego w sołectwach: Grudusk, Rąbież Gruduski, Humięcino Klary oraz Łysakowo, które przejawiają się głównie w postaci:

- Ograniczenia aktywności społecznej i zawodowej wśród mieszkańców obszaru zdegradowanego,
- Braku integracji społecznej lokalnej społeczności,
- Zagrożenie wykluczeniem społecznym wśród klientów pomocy społecznej,
- Pogłębiające się różnice społeczne,
- Zachowania patologiczne dzieci i młodzieży,
- Problemy wychowawcze,
- Sięganie po używki oraz uzależnienia,
- Zmniejszenie poziomu bezpieczeństwa,
- Niewystarczająca oferta infrastruktury społecznej,
- Niewystarczająca oferta sportowo – rekreacyjna,
- Niska dostępność komunikacyjna.

Zgodnie z pogłębioną analizą przyczyn występowania negatywnych zjawisk społeczno-gospodarczych powyższe problemy obszaru rewitalizacji są konsekwencją wysokiego poziomu bezrobocia, ubóstwa i wykluczenia społecznego. W związku z czym projekty i przedsięwzięcia rewitalizacyjne powinny bazować interwencji w obszarach aktywności i integracji społecznej, niwelowaniu przyczyn ubóstwa i degradacji społecznej, a także przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu.

W oparciu o przeprowadzoną diagnozę oraz wyniki oceny społecznej, sformułowano następującą wizję obszaru rewitalizacji:

Obszar rewitalizacji Gminy Grudusk charakteryzujący się ożywieniem społecznym, gospodarczym, kulturowym i przestrzennym, na którym zlokalizowane zostaną atrakcyjne i bezpieczne miejsca służące integracji i aktywizacji lokalnej społeczności oraz odbudowaniu więzi międzyludzkich.

Rewitalizowana przestrzeń stanie się funkcjonalna – powstaną miejsca aktywności lokalnej, wypoczynku, spędzania czasu wolnego i kształtowania wielopokoleniowego kapitału społecznego.

7. Cele strategiczne, operacyjne i kierunki interwencji

Realizacja Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Grudusk na lata 2017 - 2023 opiera się na kompleksowym ujęciu procesu rewitalizacji, obejmującym działania wspomagające osoby potrzebujące, aktywizujące i integrujące społeczność lokalną oraz działania dotyczące modernizacji infrastruktury społecznej i technicznej.

Realizację Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Grudusk na lata 2017 - 2023 zaplanowano w formie trzech kierunków interwencji (dziedzin strategicznych) określonych na podstawie analizy danych zastanych (statystycznych), diagnozy potrzeb i problemów rewitalizacyjnych. Dziedziny te odpowiadają na zidentyfikowane w ramach diagnozy zjawiska kryzysowe, realizując cel strategiczny Lokalnego Programu Rewitalizacyjnego, jakim jest: **utworzenie atrakcyjnej i bezpiecznej przestrzeni zamieszkania, prowadzenia działalności gospodarczej oraz spędzania czasu wolnego poprzez odnowę i ożywienie społeczne, gospodarcze, przestrzenne i ekonomiczne obszaru rewitalizacji.**

Realizacja celu nadrzędnego LPR prowadzić będzie do zrównoważenia szans rozwojowych obszarów obecnie problemowych na terenie obszaru rewitalizacji oraz wyprowadzenia tych terenów ze stanu kryzysowego poprzez kreowanie i wdrażanie kluczowych przedsięwzięć rewitalizacyjnych na obszarach problemowych przy pełnym zaangażowaniu i partycypacji interesariuszy Programu.

Interesariusze to osoby, instytucje lub ich grupy, które są w strefie bezpośredniego lub pośredniego oddziaływania Gminnego Programu Rewitalizacji oraz podmioty, które mogą uczestniczyć w realizacji Programu i wpływać (pozytywnie lub negatywnie) na jego rezultaty. Interesariuszami Programu Rewitalizacji mogą być, zatem lokalne społeczności i poszczególne osoby oraz ich formalni i nieformalni przedstawiciele, władze samorządowe i krajowe, politycy, przywódcy religijni, organizacje społeczeństwa obywatelskiego, grupy specjalnych interesów, społeczności akademickie oraz przedstawiciele biznesu⁷.

Realizacja celu strategicznego Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Grudusk na lata 2017 -2023 prowadzić będzie do zwiększenia partycypacji społecznej oraz przede wszystkim wyprowadzenia zdiagnozowanego obszaru ze stanu kryzysowego i zwiększenia możliwości rozwojowych obszaru zdegradowanego.

⁷ International Finance Corporation (2007). Stakeholder Engagement: A Good Practice Handbook for Companies Doing Business in Emerging Markets, World Bank Group.

7.1. Rekomendowane kierunki interwencji

Dwa pierwsze kierunki interwencji stanowią podstawę efektywnej realizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Grudusk na lata 2017 - 2023, poprzez bezpośrednie oddziaływanie na mieszkańców terenów poddanych rewitalizacji w kwestiach o największym nasyceniu problemowym:

1. Kierunek interwencji (obszar problemowy): **Sfera społeczna**

Cel strategiczny: **Poprawa warunków i jakości życia mieszkańców obszaru rewitalizacji poprzez przeciwdziałanie negatywnym zjawiskom społecznym i promocję aktywności lokalnej społeczności.**

2. Kierunek interwencji (obszar problemowy): **Sfera gospodarcza**

Cel strategiczny: **Rozwój lokalnej przedsiębiorczości oraz zwiększenie aktywności zawodowej mieszkańców obszaru rewitalizacji.**

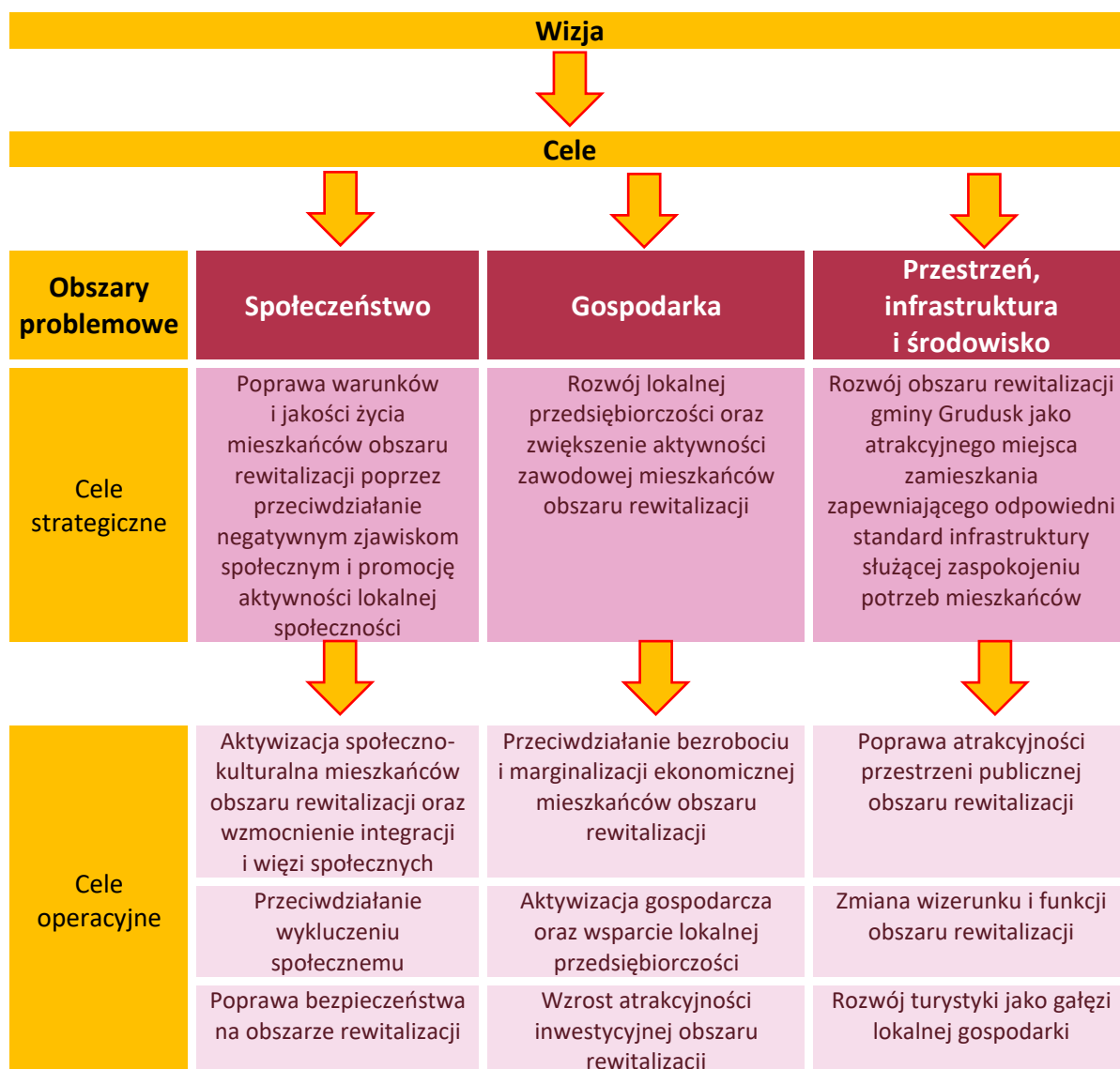
Trzeci kierunek interwencji, będący dopełnieniem rozwoju społeczno – gospodarczego mieszkańców, stanowi odpowiedź na inne, zdiagnozowane potrzeby obszarów rewitalizacji.

3. Kierunek interwencji (obszar problemowy): **Przestrzeń i infrastruktura**

Cel strategiczny: **Rozwój obszaru rewitalizacji gminy Grudusk jako atrakcyjnego miejsca zamieszkania, zapewniającego odpowiedni standard infrastruktury służącej zaspokojeniu potrzeb mieszkańców.**

Dla każdego z kierunków interwencji (obszarów problemowych) opracowano cele operacyjne, do których przyporządkowane zostały poszczególne działania rewitalizacyjne.

7.2. Matryca logiczna celów

Źródło: opracowanie własne

8. Lista planowanych projektów i przedsięwzięć rewitalizacyjnych

Zgodnie z Wytycznymi dot. rewitalizacji projekty rewitalizacyjne zostały podzielone na projekty główne (podstawowe) oraz projekty pozostałe.

Zgodnie z Instrukcją dotyczącą przygotowania projektów rewitalizacyjnych w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Mazowieckiego na lata 2014-2020 oraz preferencji dla projektów mających na celu przywrócenia ładu przestrzennego opis najważniejszych przedsięwzięć i projektów rewitalizacyjnych dotyczących obszaru zdegradowanego, które będą realizowane w ramach danego programu rewitalizacji powinny zawierać co najmniej: **Nazwę przedsięwzięcia; Podmiotu realizujące; Prognozowane rezultaty; Syntetyczny opis planowanych do podjęcia zadań i działań; Lokalizację; Szacowaną wartość; Sposób oceny efektów realizacji w odniesieniu do przyjętych celów programu.**

8.1. Podstawowe

1. Remont terenu kolejki wąskotorowej oraz przyległego obszaru przemysłowego.

Tabela 14 Projekt kluczowy nr 1

Nazwa projektu/przedsięwzięcia	<i>Remont terenu kolejki wąskotorowej oraz przyległego obszaru przemysłowego.</i>
Lokalizacja projektu/miejsce przeprowadzenia przedsięwzięcia (powierzchnia, nr działek)	<i>Działki nr 26; 152/2; 152/6; 152/10; 152/13; 45/2; 158/3 o łącznej powierzchni ok. 6 ha. Działki nr 154/19, 154/5, 154/11, 154/8, 154/6, 155/1, 154/10, 154/9, 154/7 – teren bloków popegeerowskich oraz tzw. „czworaki”. Projekt zlokalizowany jest na terenie wyznaczonym do rewitalizacji.</i>
Podmioty realizujące projekt/przedsięwzięcie	<i>Gmina Grudusk/ PKP</i>
Potencjalni partnerzy w realizacji projektu/przedsięwzięcia	<i>właściciele działek prywatnych</i>
Opis projektu	
Grupa docelowa odbiorców	<i>Mieszkańcy obszaru rewitalizacji, w tym głównie podobszaru rewitalizacji Grudusk.</i>
Opis stanu istniejącego	<i>Obecnie teren jest nieurządzony, wymaga zagospodarowania i uporządkowania. Ze względu na swoją lokalizację i charakter może stanowić miejsce rekreacji, sportu i odpoczynku. Obecnie są to niszczone tereny po dawnych zakładach PZZ SKR i GS. Wymagane jest zapewnienie bezpieczeństwa mieszkańcom. Ponadto na terenie Gruduska zdiagnozowano niski poziom gazyfikacji.</i>
Cel projektu/przedsięwzięcia	<i>Integracja, aktywizacja mieszkańców, poprawa jakości życia, zapewnienie dostępu do miejsc aktywnego, wspólnego odpoczynku, spotkań oraz tworzenie nowych miejsc pracy.</i>

<p>Zakres realizowanych działań</p>	<p><i>Kompleksowe zagospodarowanie terenów po kolejce wąskotorowej wraz z terenami przyległymi polegające na:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>renowacji stacji kolei wąskotorowej w Grudusku wraz z częścią zamieszkałą przez dawnych pracowników kolei;</i> • <i>zagospodarowanie terenu stacji i po kolejce jako atrakcji turystycznej (przejazd drezynami), atrakcyjna zabytkowa stacja kolei wąskotorowej;</i> • <i>połączenie stacji z terenem grodziska wczesnohistorycznego;</i> • <i>zagospodarowanie zbiornika wodnego (stawu) za stadionem sportowym;</i> • <i>pobudzenie gospodarcze obszaru po dawnych zakładach (GS, PZZ, SKR) do rozszerzenia usług poprzez np. budowę myjni samochodowej, centrum obsługi rolnictwa;</i> • <i>przebudowa dróg dojazdowych i wewnętrznych;</i> • <i>budowa chodników;</i> • <i>wyposażenie stadionu w urządzenia sportowe, budowa bieżni, oświetlenie;</i> • <i>zagospodarowanie przestrzeni międzyblokowej;</i> • <i>budowa placów zabaw,</i> • <i>organizacja imprez masowych,</i> • <i>uzbrojenie terenu oraz przeprowadzenie prac mających na celu wzrost poziomu gazyfikacji wskazanego obszaru.</i>
<p>Prognozowane rezultaty wraz ze sposobem ich oceny i zmierzenia w odniesieniu do celów programu rewitalizacji</p>	<p>Prognozowane rezultaty</p> <p><i>Poddany rewitalizacji teren będzie komplementarny z projektem budowy zalewu – centrum rekreacyjne.</i></p> <p><u>Rezultaty „twarde”:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>remont cennego obiektu, jakim jest zabytkowa stacja kolejki w Grudusku;</i> • <i>przywrócenie funkcji turystycznej terenu kolejki i stacji;</i> • <i>rozszerzenie strefy gospodarczej poprzez wprowadzenie nowych usług;</i> • <i>poprawa estetyki terenu.</i> <p><u>Rezultaty „miękkie”:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>poprawa warunków życia mieszkańców budynku stacji;</i> • <i>powstanie nowych miejsc pracy;</i> • <i>zwiększenie liczby miejsc umożliwiających integrację i aktywizację mieszkańców poprzez rozszerzenie oferty rekreacyjnej i turystycznej.</i>
<p>Harmonogram i kosztorys</p>	
<p>Planowane rozpoczęcie projektu/przedsięwzięcia</p>	<p>2018 rok</p>
<p>Planowane zakończenie projektu/przedsięwzięcia</p>	<p>2022 rok</p>
<p>Szacunkowy koszt</p>	<p>800 000 zł ok. 500 tys. zł remont stacji</p>

	<i>ok. 300 tyś. zł dostosowanie oferty podmiotów gospodarczych do potrzeb lokalnych.</i>
Potencjalne źródła finansowania	80 % RPO WM 20 % Budżet Gminy

Źródło: Urząd Gminy Grudusk

2. Zagospodarowanie przestrzeni publicznej w m. Rąbież Gruduski

Tabela 15 Projekt kluczowy nr 2

Nazwa projektu/przedsięwzięcia	Zagospodarowanie przestrzeni publicznej w m. Rąbież Gruduski
Lokalizacja projektu/miejsce przeprowadzenia przedsięwzięcia (powierzchnia, nr działek)	Rąbież Gruduski (centrum wsi): działki nr 93/6; 93/4; 67/3; 67/2; 62/1; Projekt zlokalizowany jest na terenie wyznaczonym do rewitalizacji.
Podmioty realizujące projekt/przedsięwzięcie	Gmina Grudusk
Potencjalni partnerzy w realizacji projektu/przedsięwzięcia	Stowarzyszenie na rzecz Pomocy Potrzebującym w Gminie Grudusk, GOKiS.
Opis projektu	
Grupa docelowa odbiorców	Mieszkańcy obszaru rewitalizacji, w tym głównie podobszaru rewitalizacji Rąbież Gruduski.
Opis stanu istniejącego	<p>Centrum wsi Rąbież dysponuje dużą powierzchnią do zagospodarowania – liczy ona ok. 2,7401 ha. Ta sama przestrzeń stanowi przestrzeń zdegradowaną. Jest to jednocześnie całkowita powierzchnia terenów publicznych w na obszarze rewitalizacji. Oznacza to, że mieszkańcy podobszaru rewitalizacji Rąbież Gruduski nie mają miejsc spędzania wolnego czasu. Teren zlokalizowany jest w centrum miejscowości, niezagospodarowany, porośnięty krzewami, regularnie zaśmiecany, mimo to stanowi miejsce spotkań mieszkańców.</p> <p>Na działce usytuowana jest świetlica wiejska. Obecnie obiekt remontowany jest ze środków funduszu sołeckiego. Na działce nr 67/3 znajduje się zbiornik wodny, natomiast na działce nr 93/4 budynek sklepu. Przedstawiony teren stanowi działki będące własnością Gminy i Skarbu Państwa z możliwością przejęcia na własność Gminy.</p> <p>W miejscowości nie występują urządzone miejsca rekreacji, sportu i wypoczynku. Życie towarzyskie skupia się wokół sklepu, a młodzież spotyka się na przystanku autobusowym. Przez miejscowość przebiega droga wojewódzka 616, obecnie przebudowywana. Przebudowa obejmuje remont nawierzchni, budowę chodników. Opisane działki stanowią sąsiedztwo tej drogi. Tworzona infrastruktura uzupełni projekt zagospodarowania przestrzeni w tej miejscowości.</p>
Cel projektu/przedsięwzięcia	Aktywizacja i integracja mieszkańców, zapewnienie miejsc spotkań, aktywności fizycznej i odpoczynku.

Zakres realizowanych działań	<p>Teren wymieniony powyżej należy do Gminy Grudusk. Opisany cel projektu jest spójny i ma za zadanie poprawić estetykę miejscowości, rozwiązać problemy zagospodarowania czasu wolnego mieszkańców poprzez:</p> <ul style="list-style-type: none"> • pełne zagospodarowanie świetlicy wiejskiej wraz z otoczeniem, • budowa boiska wielofunkcyjnego, • budowa placu zabaw, • zagospodarowanie terenu wokół zbiornika wodnego na cele rekreacyjne.
Prognozowane rezultaty wraz ze sposobem ich oceny i zmierzenia w odniesieniu do celów programu rewitalizacji	<p>Prognozowane rezultaty</p> <p><u>Rezultaty „twarde”:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • budowa wielofunkcyjnego boiska; • przywrócenie funkcji kulturalnej budynku świetlicy wiejskiej; • wybudowanie placu zabaw dla dzieci i miejsca spotkań dorosłych w otoczeniu zbiornika wodnego; • plac zabaw dla dzieci; • zagospodarowanie terenu wokół zbiornika • pozwolą na organizowanie imprez plenerowych typu święto pieczonego ziemniaka, turniej sołectw itp. <p><u>Rezultaty „miękkie”:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • umożliwienie społeczności lokalnej aktywnego odpoczynku oraz integracji; • organizowane imprezy sportowe.
Harmonogram i kosztorys	
Planowane rozpoczęcie projektu/przedsięwzięcia	2018 rok
Planowane zakończenie projektu/przedsięwzięcia	2022 rok
Szacunkowy koszt	800 000 zł (500 tys. zł boisko, 100 tys. zł remont świetlicy, 50 tys. zł plac zabaw, 100 tys. zł zagospodarowanie zbiornika wodnego, 50 tys. zł Otwarta Strefa Aktywności)
Potencjalne źródła finansowania	Środki unijne -63,63% PROW Budżet gminy – 36,37%

Źródło: Urząd Gminy Grudusk

3. Budowa sieci kanalizacji sanitarnej z przyłączami na odcinku od miejscowości Humięcino Klary do Gruduska oraz rozbudowa sieci wodociągowej w miejscowości Grudusk

Tabela 16 Projekt kluczowy nr 3

Nazwa projektu/przedsięwzięcia	Budowa sieci kanalizacji sanitarnej z przyłączami na odcinku od miejscowości Humięcino Klary do Gruduska oraz rozbudowa sieci wodociągowej w miejscowości Grudusk
Lokalizacja projektu/miejsce przeprowadzenia przedsięwzięcia (powierzchnia, nr działek)	Grudusk: działki nr 583, 347/2, 348, 349/8, 350/7, 350/8, 351, 352, 570, 544, 354, 355, 356, 357, 358, 359/1, 359/2, 360/2, 360/1, 361, 362 – obręb nr 1 Grudusk;

	<p>Strzelnia: działki nr 26, 12, 27, 28, 56, 57, 58, 59, 60 – obręb nr 18 Strzelnia;</p> <p>Łysakowo: działki nr 132, 138/1, 138/2, 138/3, 138/4, 138/5, 137, 144, 146, 219, 220, 221, 223/2, 223/1, 224, 244, 246 – obręb nr 8 Łysakowo;</p> <p>Humięcino Koski: działki nr 59, 58, 57/1, 57/2, 23/2, 55/44, 55/45, 55/8 – obręb nr 4 Humięcino Koski</p> <p>Zaplanowana budowa sieci kanalizacji przebiega przez działki położone w wyżej wymienionych obrębach.</p> <p>Realizacja projektu w przeważającej części zaplanowana jest na terenie wyznaczonym do rewitalizacji</p>
Podmioty realizujące projekt/przedsięwzięcie	Gmina Grudusk
Potencjalni partnerzy w realizacji projektu/przedsięwzięcia	-
Opis projektu	
Grupa docelowa odbiorców	<p>Realizacja projektu w przeważającej części zaplanowana jest na terenie wyznaczonym do rewitalizacji, dlatego też główną grupą odbiorców są mieszkańcy obszaru rewitalizacji. Ze względu na to, że część działań przeprowadzona zostanie poza obszarem rewitalizacji – za grupę odbiorców, która odczuje pozytywny wpływ realizacji projektu uznać należy również mieszkańców sołectw Strzelnia, Łysakowo i Humięcino Koski.</p>
Opis stanu istniejącego	<p>Obecnie na obszarze południowej części gminy Grudusk objętym projektem nie ma sieci kanalizacji sanitarnej. Ścieki sanitarne z budynków mieszkalnych odprowadzane są do istniejących szamb, które często są nieszczelne. Wysoki poziom wód gruntowych powierzchniowych (szczególnie w okresie wiosennym, wynikający z nieprzepuszczalnej warstwy glin) powoduje wymywanie ścieków sanitarnych z szamb i ich odpływ powierzchniowy do istniejących rowów. Mając na uwadze ochronę środowiska naturalnego niezbędne jest jak najszybsze wykonanie systemu sieci kanalizacji sanitarnej.</p> <p>Miejscowości skanalizowane w gminie to Grudusk, Kołaki Wielkie, Kołaki Małe, Rąbież Gruduski, Wiksin i Sokołowo (w części). Długość sieci kanalizacyjnej 25,8 km. Liczba przyłączy kanalizacyjnych 447. Pozostałe sołectwa nie są podłączone do sieci. Budowa kanalizacji z Gruduska do m. Humięcino Klary pozwoli w przyszłości podłączyć do sieci inne sołectwa położone pomiędzy Gruduskiem i Humięcino-Klarami (miejscowość stanowi teren popeeagerowski).</p>
Cel projektu/przedsięwzięcia	<p>Podniesienie standardu życia mieszkańców, zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej i osadniczej oraz ochrona i poprawa jakości środowiska Gminy Grudusk poprzez rozbudowę sieci wodociągowej oraz budowę magistrali kanalizacji umożliwiającej skanalizowanie południowej części Gminy i podłączenie w kolejnych etapach 13 miejscowości do sieci.</p>

Zakres realizowanych działań	W ramach projektu planuje się: - rozbudowę sieci wodociągowej w Grudusku, - budowę sieci kanalizacji sanitarnej z przyłączami na odcinku od miejscowości Humięcino Klary do Gruduska a po drodze przyległych miejscowości Strzelnia, Pszczółki, Przywilcz, Łysakowo, Stryjowo, Humięcino-Koski a także Leśniewo Dolne i Leśniewo Górne.
Prognozowane rezultaty wraz ze sposobem ich oceny i zmierzenia w odniesieniu do celów programu rewitalizacji	Prognozowane rezultaty
	„Twarde” rezultaty: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Rozbudowa sieci wodociągowej, ▪ Podłączenie do sieci kanalizacji sanitarnej kolejnych miejscowości. Rezultaty „miękkie”: <ul style="list-style-type: none"> ▪ poprawa jakości życia mieszkańców, ▪ poprawa jakości środowiska naturalnego.
Harmonogram i kosztorys	
Planowane rozpoczęcie projektu/przedsięwzięcia	2020
Planowane zakończenie projektu/przedsięwzięcia	2020
Szacunkowy koszt	2 000 000,00 zł
Potencjalne źródła finansowania	63,63% PROW 2014-2020 36,37% wkład własny

Źródło: Urząd Gminy Grudusk

4. Odnowa budynku socjalnego

Tabela 17 Projekt kluczowy nr 4

Nazwa projektu/przedsięwzięcia	Odnowa budynku socjalnego
Lokalizacja projektu/miejsce przeprowadzenia przedsięwzięcia (powierzchnia, nr działek)	Humięcino Klary - działka nr 55/5 Projekt zlokalizowany jest na terenie wyznaczonym do rewitalizacji
Podmioty realizujące projekt/przedsięwzięcie	Gmina Grudusk
Potencjalni partnerzy w realizacji projektu/przedsięwzięcia	-
Opis projektu	
Grupa docelowa odbiorców	Mieszkańcy podobszaru Humięcino Klary
Opis stanu istniejącego	04 czerwca 2017 r. w miejscowości Humięcino Klary spłonął budynek socjalny, w którym mieszkało 6 rodzin. Budynek nie nadaje się do odbudowy. Pogorzelnicy umieszczeniu zostali w tymczasowych lokalach.
Cel projektu/przedsięwzięcia	Zapewnienie dostępu do mieszkań socjalnych oraz poprawa warunków mieszkaniowych.
Zakres realizowanych działań	Odbudowa budynku: wykonanie ścian budynku, kominów, tynków zewnętrzne, stolarka okienna i drzwiowa, posadzki tynki wewnętrzne, ocieplenie budynku, elektryka, instalacje wodno – kanalizacyjne, zagospodarowanie terenu.

	Budynek o konstrukcji murowanej będzie posiadał 6 mieszkań o pow. ok. 35-40 m ² każde zaopatrzone w instalację wodno-kanalizacyjną.
Prognozowane rezultaty wraz ze sposobem ich oceny i zmierzenia w odniesieniu do celów programu rewitalizacji	Prognozowane rezultaty
	<u>„Twarde” rezultaty:</u> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Odbudowa budynku socjalnego. <u>Rezultaty „miękkie”:</u> <ul style="list-style-type: none"> ▪ poprawa jakości życia mieszkańców, ▪ przywrócenie 6 rodzinom stałego miejsca zamieszkania.
Harmonogram i kosztorys	
Planowane rozpoczęcie projektu/przedsięwzięcia	2018
Planowane zakończenie projektu/przedsięwzięcia	2019
Szacunkowy koszt	400 000,00 zł
Potencjalne źródła finansowania	80% - RPO WM (działanie 6.2) 20% - budżet gminy

Źródło: Urząd Gminy Grudusk

5. „Grudusk. Dzień z życia średniowiecznej osady”

Tabela 18 Projekt kluczowy nr 5

Nazwa projektu/przedsięwzięcia	„Grudusk. Dzień z życia średniowiecznej osady”
Lokalizacja projektu/miejsce przeprowadzenia przedsięwzięcia (powierzchnia, nr działek)	Grudusk, grodzisko wczesnohistoryczne. Działka nr 161/2 w Grudusku. Projekt zlokalizowany jest na terenie wyznaczonym do rewitalizacji.
Podmioty realizujące projekt/przedsięwzięcie	Gmina Grudusk, Gminny Ośrodek Kultury i Sportu w Grudusku
Potencjalni partnerzy w realizacji projektu/przedsięwzięcia	Organizacje pozarządowe funkcjonujące na terenie gminy
Opis projektu	
Grupa docelowa odbiorców	Zaplanowane w ramach przedsięwzięcia warsztaty i zajęcia zorganizowane zostaną dla Mieszkańców obszaru rewitalizacji. <i>Inszenizacje historyczne przedstawiające życie pierwszych osadników będą miały charakter wydarzenia otwartego.</i>
Opis stanu istniejącego	<i>W samym centrum Gruduska, położonego w północnej części województwa mazowieckiego, do dziś znajduje się i góruje nad wsią grodzisko tzw. Zielona Góra. W średniowieczu była to umocniona warownia, stanowiąca część pierwszej linii obronnej na granicy prusko – mazowieckiej. W X, a najdalej XI wieku została ona zniszczona, spalona, przez niepokornych północnych sąsiadów Mazowsza. Dziś po dawnych umocnieniach i zabudowaniach na pierwszy rzut oka nie zachowały się ślady, jednak przeprowadzone w latach 2010-2012 na grodzisku i w jego bezpośrednim sąsiedztwie badania archeologiczne odsłoniły historię tego miejsca.</i>

	<p>Archeolodzy odkryli pozostałości fortyfikacji w postaci fragmentów kamiennych fundamentów dwóch wież obronnych oraz zarysów wałów. Grodzisko ujawniło też liczne ślady budynków mieszkalnych (w tym kamienne konstrukcje przyziemia domów zrębowych), półziemianek, domów o konstrukcji sumikowo-łatkowej, kamiennych pieców, palenisk oraz jam zasobowych, a zarazem historyczny początek, korzenie Gruduska. Chcąc zrekonstruować tę najstarszą, archeologicznie poświadczoną część przeszłości wsi zbudowano u podnóża grodziska, korzystając z unijnych dotacji osadę średniowieczną.</p>
Cel projektu/przedsięwzięcia	<p>Projekt „Grudusk. Dzień z życia średniowiecznej osady” jest próbą przeniesienia się w czasie, kiedy to osada podgrodowa, tętniła życiem. Kiedy z daleka słychać było dźwięki piszczałek, bębenków i innych średniowiecznych instrumentów, uderzenia kowalskiego młota, śmiech rozbawionych dzieci a w powietrzu unosił się zapach strawy, a nierzadko z osady dochodziły odgłosy zmagarów wojów</p> <p>Celem projektu będzie zorganizowanie imprezy o charakterze edukacyjno-integracyjnym dla mieszkańców gminy. Jednocześnie zaspokojona zostanie potrzeba społeczna w zakresie odpoczynku i rekreacji, nastąpi również integracja oraz aktywizacja lokalnej społeczności. Impreza ta staje się impreza cykliczną podkreślającą walory historyczne obiektu i miejscowości.</p>
Zakres realizowanych działań	<p>W ramach projektu planuje się zorganizowanie imprezy o charakterze edukacyjno-integracyjnym dla mieszkańców gminy. Poza inscenizacjami historycznymi przedstawiającymi życie pierwszych osadników planuje się organizację:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ warsztatów z zakresu garncarstwa i kowalstwa, ▪ zajęć kulinarnych, ▪ zajęć muzycznych (z wykorzystaniem średniowiecznych instrumentów), ▪ konkursów z wiedzy.
Prognozowane rezultaty wraz ze sposobem ich oceny i zmierzenia w odniesieniu do celów programu rewitalizacji	<p>Prognozowane rezultaty</p> <p><u>Rezultaty „miękkie”:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Integracja lokalnej społeczności, ▪ Organizacja imprezy o charakterze edukacyjno-integracyjnym, ▪ Zwiększenie wiedzy na temat przeszłości gminy, ▪ Poznanie historii osady i życia jej mieszkańców.
Harmonogram i kosztorys	
Planowane rozpoczęcie projektu/przedsięwzięcia	2018
Planowane zakończenie projektu/przedsięwzięcia	2018
Szacunkowy koszt	50 000,00 zł
Potencjalne źródła finansowania	63,63 % PROW

6. Imprezy aktywizacyjno-integracyjne dla seniorów

Tabela 19 Projekt kluczowy nr 6

Nazwa projektu/przedsięwzięcia	Imprezy aktywizacyjno-integracyjne dla seniorów
Lokalizacja projektu/miejsce przeprowadzenia przedsięwzięcia (powierzchnia, nr działek)	Gminny Ośrodek Kultury i Sportu w Grudusku, Działki nr 26; 152/2; 152/6; 152/10; 152/13; 45/2; 158/3 o łącznej powierzchni ok. 6 ha. Działki nr 154/19, 154/5, 154/11, 154/8, 154/6, 155/1, 154/10, 154/9, 154/7 – teren bloków popegeerowskich oraz tzw. „czworaki”. Projekt zlokalizowany jest na terenie wyznaczonym do rewitalizacji.
Podmioty realizujące projekt/przedsięwzięcie	Gmina Grudusk, Gminny Ośrodek Kultury i Sportu w Grudusku
Partnerzy w realizacji projektu/przedsięwzięcia	Koła gospodyń wiejskich
Opis projektu	
Grupa docelowa odbiorców	Mieszkańcy podobszarów rewitalizacji Grudusk, Humięcino Klary, Rąbież Gruduski, Łysakowo.
Opis stanu istniejącego	Na terenie gminy obserwuje się wysoki odsetek osób w wieku poprodukcyjnym, co związane jest często z wykluczeniem społecznym tej grupy – brak integracji wewnątrz i międzypokoleniowej, nie uczestniczenie w wydarzeniach kulturalnych i życiu społecznym. Z tego względu planuje się podjęcie działań mający na celu podniesienie jakości życia seniorów.
Cel projektu/przedsięwzięcia	Celem projektu będzie pobudzenie aktywności seniorów (mężczyzn i kobiet w wieku poprodukcyjnym) zamieszkujących rewitalizowane tereny
Zakres realizowanych działań	W ramach projektu planuje się: - organizację warsztatów, w trakcie których seniorzy poprowadzą dla dzieci i młodzieży zajęcia kulinarne, warsztaty haftowania i rękodzieła oraz inne – tematyka warsztatów związana będzie w historią regionu. - zachęcanie seniorów do podejmowania aktywności poprzez spotkania z przedstawicielami lokalnych grup – m.in. kół gospodyń wiejskich. ▪ organizację warsztatów informatycznych mających na celu włączenie cyfrowe seniorów; ▪ organizację spotkań z zakresu profilaktyki zdrowotnej i zdrowego trybu życia połączonych z zajęciami gimnastycznymi dla seniorów.
Prognozowane rezultaty wraz ze sposobem ich oceny i zmierzenia w odniesieniu do celów programu rewitalizacji	Prognozowane rezultaty <u>Rezultaty „miękkie”:</u> ▪ Zwiększenie aktywności osób starszych, ▪ Organizacja imprezy o charakterze sportowym i integracyjnym,

	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Podniesienie kompetencji, ▪ Integracja seniorów, ▪ Zwiększenie świadomości na temat profilaktyki zdrowotnej.
Harmonogram i kosztorys	
Planowane rozpoczęcie projektu/przedsięwzięcia	2019
Planowane zakończenie projektu/przedsięwzięcia	2019
Szacunkowy koszt	40 000,00 zł
Potencjalne źródła finansowania	63,63 % PROW 2014-2020 36,37% Budżet Gminy

Źródło: Urząd Gminy Grudusk

7. Usługi opiekuńcze i asystenckie dla osób starszych i chorych

Tabela 20 Projekt kluczowy nr 7

Nazwa projektu/przedsięwzięcia	Usługi opiekuńcze i asystenckie dla osób starszych i chorych
Lokalizacja projektu/miejsce przeprowadzenia przedsięwzięcia (powierzchnia, nr działek)	Gmina Grudusk, Humięcino Klary - działka nr 55/5 Projekt zlokalizowany jest na terenie wyznaczonym do rewitalizacji.
Podmioty realizujące projekt/przedsięwzięcie	Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Grudusku
Potencjalni partnerzy w realizacji projektu/przedsięwzięcia	Gmina Grudusk
Opis projektu	
Grupa docelowa odbiorców	Mieszkańcy podobszarów rewitalizacji: Grudusk, Humięcino Klary, Rąbież Gruduski, Łysakowo (dominujący charakter uczestników).
Opis stanu istniejącego	Na dzień dzisiejszy z usług opiekuńczych korzysta 12 podopiecznych. Usługi świadczone są przez 6 opiekunów. Docelowo planowane jest objęcie usługami 20 osób z terenu Gminy, w tym OR, które ze względu na wysokie koszty nie korzystają z usług. Pozyskanie dofinansowania pozwoli na zwiększenie ilości świadczonych usług oraz zatrudnienie nowych opiekunów będących osobami bezrobotnymi i korzystającymi z pomocy OPS, w szczególności z obszaru rewitalizacji.
Cel projektu/przedsięwzięcia	Celem głównym projektu jest zwiększenie dostępu do usług społecznych dla osób zależnych, zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym, niesamodzielnych i/lub niepełnosprawnych, mającego służyć zaspokojeniu potrzeb tych osób wynikających z niesamodzielności oraz zwiększenie wiedzy opiekunów faktycznych z zakresu opieki nad podopiecznymi.
Zakres realizowanych działań	Zakres realizowanych zadań obejmuje: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Usługi opiekuńcze świadczone w miejscu zamieszkania. ▪ 4 szkolenia dla opiekunów z zakresu opieki nad podopiecznymi.

Prognozowane rezultaty wraz ze sposobem ich oceny i zmierzenia w odniesieniu do celów programu rewitalizacji	Prognozowane rezultaty
	<u>Rezultaty „miękkie”:</u> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Zwiększenie liczby wspartych miejsc świadczenia usług opiekuńczych i asystenckich; ▪ Zwiększenie liczby osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, bezrobotnych uczestniczących w kształceniu lub szkoleniu, zdobywających kwalifikacje.
Harmonogram i kosztorys	
Planowane rozpoczęcie projektu/przedsięwzięcia	2018
Planowane zakończenie projektu/przedsięwzięcia	2020
Szacunkowy koszt	500 000,00 zł
Potencjalne źródła finansowania	80% dofinansowanie MRPiPS, 20% budżet gminy

Źródło: Urząd Gminy Grudusk

8. Poprawa zdolności do zatrudnienia osób nieaktywnych zawodowo i osób zagrożonych wykluczeniem społecznym poprzez szkolenia zawodowe

Tabela 21 Projekt kluczowy nr 8

Nazwa projektu/przedsięwzięcia	Poprawa zdolności do zatrudnienia osób nieaktywnych zawodowo i osób zagrożonych wykluczeniem społecznym poprzez szkolenia zawodowe.
Lokalizacja projektu/miejsce przeprowadzenia przedsięwzięcia (powierzchnia, nr działek)	Humięcino Klary - działka nr 55/5, Sołectwo Grudusk – zapewnienie transportu osobom mieszkającym poza Gruduskiem Preferencje podczas rekrutacji do uczestnictwa w projekcie będą skierowane do mieszkańców obszaru rewitalizacji – z miejscowości Łysakowo, Humięcino Klary oraz Rąbież Gruduski. W dalszej kolejności w projekcie będą mogli wziąć udział pozostali mieszkańcy Gminy.
Podmioty realizujące projekt/przedsięwzięcie	Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej
Potencjalni partnerzy w realizacji projektu/przedsięwzięcia	Zakład Doskonalenia Zawodowego w Ciechanowie, firmy prowadzące szkolenia w w/w zakresie
Opis projektu	
Grupa docelowa odbiorców	Mieszkańcy podobszaru Humięcino Klary, Rąbież Gruduski, Łysakowo (dominujący charakter uczestników); Pozostałe obszary Gminy Grudusk
Opis stanu istniejącego	Trudna sytuacja ekonomiczna i społeczna osób bezrobotnych stanowi bardzo poważny problem. Długotrwałe bezrobocie pociąga za sobą wiele negatywnych psycho – społecznych następstw. Powoduje pogorszenie kondycji psychicznej i wyczerpania psychicznego, utratę kwalifikacji oraz zniechęcenie do dalszego ich podnoszenia i ciągłego poszukiwania pracy. Rodziny, w których żyją osoby bezrobotne, szczególnie długotrwałe, pozostające bez prawa do zasiłku,

	<p>z konieczności stają się beneficjentami pomocy społecznej i otrzymują pomoc finansową z GOPS oraz materialną. Obok długotrwałego bezrobocia, obejmującego często wszystkich dorosłych członków rodziny, występują w nich dodatkowe problemy m.in. nieumiejętność przystosowania do zmieniających się zasad funkcjonowania na rynku pracy, bierność i towarzyszące często tym zjawiskom patologie, głównie nadużywanie alkoholu. Sytuacji w tych rodzinach pogarsza fakt, że dorastające dzieci przyjmują postawę rodziców.</p>
Cel projektu/przedsięwzięcia	<p>Projekt jest skierowany do kobiet i mężczyzn korzystających z pomocy GOPS w Grudusku, mających wiele nakładających się problemów stanowiących o zagrożeniu wykluczeniem społecznym, z których głównym jest bezrobocie lub zbyt niskopłatna praca.</p> <p>Aktywizacja społeczno-zawodowa osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem poprzez aktywizację zawodową i integrację społeczną.</p> <p>Cele szczegółowe:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ nabycie wiedzy w zakresie poruszania się na rynku pracy, ▪ wzmocnienie psychologiczne, ▪ zdobycie lub podniesienie kwalifikacji zawodowych ułatwiających podjęcie lub zmianę zatrudnienia, ▪ podniesienie umiejętności wychowawczych i społecznych, ▪ wzrost umiejętności autoprezentacji, ▪ kształtowanie poczucia odpowiedzialności i obowiązkowości, ▪ wzmocnienie psychologiczne otoczenia osób wykluczonych społecznie i zagrożonych wykluczeniem społecznym.
Zakres realizowanych działań	<p>W zakresie realizowanych działań planuje się:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Szkolenia zawodowe dostosowane do potrzeb lokalnego rynku pracy oraz dostosowane do uzyskania umiejętności społecznych, zawodowych i edukacyjnych sprzyjających ich usamodzielnieniu. ▪ Pomoc w zakładaniu działalności gospodarczej. ▪ Spotkania z psychologiem. ▪ Spotkania z doradcą zawodowych. ▪ Wsparcie sektora ekonomii społecznej.
Prognozowane rezultaty wraz ze sposobem ich oceny i zmierzenia w odniesieniu do celów programu rewitalizacji	<p>Prognozowane rezultaty</p> <p><u>Rezultaty „miękkie”:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Podniesienie kwalifikacji zawodowych osób bezrobotnych, ▪ Zmniejszenie liczby osób bezrobotnych, ▪ Nabycie kompetencji społecznych (np. umiejętność pracy w grupie) przez osoby bezrobotne.
Harmonogram i kosztorys	

Planowane rozpoczęcie projektu/przedsięwzięcia	2018
Planowane zakończenie projektu/przedsięwzięcia	2019
Szacunkowy koszt	100 000,00 zł
Potencjalne źródła finansowania	80 % RPO WM 20 % Budżet Gminy

Źródło: Urząd Gminy Grudusk

9. Akcja edukacyjna – promowanie postaw proekologicznych

Tabela 22 Projekt kluczowy nr 9

Nazwa projektu/przedsięwzięcia	Akcja edukacyjna – promowanie postaw proekologicznych
Lokalizacja projektu/miejsce przeprowadzenia przedsięwzięcia (powierzchnia, nr działek)	Gminny Ośrodek Kultury i Sportu w Grudusku
Podmioty realizujące projekt/przedsięwzięcie	Gmina Grudusk
Potencjalni partnerzy w realizacji projektu/przedsięwzięcia	-
Opis projektu	
Grupa docelowa odbiorców	Grupę docelową działania stanowią mieszkańcy obszaru rewitalizacji. W Urzędzie Gminy Grudusk zostanie udostępniona lista zapisów (40 miejsc), skierowana wyłącznie dla mieszkańców obszaru rewitalizacji. Z udziału w projekcie będą mogli skorzystać pozostali mieszkańcy gminy, tylko w przypadku niewykorzystania puli miejsc przez osoby z obszaru rewitalizacji.
Opis stanu istniejącego	Zrównoważony rozwój obszaru rewitalizacji powinien uwzględniać działania promujące postawę ekologiczną. Prawidłowa postawa proekologiczna powinna być kształtowana w ścisłej korelacji ze zmianami w układzie infrastrukturalnym (realizacja projektu montażu przyłączy kanalizacyjnych na odcinku od miejscowości Humięcino Klary do Gruduska oraz rozbudowa sieci wodociągowej w miejscowości Grudusk).
Cel projektu/przedsięwzięcia	Celem projektu jest promowanie postaw proekologicznych wśród mieszkańców obszaru rewitalizacji.
Zakres realizowanych działań	W ramach realizacji projektu planuje się: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Organizację warsztatów ekologicznych, na których poruszona zostanie tematyka związana ze zdrowym stylem życia, odżywianiem, ▪ Organizacja zajęć związanych z samodzielnym układaniem diety i tworzeniem zdrowych lunch boxów, ▪ Organizacja warsztatów dotyczących recyklingu i segregowania odpadów, ▪ Organizacja „Dni bez samochodu”, kiedy dla osób poruszających się rowerem, pieszo lub komunikacją publiczną przewidziane będą boxy

	<p>prezentowe ze zdrową żywnością, ustawione w różnych miejscach na obszarze rewitalizacji,</p> <ul style="list-style-type: none"> Organizacja spotkań edukacyjnych dot. azbestu, pokryć azbestowych, zagrożeń i bezpiecznej procedury jego unieszkodliwiania.
Prognozowane rezultaty wraz ze sposobem ich oceny i zmiernienia w odniesieniu do celów programu rewitalizacji	Prognozowane rezultaty
	<p><i>Rezultaty „miękkie”:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> Wzrost świadomości ekologicznej wśród mieszkańców obszaru rewitalizacji
Harmonogram i kosztorys	
Planowane rozpoczęcie projektu/przedsięwzięcia	2021
Planowane zakończenie projektu/przedsięwzięcia	2023
Szacunkowy koszt	10 000,00
Potencjalne źródła finansowania	środki własne gminy

Źródło: Urząd Gminy Grudusk

10. Aktywizacja społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym poprzez utworzenie Centrum Aktywizacji Lokalnej Społeczności Gminy Grudusk

Tabela 23 Projekt kluczowy nr 10

Nazwa projektu/przedsięwzięcia	Aktywizacja społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym poprzez utworzenie Centrum Aktywizacji Lokalnej Społeczności Gminy Krempna.
Lokalizacja projektu/miejsce przeprowadzenia przedsięwzięcia (powierzchnia, nr działek)	Rąbież Gruduski (centrum wsi): działki nr 93/6; 93/4; 67/3; 67/2; 62/1; Projekt zlokalizowany jest na terenie wyznaczonym do rewitalizacji.
Podmioty realizujące projekt/przedsięwzięcie	Gmina Grudusk
Potencjalni partnerzy w realizacji projektu/przedsięwzięcia	Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej
Opis projektu	
Grupa docelowa odbiorców	Projekt skierowany jest wyłącznie do mieszkańców obszaru rewitalizacji.
Opis stanu istniejącego	Obszar rewitalizacji charakteryzuje niskie zaangażowanie lokalnej społeczności i brak miejsc oraz oferty spędzania wolnego czasu.
Cel projektu/przedsięwzięcia	Celem projektu jest zwiększenie aktywności lokalnej społeczności obszaru rewitalizacji gminy Grudusk. Jak wykazała przeprowadzona diagnoza służąca wyznaczeniu obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji mieszkańcy obszaru rewitalizacji nie mają miejsca integracji i aktywizacji. Ponadto obszar rewitalizacji zamieszkuje duży odsetek osób pozostających bez pracy, w tym pozostających bez pracy w sposób długotrwały.
Zakres realizowanych działań	Projekt pozostaje w połączeniu w projektem nr 3 z listy projektów głównych. Wyremontowana świetlica stanowić będzie lokalizację niniejszego projektu. Niniejszy projekt w

	<p>zakresie realizacji zawierać będzie usługi mające na celu aktywną integrację społeczną i zawodową mieszkańców obszaru rewitalizacji. Zastosowane instrumenty zostaną dopasowane do zindywidualizowanych potrzeb uczestników. Odpowiadać będą za to pracownicy Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej.</p> <p>Zakres realizowanych działań wpisywać się będzie:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Poradnictwo psychologiczne, dla osób potrzebujących wsparcia, ▪ Działania diagnostyczne i terapeutyczne dla osób korzystających z pomocy społecznej z powodu bezradności w sprawach opiekuńczo-wychowawczych, ▪ Działania mające na celu podnoszenie kluczowych kompetencji, o charakterze zawodowym, w tym przede wszystkim: ▪ Doradztwo zawodowe, ▪ Szkolenia w zakresie zawodów deficytowych w regionie, ▪ Szkolenia z prowadzenia działalności gospodarczej, ▪ Praca socjalna, ▪ Poradnictwo prawne, ▪ Adaptacja pomieszczeń wyremontowanej świetlicy w ramach projektu głównego nr 3 na cele działalności Centrum Aktywizacji Lokalnej Społeczności Gminy Krempna. <p>Celem projektu jest aktywna integracja osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym poprzez poprawę ich zdolności do zatrudnienia.</p>
<p>Prognozowane rezultaty wraz ze sposobem ich oceny i zmierzenia w odniesieniu do celów programu rewitalizacji</p>	<p>Prognozowane rezultaty</p> <p><u>Rezultaty „miękkie”:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Wzrost liczby mieszkańców obszaru rewitalizacji uczestniczących w formach aktywizacji społecznej i zawodowej, ▪ Powstanie nowych form spędzania czasu wolnego na terenie wyznaczonym do rewitalizacji
Harmonogram i kosztorys	
<p>Planowane rozpoczęcie projektu/przedsięwzięcia</p>	<p>2021</p>
<p>Planowane zakończenie projektu/przedsięwzięcia</p>	<p>2023</p>
<p>Szacunkowy koszt</p>	<p>50 000,00</p>
<p>Potencjalne źródła finansowania</p>	<p>środki własne gminy</p>

Źródło: Urząd Gminy Grudusk

11. Dni sąsiada – stworzenie oferty spędzania wolnego czasu przez mieszkańców obszaru rewitalizacji.

Tabela 24 Projekt kluczowy nr 11

Nazwa projektu/ przedsięwzięcia	<i>Dni sąsiada – stworzenie oferty spędzania wolnego czasu przez mieszkańców obszaru rewitalizacji.</i>
Lokalizacja projektu/miejsce przeprowadzenia przedsięwzięcia (powierzchnia, nr działek)	<i>Działki nr 26; 152/2; 152/6; 152/10; 152/13; 45/2; 158/3 o łącznej powierzchni ok. 6 ha. Działki nr 154/19, 154/5, 154/11, 154/8, 154/6, 155/1, 154/10, 154/9, 154/7 – teren bloków popegeerowskich oraz tzw. „czworaki”. Działka nr 20/48 o pow. 2,97 ha i 24/26 o pow. 4,97 ha – obręb Grudusk, m. Grudusk, pow. ciechanowski. Łącznie ok. 8 ha. Projekt zlokalizowany jest na terenie wyznaczonym do rewitalizacji.</i>
Podmioty realizujące projekt/przedsięwzięcie	<i>Gmina Grudusk</i>
Potencjalni partnerzy w realizacji projektu/ przedsięwzięcia	-
Opis projektu	
Grupa docelowa odbiorców	<i>Projekt skierowany jest do mieszkańców obszaru rewitalizacji.</i>
Opis stanu istniejącego	<i>Obszar rewitalizacji charakteryzuje niskie zaangażowanie lokalnej społeczności i brak miejsc oraz oferty spędzania wolnego czasu.</i>
Cel projektu/przedsięwzięcia	<i>Celem projektu jest aktywizacja i pobudzenie społeczności lokalnej oraz wspieranie integracji międzypokoleniowej. Dzięki realizacji projektu nastąpi wzrost poziomu kapitału społecznego, poprzez promowanie wśród mieszkańców innowacyjnych form aktywności w życiu lokalnym oraz wspieranie i wzmacnianie oddolnych inicjatyw na rzecz mieszkańców.</i>
Zakres realizowanych działań	<i>Działania zakładają stworzenie warunków do stymulowania samoorganizacji społeczności lokalnej na obszarze rewitalizacji, poprzez:</i> <ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>Organizację corocznej sąsiedzkiej imprezy międzypokoleniowej, której organizacja będzie sfinansowana z budżetu gminy w postaci np.: tzw. „małego grantu” (15 tyś. zł na realizację wydarzenia każdego roku).</i> ▪ <i>Organizacja imprez kulturalnych imprez kulturalnych i sportowych (np. rekreacja na wolnym powietrzu, projekcje filmów, wspólne grillowanie itp.),</i> ▪ <i>Organizacja spotkań tematycznych np. z Policją na temat bezpieczeństwa w gminie,</i> ▪ <i>Organizacja warsztatów dla mieszkańców obszaru rewitalizacji, dotyczących pisania wniosków o dofinansowanie działań społecznych,</i>

	<ul style="list-style-type: none"> Organizacja kampanii społecznej dotyczącej samoorganizacji się mieszkańców obszaru rewitalizacji.
Prognozowane rezultaty wraz ze sposobem ich oceny i zmierzenia w odniesieniu do celów programu rewitalizacji	Prognozowane rezultaty
	<u>Rezultaty „miękkie”:</u> <ul style="list-style-type: none"> wzrost liczby wydarzeń integrujących lokalną społeczność, poprawa oceny poziomu bezpieczeństwa na terenie osiedla (na podstawie wyników ankiety ewaluacyjnej).
Harmonogram i kosztorys	
Planowane rozpoczęcie projektu/przedsięwzięcia	2020
Planowane zakończenie projektu/przedsięwzięcia	2023
Szacunkowy koszt	100 000,00
Potencjalne źródła finansowania	Środki PROW (Działanie 7 Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich) – 63,63%, Budżet gminy – 36,37%

Źródło: Urząd Gminy Grudusk

8.2. Komplementarne

Zgodnie z ww. instrukcją opis pozostałych, uzupełniających przedsięwzięć rewitalizacyjnych powinien zawierać obszary tematyczne, zagadnienia istotne z punktu widzenia potrzeb obszaru rewitalizacji.

Kierunki interwencji oraz cele strategiczne ujęte w niniejszym Lokalnym Programie Rewitalizacji poza opisanymi powyżej projektami rewitalizacyjnymi zrealizowane zostaną również z uwzględnieniem **pozostałych dopuszczalnych przedsięwzięć rewitalizacyjnych**. Dla projektów komplementarnych nie przewiduje się ustalenia ram finansowych oraz horyzontu czasowego. Wśród uzupełniających projektów rewitalizacyjnych na aktualnym etapie procesu rewitalizacji, wyszczególnić należy projekty, których współdziałanie spowoduje wzmożone interwencje związane z wyprowadzeniem obszaru rewitalizacji ze stanu zdegradowanego (tzw. efekt synergii).

Dzięki realizacji projektów podstawowych powstaną nowe obiekty i przestrzenie publiczne, które zwiększą dostęp do usług społecznych i umożliwią realizację projektów aktywizujących mieszkańców zawodowo i społecznie. Stworzą także poczucie łączności z obszarem rewitalizacji i zwiększą poziom integracji oraz więzi międzypokoleniowych.

Zgodnie z wytycznymi w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020 oraz materiałem informacyjno-poradnikowym opracowanym we współpracy z zespołem ekspertów

z Instytutu Rozwoju Miast⁸: „Ze względu na pomocnicze znaczenie dla osiągnięcia celów programu rewitalizacji, typy uzupełniających przedsięwzięć rewitalizacyjnych mogą zostać scharakteryzowane w programie zbiorczo bez konieczności szczegółowych opisów poszczególnych projektów/przedsięwzięć. (...) Charakterystyka pozostałych typów przedsięwzięć rewitalizacyjnych realizujących kierunki działań, mających na celu eliminację lub ograniczenia negatywnych zjawisk powodujących sytuację kryzysową powinna zawierać obszary tematyczne, zagadnienia istotne z punktu widzenia potrzeb obszaru rewitalizacji, a nie enumeratywnie przedsięwzięcia/projekty.

Ponadto, w ramach realizacji projektów rewitalizacyjnych w ramach listy projektów uzupełniających, planuje się realizację poniższych projektów:

12. Wianki. Noc Świętojańska

Nazwa projektu/przedsięwzięcia	Wianki. Noc Świętojańska
Lokalizacja projektu/miejsce przeprowadzenia przedsięwzięcia (powierzchnia, nr działek)	Grudusk, wybudowany zbiornik w Grudusku Projekt zlokalizowany jest na terenie wyznaczonym do rewitalizacji.
Podmioty realizujące projekt/przedsięwzięcie	Gmina Grudusk, Gminny Ośrodek Kultury i Sportu w Grudusku
Potencjalni partnerzy w realizacji projektu/przedsięwzięcia	Stowarzyszenie na rzecz Pomocy Potrzebującym w Gminie Grudusk. Spółdzielnia Socjalna „Grodzisko” Koło Gospodyń Wiejskich.
Opis projektu	
Grupa docelowa odbiorców	Mieszkańcy podobszaru Grudusk (dominujący charakter uczestników); Projekt skierowany jest przede wszystkim do mieszkańców obszaru rewitalizacji, w tym podobszaru Grudusk. Z projektu w dalszej kolejności będą mogli skorzystać pozostali mieszkańcy gminy.
Opis stanu istniejącego	Obecnie na terenie gminy odbywa się niewiele wydarzeń o charakterze integracyjnym, co wpływa na jakość życia mieszkańców. Brak alternatywnych form spędzania czasu wolnego czy rozrywki nie pozwala na aktywne uczestniczenie mieszkańców w życiu gminy, często wymusza również korzystanie z oferty kulturalnej gmin czy miast ościennych.
Cel projektu/przedsięwzięcia	Celem projektu jest integracja mieszkańców Gruduska, a także poszerzenie oferty kulturalnej. Impreza będzie miała charakter międzypokoleniowy (czytanie legend dzieciom przez osoby starsze), co pozwoli zaktywizować seniorów, a także dzieci, młodzież czy dorosłych.

⁸ <https://www.mr.gov.pl/strony/zadania/polityka-rozwoju-kraju/rewitalizacja/krajowe-centrum-wiedzy-o-rewitalizacji/program-rewitalizacji-krok-po-kroku/>

Zakres realizowanych działań	<i>Impreza rekreacyjno – integracyjna polegająca na wspólnym robieniu i rzucaniu wianków do wody, czytanie legendy o paproci, obrzędy Nocy Świętojańskiej.</i>
Prognozowane rezultaty wraz ze sposobem ich oceny i zmierzenia w odniesieniu do celów programu rewitalizacji	Prognozowane rezultaty
	<u>Rezultaty „miękkie”:</u> <ul style="list-style-type: none"> ▪ <i>Integracja lokalnej społeczności,</i> ▪ <i>Organizacja imprezy o charakterze kulturalno-rekreacyjnym,</i> ▪ <i>Aktywizacja wszystkich grup wiekowych,</i> ▪ <i>Włączenie w działania osób wykluczonych społecznie.</i>
Harmonogram i kosztorys	
Planowane rozpoczęcie projektu/przedsięwzięcia	2018
Planowane zakończenie projektu/przedsięwzięcia	2022
Szacunkowy koszt	60 000,00 zł
Potencjalne źródła finansowania	63,63 % PROW 36,37% Budżet Gminy

Źródło: Urząd Gminy Grudusk

13. Dni Gminy Grudusk

Nazwa projektu/przedsięwzięcia	Dni Gminy Grudusk
Lokalizacja projektu/miejsce przeprowadzenia przedsięwzięcia (powierzchnia, nr działek)	Grudusk, grodzisko wczesnohistoryczne. Działka nr 161/2 w Grudusku. Projekt zlokalizowany jest na terenie wyznaczonym do rewitalizacji.
Podmioty realizujące projekt/przedsięwzięcie	<i>Gmina Grudusk, Gminny Ośrodek Kultury i Sportu w Grudusku</i>
Potencjalni partnerzy w realizacji projektu/przedsięwzięcia	<i>Stowarzyszenie na rzecz Pomocy Potrzebującym w Gminie Grudusk. Spółdzielnia Socjalna „Grodzisko” Koło Gospodyń Wiejskich.</i>
Opis projektu	
Grupa docelowa odbiorców	<i>Mieszkańcy podobszaru Grudusk (dominujący charakter uczestników); Projekt skierowany jest przede wszystkim do mieszkańców obszaru rewitalizacji, w tym podobszaru Grudusk. Z projektu w dalszej kolejności będą mogli skorzystać pozostali mieszkańcy gminy.</i>
Opis stanu istniejącego	<i>Diagnoza wykazała, iż obszar rewitalizacji zamieszkuje istotny odsetek osób zmagających się z różnorodnymi problemami społecznymi, m.in. niepełnosprawność, ubóstwo, bezrobocie. Osoby te często nie mają możliwości uczestniczenia w wydarzeniach o charakterze rozrywkowym czy kulturalnym, przez co nie angażują się w działania podejmowane na terenie jednostki, często czują się również wykluczone.</i>

Cel projektu/przedsięwzięcia	Celem projektu jest aktywizacja wszystkich grup społecznych zamieszkujących Grudusk – zarówno osób wykluczonych społecznie, z niepełnosprawnościami, seniorów czy dzieci. Zorganizowanie imprezy o charakterze rozrywkowym pozwoli na integrację mieszkańców i możliwość aktywnego uczestniczenia w życiu gminy. Ponadto impreza będzie okazją do promocji gminy – jej potencjałów, mocnych stron i osiągnięć.
Zakres realizowanych działań	W ramach projektu planuje się zorganizowanie imprezy rekreacyjno – integracyjnej, podczas której przewiduje się: -atrakcje dla uczestników imprezy w postaci konkursów, -występy lokalnych grup artystycznych, -degustację potraw przygotowanych przez Koło Gospodyń Wiejskich.
Prognozowane rezultaty wraz ze sposobem ich oceny i zmierzenia w odniesieniu do celów programu rewitalizacji	Prognozowane rezultaty <u>Rezultaty „miękkie”:</u> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Integracja lokalnej społeczności, ▪ Organizacja imprezy o charakterze rekreacyjno-integracyjnym, ▪ Aktywizacja wszystkich grup wiekowych, ▪ Włączenie w działania osób wykluczonych społecznie ▪ Promocja gminy.
Harmonogram i kosztorys	
Planowane rozpoczęcie projektu/przedsięwzięcia	2018
Planowane zakończenie projektu/przedsięwzięcia	2021
Szacunkowy koszt	90 000,00 zł
Potencjalne źródła finansowania	63,63 % PROW 36,37% Budżet Gminy

Źródło: Urząd Gminy Grudusk

14. Turniej sołectw

Nazwa projektu/przedsięwzięcia	Turniej sołectw
Lokalizacja projektu/miejsce przeprowadzenia przedsięwzięcia (powierzchnia, nr działek)	Sołectwo Grudusk Projekt zlokalizowany jest na terenie wyznaczonym do rewitalizacji.
Podmioty realizujące projekt/przedsięwzięcie	Gmina Grudusk, Gminny Ośrodek Kultury i Sportu w Grudusku
Potencjalni partnerzy w realizacji projektu/przedsięwzięcia	Stowarzyszenie na rzecz Pomocy Potrzebującym w Gminie Grudusk. Spółdzielnia Socjalna „Grodzisko” Koło Gospodyń Wiejskich.
Opis projektu	
Grupa docelowa odbiorców	Mieszkańcy podobszarów rewitalizacji: Grudusk, Humięcino Klary, Rąbież Gruduski (dominujący charakter uczestników);

	<i>Projekt skierowany jest przede wszystkim do mieszkańców obszaru rewitalizacji. W Urzędzie Gminy i u sołtysów poszczególnych sołectw udostępniona zostanie lista zapisów, przeznaczona w szczególności dla mieszkańców obszaru rewitalizacji.</i>
Opis stanu istniejącego	<i>Mieszkańcom gminy brakuje alternatywnych form spędzania czasu wolnego, w tym form aktywnych, związanych ze sportem i rekreacją. Z tego względu planuje się zorganizowanie imprezy o takim charakterze, podczas której promowany będzie również zdrowy styl życia.</i>
Cel projektu/przedsięwzięcia	<i>Celem projektu jest promocja sportu i zdrowego trybu życia, ale również aktywizacja i integracja mieszkańców.</i>
Zakres realizowanych działań	<i>W ramach projektu planuje się realizację turnieju sportowego dla mieszkańców obszaru rewitalizacji (w przypadku braku zainteresowania działaniem udział zaproponowany zostanie pozostałym mieszkańcom gminy), w tym wyścig drezynami, cięcie drewna, itp. Ponadto podczas imprezy promowany będzie zdrowy styl życia i odżywiania, a także sport i ruch.</i>
Prognozowane rezultaty wraz ze sposobem ich oceny i zmierzenia w odniesieniu do celów programu rewitalizacji	<p>Prognozowane rezultaty</p> <p><u>Rezultaty „miękkie”:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Zwiększenie aktywności mieszkańców, ▪ Organizacja imprezy o charakterze sportowym i integracyjnym, ▪ Integracja lokalnej społeczności, ▪ Zwiększenie świadomości na temat zdrowego stylu życia i sportu.
Harmonogram i kosztorys	
Planowane rozpoczęcie projektu/przedsięwzięcia	2019
Planowane zakończenie projektu/przedsięwzięcia	2023
Szacunkowy koszt	75 000,00 zł
Potencjalne źródła finansowania	63,63 % PROW 36,37% Budżet Gminy

Źródło: Urząd Gminy Grudusk

15. Imprezy o charakterze sportowym

Nazwa projektu/przedsięwzięcia	Imprezy o charakterze sportowym
Lokalizacja projektu/miejsce przeprowadzenia przedsięwzięcia (powierzchnia, nr działek)	Rabież Gruduski – turniej piłki plażowej, Łysakowo, Grudusk, Humięcino Klary. Projekt zlokalizowany jest na terenie wyznaczonym do rewitalizacji.
Podmioty realizujące projekt/przedsięwzięcie	Gminny Ośrodek Kultury i Sportu, Ochotnicza Straż Pożarna,
Potencjalni partnerzy w realizacji projektu/przedsięwzięcia	Koło Gospodyń Wiejskich
Opis projektu	

Grupa docelowa odbiorców	Mieszkańcy podobszarów rewitalizacji Grudusk, Humięcino Klary, Rąbież Gruduski (dominujący charakter uczestników); Projekt skierowany jest przede wszystkim do mieszkańców obszaru rewitalizacji. W Urzędzie Gminy i u sołtysów poszczególnych sołectw udostępniona zostanie lista zapisów, przeznaczona w szczególności dla mieszkańców obszaru rewitalizacji.
Opis stanu istniejącego	Mieszkańcom gminy brakuje alternatywnych form spędzania czasu wolnego, w tym przede wszystkim aktywnych, związanych ze sportem i rekreacją. Z tego względu planuje się zorganizowanie cyklicznych wydarzeń o takim charakterze.
Cel projektu/przedsięwzięcia	Celem działań jest promocja kultury fizycznej, pobudzenie aktywności społecznej w zakresie sportu i integracji.
Zakres realizowanych działań	Realizacja projektu pozwoli na zorganizowanie czasu wolnego dla dzieci, młodzieży, rodzin i osób starszych organizacje zabaw i turniejów. Akcja prowadzona będzie w okresie wiosenno-letnim jeden raz w miesiącu. Dla mieszkańców z obszaru rewitalizacji przygotowany będzie darmowy transport, co pozwoli na uczestnictwo w projekcie osobom zagrożonym lub wykluczonym społecznie. W ramach projektu przewiduje się takie przedsięwzięcia jak: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Turniej piłki siatkowej; ▪ Turniej piłki nożnej; ▪ Bieg w workach; ▪ Przeciąganie liny; ▪ Strzelanie z łuku.
Prognozowane rezultaty wraz ze sposobem ich oceny i mierzenia w odniesieniu do celów programu rewitalizacji	Prognozowane rezultaty <u>Rezultaty „miękkie”:</u> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Organizacja imprezy o charakterze sportowym i integracyjnym, ▪ Zwiększenie aktywności mieszkańców, ▪ Integracja lokalnej społeczności, ▪ Zwiększenie świadomości na temat zdrowego stylu życia i sportu.
Harmonogram i kosztorys	
Planowane rozpoczęcie projektu/przedsięwzięcia	2019
Planowane zakończenie projektu/przedsięwzięcia	2023
Szacunkowy koszt	80 000,00zł
Potencjalne źródła finansowania	63,63 % PROW 36,37% Budżet Gminy

Źródło: Urząd Gminy Grudusk

W związku z powyższym, w zależności od możliwości finansowania i zainteresowania podmiotów przewiduje się realizację następujących grup projektów, które obecnie ze względu na brak precyzyjnych

ustaleń znajdują się w tej części opracowania. Wśród pozostałych projektów rewitalizacyjnych (stan na 07.2017 r.) wyszczególnić można takie potencjalne działania jak:

- Inwestycje mieszkaniowe na terenie byłego PGR,
- Modernizacja stadionu sportowego w Grudusku,
- Inwestycje w infrastrukturę techniczną na terenie byłego PGR,
- Rewitalizacja przestrzeni publicznej,
- Modernizacja budynku przedszkola (budynku po dawnej szkole) w Grudusku,
- Remont Świetlicy wiejskiej w Rąbieżu Gruduskim,
- zagospodarowanie działki 154/13 (przy stadionie) na małe boisko z placem zabaw dla dzieci – Grudusk,
- przedłużenie ścieżki rowerowej od ronda do stadionu (dla bezpieczeństwa pieszych) – Grudusk,
- obszar wokół planowanego zalewu w Grudusku - urządzenie parku wokół zalewu, zadrzewienia, ławki, alejki spacerowe, plaża siłownia plenerowa, boisko do siatkówki plażowej, kort tenisowy, mała gastronomia,
- zagospodarowanie działki nr 154/13 przy stadionie,
- rozszerzenie oferty zajęć pozalekcyjnych w szkołach,
- termomodernizacja budynków użyteczności publicznej (świetlice, remizy, budynki socjalne i lokale mieszkalne),
- poprawa bezpieczeństwa – monitoring,
- wspieranie inicjatyw młodzieżowych grup społecznych.

8.3. Powiązanie planowanych projektów i przedsięwzięć rewitalizacyjnych z celami operacyjnym

Obszar	Cel operacyjny	Planowane projekty i przedsięwzięcia rewitalizacyjne
SPOŁECZEŃSTWO	Aktywizacja społeczno-kulturalna mieszkańców obszaru rewitalizacji oraz wzmocnienie integracji i więzi społecznych	<ol style="list-style-type: none"> 1. „Grudusk. Dzień z życia średniowiecznej osady” 2. Imprezy aktywizacyjno-integracyjne dla seniorów 3. Usługi opiekuńcze i asystenckie dla osób starszych i chorych 4. Aktywizacja społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym poprzez utworzenie Centrum Aktywizacji Lokalnej Społeczności Gminy Grudusk 5. Dni sąsiada – stworzenie oferty spędzania wolnego czasu przez mieszkańców obszaru rewitalizacji 6. Wianki. Noc Świętojańska 7. Dni Gminy Grudusk 8. Turniej sołectw 9. Imprezy o charakterze sportowym
SPOŁECZEŃSTWO	Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu	<ol style="list-style-type: none"> 1. Imprezy aktywizacyjno-integracyjne dla seniorów 2. Usługi opiekuńcze i asystenckie dla osób starszych i chorych 3. Poprawa zdolności do zatrudnienia osób nieaktywnych zawodowo i osób zagrożonych wykluczeniem społecznym poprzez szkolenia zawodowe 4. Aktywizacja społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym poprzez utworzenie Centrum Aktywizacji Lokalnej Społeczności Gminy Grudusk 5. Dni sąsiada – stworzenie oferty spędzania wolnego czasu przez mieszkańców obszaru rewitalizacji
SPOŁECZEŃSTWO	Poprawa bezpieczeństwa na obszarze rewitalizacji	<ol style="list-style-type: none"> 1. Remont terenu kolejki wąskotorowej oraz przyległego obszaru przemysłowego 2. Zagospodarowanie przestrzeni publicznej w m. Rąbież Gruduski
GOSPODARKA	Przeciwdziałanie bezrobociu i marginalizacji ekonomicznej mieszkańców obszaru rewitalizacji	<ol style="list-style-type: none"> 1. Poprawa zdolności do zatrudnienia osób nieaktywnych zawodowo i osób zagrożonych wykluczeniem społecznym poprzez szkolenia zawodowe 3. Aktywizacja społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym poprzez utworzenie Centrum Aktywizacji Lokalnej Społeczności Gminy Grudusk
GOSPODARKA	Aktywizacja gospodarcza oraz wsparcie lokalnej przedsiębiorczości	<ol style="list-style-type: none"> 1. Remont terenu kolejki wąskotorowej oraz przyległego obszaru przemysłowego; 2. Zagospodarowanie przestrzeni publicznej w m. Rąbież Gruduski; 3. Dni Gminy Grudusk 4. Poprawa zdolności do zatrudnienia osób nieaktywnych zawodowo i osób zagrożonych wykluczeniem społecznym poprzez szkolenia zawodowe

Obszar	Cel operacyjny	Planowane projekty i przedsięwzięcia rewitalizacyjne
		5. Aktywizacja społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym poprzez utworzenie Centrum Aktywizacji Lokalnej Społeczności Gminy Grudusk
GOSPODARKA	Wzrost atrakcyjności inwestycyjnej Gminy	1. Remont terenu kolejki wąskotorowej oraz przyległego obszaru przemysłowego; 2. Zagospodarowanie przestrzeni publicznej w m. Rąbież Gruduski; 3. Budowa sieci kanalizacji sanitarnej z przyłączami na odcinku od miejscowości Humięcino Klary do Gruduska oraz rozbudowa sieci wodociągowej w miejscowości Grudusk
INFRASTRUKTURA I PRZESTRZEŃ	Poprawa atrakcyjności przestrzeni publicznej obszaru rewitalizacji	1. Remont terenu kolejki wąskotorowej oraz przyległego obszaru przemysłowego; 2. Zagospodarowanie przestrzeni publicznej w m. Rąbież Gruduski; 3. Budowa sieci kanalizacji sanitarnej z przyłączami na odcinku od miejscowości Humięcino Klary do Gruduska oraz rozbudowa sieci wodociągowej w miejscowości Grudusk.
INFRASTRUKTURA I PRZESTRZEŃ	Zmiana wizerunku i funkcji obszaru rewitalizacji	1. Remont terenu kolejki wąskotorowej oraz przyległego obszaru przemysłowego; 2. Zagospodarowanie przestrzeni publicznej w m. Rąbież Gruduski; 3. Budowa sieci kanalizacji sanitarnej z przyłączami na odcinku od miejscowości Humięcino Klary do Gruduska oraz rozbudowa sieci wodociągowej w miejscowości Grudusk
INFRASTRUKTURA I PRZESTRZEŃ	Rozwój turystyki jako gałęzi lokalnej gospodarki	1. Remont terenu kolejki wąskotorowej oraz przyległego obszaru przemysłowego; 2. Zagospodarowanie przestrzeni publicznej w m. Rąbież Gruduski; 3. Budowa sieci kanalizacji sanitarnej z przyłączami na odcinku od miejscowości Humięcino Klary do Gruduska oraz rozbudowa sieci wodociągowej w miejscowości Grudusk

Źródło: opracowanie własne

8.4. Indykatywne ramy finansowe

Tabela 25 Szacunkowy czas realizacji projektów

Lp.	Nazwa projektu	Szacunkowy czas realizacji projektu
Projekty podstawowe		
1.	Remont terenu kolejki wąskotorowej oraz przyległego obszaru przemysłowego.	2018 - 2022
2.	Zagospodarowanie przestrzeni publicznej w m. Rąbież Gruduski	2018 - 2022

3.	Budowa sieci kanalizacji sanitarnej z przyłączami na odcinku od miejscowości Humięcino Klary do Gruduska oraz rozbudowa sieci wodociągowej w miejscowości Grudusk	2020
4.	Odnowa budynku socjalnego	2018-2019
5.	„Grudusk. Dzień z życia średniowiecznej osady”	2018
6.	Imprezy aktywizacyjno-integracyjne dla seniorów	2019
7.	Usługi opiekuńcze i asystenckie dla osób starszych i chorych	2018-2020
8.	Poprawa zdolności do zatrudnienia osób nieaktywnych zawodowo i osób zagrożonych wykluczeniem społecznym poprzez szkolenia zawodowe.	2018-2019
9.	Akcja edukacyjna – promowanie postaw proekologicznych	2021 - 2023
10.	Aktywizacja społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym poprzez utworzenie Centrum Aktywizacji Lokalnej Społeczności Gminy Grudusk	2021 - 2023
11.	Dni sąsiada – stworzenie oferty spędzania wolnego czasu przez mieszkańców obszaru rewitalizacji.	2020 - 2023

Źródło: opracowanie własne

Tabela 26 Szacowana wartość poszczególnych projektów

Lp.	Nazwa projektu	Szacowana wartość projektu (zł)	Źródła finansowania
Projekty podstawowe			
1.	Remont terenu kolejki wąskotorowej oraz przyległego obszaru przemysłowego.	800 000,00 zł	RPO WM (działanie 6.2)-80% Budżet gminy – 20%
2.	Zagospodarowanie przestrzeni publicznej w m. Rąbież Gruduski.	800 000,00 zł	Środki unijne -63,63% PROW 2014-2020 (działanie 7.4) Budżet gminy – 36,37%
3.	Budowa sieci kanalizacji sanitarnej z przyłączami na odcinku od miejscowości Humięcino Klary do Gruduska oraz rozbudowa sieci wodociągowej w miejscowości Grudusk	2 000 000,00zł	Środki unijne -63,63% PROW 2014-2020 (działanie 7.2) Budżet gminy – 36,37%
4.	Odnowa budynku socjalnego	400 000,00 zł	RPO WM (działanie 6.2)-80% Budżet gminy – 20%
5.	„Grudusk. Dzień z życia średniowiecznej osady”	50 000,00 zł	PROW 2014-2020 (63,63%) w ramach inicjatywy LEADER (działanie - 19.2) Budżet gminy – 36,37%
6.	Imprezy aktywizacyjno-integracyjne dla seniorów	40 000,00 zł	PROW 2014-2020 (63,63%) w ramach inicjatywy LEADER lub MRPiPS Budżet gminy – 36,37%
7.	Usługi opiekuńcze i asystenckie dla osób starszych i chorych	500 000,00 zł	80% dofinansowanie MRPiPS, 20% budżet gminy
8.	Poprawa zdolności do zatrudnienia osób nieaktywnych zawodowo i osób zagrożonych wykluczeniem społecznym poprzez szkolenia zawodowe.	100 000,00 zł	RPO WM (działanie 6.2) -80% Budżet gminy – 20%
9.	Akcja edukacyjna – promowanie postaw proekologicznych	10 000,00	Budżet gminy
10.	Aktywizacja społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym poprzez utworzenie Centrum Aktywizacji Lokalnej Społeczności Gminy Grudusk	50 000,00	Budżet gminy
11.	Dni sąsiada – stworzenie oferty spędzania wolnego czasu przez mieszkańców obszaru rewitalizacji.	100 000,00	Środki PROW (Działanie 7 Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich) – 63,63%,

Lp.	Nazwa projektu	Szacowana wartość projektu (zł)	Źródła finansowania
			Budżet gminy – 36,37%

Źródło: opracowanie własne

9. Zgodność LPR z dokumentami planistycznymi i strategicznymi Gminy

Strategia Rozwoju Gminy Grudusk

Strategia jest podstawowym i najważniejszym dokumentem samorządu gminy, określającym obszary, cele i kierunki interwencji polityki rozwoju. Uwzględnia również potrzeby i oczekiwania mieszkańców. Działania zawarte w Programie Rewitalizacji wpisują się w misję *Strategii Rozwoju Gminy Grudusk*, która brzmi następująco:

Gmina Grudusk atrakcyjne miejsce dla inwestycji i osadnictwa, z uporządkowaną infrastrukturą techniczną i społeczną, środowiskiem przyjaznym mieszkańcom, nowoczesnym i ekologicznym rolnictwem oraz wysoko rozwiniętą turystyką i kulturą.

Cele strategiczne i operacyjne wpisujące się w Program Rewitalizacji to:

- 1. Tworzenie warunków do rozwoju i zachęcanie mieszkańców do zamieszkania na terenie gminy.**
 - a. Rozwój zasobów mieszkaniowych oraz infrastruktury.
 - b. Tworzenie warunków do spędzania wolnego czasu.
 - c. Wsparcie rodzin z małymi dziećmi, seniorów oraz osób wykluczonych społecznie.
- 2. Wspieranie lokalnej aktywności gospodarczej.**
 - a. Rozwój rolnictwa w tym produkcji ekologicznej żywności.
 - b. Rozwój handlu i usług w tym usług społecznych.
 - c. Promocja kultury, turystyki i aktywnej rekreacji.
- 3. Poprawa estetyki miejscowości Gminy Grudusk.**
 - a. Aranżacja przestrzeni publicznej.
 - b. Wspieranie przedsięwzięć indywidualnych.

Założenia projektów rewitalizacyjnych zawierają się w celach *Strategii Rozwoju Gminy Grudusk*.

Gminny Program Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych oraz Przeciwdziałania Narkomanii na rok 2017 w Gminie Grudusk

Gminny Program Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych oraz Przeciwdziałania Narkomanii na rok 2017 określa kierunki działań związane z prowadzoną przez gminę polityką rozwiązywania problemów alkoholowych. Poszczególne cele dokumentu wpisują się również w działania zaplanowane w ramach Programu Rewitalizacji. W tym zakresie wskazać należy przede wszystkim:

- 1. Zmiana zachowań i postaw mieszkańców w sytuacjach związanych z alkoholem.**
- 2. Zmniejszenie poczucia bezradności w poszukiwaniu pomocy.**
- 3. Zwiększenie skali działalności informacyjnej.**

Realizacja projektów rewitalizacyjnych przyczyni się przede wszystkim do zwiększenia świadomości mieszkańców na temat problemów wynikających z nadmiernego spożywania alkoholu, ale także możliwości uzyskania pomocy w tej kwestii.

Plan Gospodarki Niskoemisyjnej Gminy Grudusk na lata 2016-2020

Plan Gospodarki Niskoemisyjnej Gminy Grudusk na lata 2016-2020 to dokument strategiczny, którego głównym celem jest redukcja gazów cieplarnianych, poprawa jakości życia mieszkańców i ochrony środowiska oraz jego zrównoważonego rozwoju. Poszczególne cele szczegółowe wpisują się w zakres działań rewitalizacyjnych, przede wszystkim:

- 1. Wyższa świadomość ekologiczna społeczeństwa.**
- 2. Energooszczędne budownictwo.**

Spełnienie zadań Programu Rewitalizacji wspomogę uzyskać efekty zamierzeń Planu Gospodarki Gminy Grudusk na lata 2016-2020.

Plan gospodarki odpadami dla Gminy Grudusk na lata 2010-2013 z perspektywą na lata 2014-2017

Plan określa kierunki działań sprzyjające utworzeniu nowoczesnego i skutecznego systemu gospodarowania odpadami. Celem dokumentu jest zintegrowanie gospodarki odpadami w Gminie Grudusk, w sposób zapewniający szeroko pojmowaną ochronę środowiska. Wśród celów długookresowych dokumentu zbieżność z Programem Rewitalizacji wykazują:

1. **Kontynuacja i intensyfikacja działań edukacyjnych dotyczących potrzeby ochrony środowiska przed odpadami, celowości selektywnej zbiórki odpadów i dążenia do minimalizacji ilości odpadów komunalnych składowanych na składowisku.**
2. **Edukacja ekologiczna wśród mieszkańców.**
3. **Sukcesywna eliminacja wyrobów zawierających azbest.**
4. **Zwiększenie efektywności istniejących systemów selektywności zbiórki odpadów opakowaniowych.**

Realizacja projektów rewitalizacyjnych przyczyni się do osiągnięcia celów zawartych w *Planie gospodarki odpadami*.

Program usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest z terenu Gminy Grudusk w latach 2009-2032

Zadaniem *Programu usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest z terenu Gminy Grudusk w latach 2009-2032* jest określenie warunków sukcesywnego usuwania wyrobów zawierających azbest z terenu gminy. Dokument wskazuje również cele i działania zmierzające do osiągnięcia planowanych rezultatów, w tym niektóre z nich powiązane są z Programem Rewitalizacji:

1. **Edukacja mieszkańców w zakresie szkodliwości azbestu, obowiązków dotyczących postępowania z wyrobami zawierającymi azbest oraz sposobów bezpiecznego ich usuwania oraz unieszkodliwiania.**
2. **Mobilizowanie właścicieli budynków do usunięcia wyrobów zawierających azbest poprzez system pomocy edukacyjnej i finansowej.**
3. **Pomoc w poszukiwaniu źródeł finansowania na wymieniane w ramach Programu pokrycia dachowe.**
4. **Oczyszczenie terenów gminy i innych terenów publicznych z wyrobów zawierających azbest.**

W nawiązaniu do określonych zadań *Programu usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest z terenu Gminy Grudusk w latach 2009-2032*, cele projektowe w Programie Rewitalizacji, przyczynią się m.in. do wyeliminowania negatywnych skutków zdrowotnych u mieszkańców, jak i do sukcesywnego likwidacji czynników szkodliwie oddziaływujących na środowisko.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Grudusk

Cele rozwoju wynikają ze wskazanych możliwości i problemów rozwoju gminy jak również z kierunków polityki przestrzennego zagospodarowania kraju. Rozwój gminy powinien polegać na pełnym zaspokojeniu potrzeb społeczności lokalnej, przy jednoczesnym zrównoważonym zagospodarowaniu terenów. Jako wiodące cele rozwoju gminy, które mają wpływ na zagospodarowanie przestrzenne można przyjąć:

- **aktywizacja gospodarcza gminy poprzez:**
 - rozwój rolnictwa i gospodarki żywnościowej, wzrost znaczenia poza rolniczych dziedzin produkcji i usług, rozwój lokalnego rynku pracy, podniesienie atrakcyjności terenów dla inwestorów,
- **poprawa jakości życia mieszkańców poprzez:**
 - wzrost podaży miejsc pracy, poprawę warunków zamieszkania, zapewnienie odpowiedniego standardu usług,
- **rozwój i usprawnienie systemów komunikacji i infrastruktury technicznej poprzez:**
 - podniesienie stanu technicznego i parametrów użytkowych systemu dróg i ulic, rozwój systemów gospodarki wodno-ściekowej, racjonalne wykorzystanie terenów

po zlikwidowanej linii kolejki wąskotorowej Ciechanów – Grudusk (np. urządzenie ścieżki rowerowej), budowę sieci gazowej,

- **kształtowanie ładu przestrzennego poprzez:**
 - uporządkowanie zabudowy jednostek osadniczych, wyeliminowanie konfliktów wynikających z różnych sposobów użytkowania terenów (wprowadzanie zieleni izolacyjnej wokół obiektów mogących negatywnie oddziaływać na środowisko przyrodnicze).

Lokalna Grupa Działania „Północne Mazowsze” Lokalna Strategia Rozwoju na lata 2016-2022

Wnioski z analizy SWOT - z zachowaniem ich trójpodziału na: społeczne, gospodarcze i środowiskowo-kulturowe - posłużyły za podstawę wyznaczania kierunków działań i interwencji warstwy programowej LSR oraz jej struktury celów. Wnioskowane z Analizy SWOT cele i typy pożądanych przedsięwzięć wynikają z tego, aby: jak najlepiej wykorzystać i zachować mocne strony obszaru; minimalizować słabe strony i problemy; jak najlepiej wykorzystać pojawiające się szanse oraz w jak największym stopniu uniknąć zagrożeń, zaspokajając jednocześnie zdiagnozowane potrzeby mieszkańców:

- Cel ogólny nr 1 to: Wzrost kapitału ludzkiego i społecznego na obszarze LGD;
- Cel ogólny nr 2 to: Rozwój przedsiębiorczości i kapitału gospodarczego na obszarze LGD;
- Cel ogólny nr 3: Wykorzystanie kapitału przyrodniczego i kulturowego obszaru LGD

Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych

Cele strategiczne i operacyjne:

1. POMOC OSOBOM BEZROBOTNYM

Aktywizacja zawodowa osób zagrożonych wykluczeniem społecznym

Kierunki działań:

- a. Opracowywanie i realizacja programów na rzecz zatrudnienia osób społecznie wykluczonych, bądź zagrożonych,
- b. Opracowywanie i realizacja programów na rzecz pomocy i integracji społecznej osób bezrobotnych i ich rodzin ze środowiskiem lokalnym,
- c. Realizacja projektów z funduszy krajowych i EFS,
- d. Organizacja prac społecznie użytecznych,

2. ORGANIZACJA ALTERNATYWNEGO SPĘDZANIA CZASU WOLNEGO

Zapewnienie warunków do rozwoju sportu, turystyki i rekreacji,

Kierunki działań:

- a. Zwiększenie roli organizacji pozarządowych w upowszechnianiu turystyki, sportu i rekreacji,
- b. Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego i walorów historycznych okolic,
- c. Wykorzystanie bazy lokalowej do spędzania wolnego czasu dzieci i młodzieży,
- d. Zwiększenie oferty zagospodarowania czasu wolnego dzieci i młodzieży,

Programy na rzecz dzieci i młodzieży

Kierunki działań:

- a. Organizacja i prowadzenie zajęć sportowo - rekreacyjnych dla dzieci i młodzieży,
- b. Organizowanie imprez integracyjnych,
- c. Organizacja festynów rodzinnych, imprez kulturalno – sportowych i okolicznościowych, wypoczynku letniego i zimowego, wycieczek,
- d. Wspieranie działań mających na celu utworzenie na terenie gminy mieszkań socjalnych przeznaczonych w szczególności dla rodzin w kryzysie,

3. PODEJMOWANIE DZIAŁAŃ NA RZECZ OSÓB I RODZIN ZNAJDUJĄCYCH SIĘ W TRUDNEJ SYTUACJI ŻYCIOWEJ

Działania na rzecz rodzin żyjących w ubóstwie

Kierunki działań:

- a. Wnikliwa analiza potrzeb osób i rodzin znajdujących się w trudnej sytuacji,

- b. Wspieranie rodzin z problemami wychowawczymi przez asystenta rodziny,
- c. Poradnictwo specjalistyczne,
- d. Wspieranie rodziców w realizacji funkcji opiekuńczo – wychowawczej,
- e. Rozwój poradnictwa specjalistycznego dla rodzin, w których występuje kryzys (zatrudnienie terapeuty, psychologa, prawnika i innych w zależności od dysfunkcji),

Aktywizowanie środowiska lokalnego

Kierunki działań:

- a. Współpraca z Kościołem i organizacjami pozarządowymi w realizacji działań na rzecz społeczności lokalnej,
- b. Programy socjalne wspierające osoby z grup szczególnego ryzyka,
- c. Dostosowanie świetlic wiejskich do potrzeb mieszkańców,

Aktywność społeczno – zawodowa osób i rodzin zagrożonych marginalizacją

Kierunki działań:

- a. Motywowanie do podejmowania szkoleń umożliwiającym swobodne poruszanie się na rynku pracy,
- b. Podejmowanie działań w celu zapobiegania i zwalczania marginalizacji oraz rozwiązywania problemów społecznych,
- c. Pobudzanie społecznej i zawodowej aktywności w zaspakajaniu niezbędnych potrzeb życiowych,

Działania na rzecz dzieci i rodzin z dziećmi

Kierunki działań:

- a. Opracowanie i realizacja programu wspierania rodziny i projektów socjalnych mających celu poprawę funkcjonowania rodziny,
- b. Aktywna działalność pracowników służb społecznych na rzecz pomocy dzieciom i młodzieży,
- c. Prowadzenie działań zapobiegania dysfunkcjom rodziny,
- d. Prowadzenie zajęć sportowo- rekreacyjnych dla dzieci i młodzieży,
- e. Realizacja programu dożywiania dzieci,
- f. Tworzenie wsparcia dla lokalnych inicjatyw społecznych,
- g. Doskonalenie współpracy GOPS ze szkołami i instytucjami,

Zapobieganie wykluczeniu społecznemu osób niepełnosprawnych i starszych

Kierunki działań:

- a. Likwidacja barier architektonicznych,
 - 1. Propagowanie aktywnego stylu życia,
- b. Diagnoza potrzeb ludzi starszych i dążenie do ich zaspokajania,
- c. Aktywizacja zawodowa i społeczna osób niepełnosprawnych,
- d. Integracja osób niepełnosprawnych ze środowiskiem,
- e. Doskonalenie współpracy z Kołem Emerytów i Rencistów,
- f. Rozwój usług opiekuńczych,
- g. Wzmocnienie roli rodziny w opiece nad osobami starszymi,
- h. Organizacja i współorganizacja imprez integracyjnych.

10. Mechanizmy zapewnienia komplementarności rewitalizacji

10.1. Kompleksowość Programu

Wszystkie zadania, zawarte w Lokalnym Programie Rewitalizacji Gminy Grudusk, zostały opracowane po wcześniejszym zapoznaniu się z wynikami diagnozy potrzeb i potencjałów rozwojowych Gminy oraz jej mieszkańców. Każde zaplanowane w ramach niniejszego dokumentu zadanie, pozwala na przeciwdziałanie negatywnym zjawiskom, które zostały wcześniej przeanalizowane oraz powiązanie ich z zaplanowanymi celami.

Planowane projekty i przedsięwzięcia rewitalizacyjne uwzględniają aspekt społeczny, gospodarczy, środowiskowy oraz przestrzenno-infrastrukturalny w odniesieniu do obszaru rewitalizacji, jak również jego otoczenia. LPR zawiera działania, które mają bezpośredni wpływ lub kooperują z innymi przedsięwzięciami w celu efektywnego i strukturalnego rozwiązania problemów zdiagnozowanych na etapie opracowania szczegółowej diagnozy.

Aby przedstawić powiązania problemów z kierunkami interwencji posłużono się tabelą zamieszczoną poniżej.

Tabela 27 Kompleksowość projektów i przedsięwzięć rewitalizacyjnych w ramach LPR Gminy Grudusk

Projekty	Aspekt społeczny	Aspekt gospodarczy	Aspekt przestrzenny/ środowiskowy
Projekty podstawowe			
Remont terenu kolejki wąskotorowej oraz przyległego obszaru przemysłowego	✓	✓	✓
Zagospodarowanie przestrzeni publicznej w m. Rąbież Gruduski	✓	✓	✓
Budowa sieci kanalizacji sanitarnej z przyłączami na odcinku od miejscowości Humięcino Klary do Gruduska oraz rozbudowa sieci wodociągowej w miejscowości Grudusk	✓	✓	✓
Odnowa budynku socjalnego „Grudusk. Dzień z życia średniowiecznej osady”	✓		✓
Imprezy aktywizacyjno-integracyjne dla seniorów	✓		
Usługi opiekuńcze i asystenckie dla osób starszych i chorych	✓	✓	
Poprawa zdolności do zatrudnienia osób nieaktywnych zawodowo i osób zagrożonych wykluczeniem społecznym poprzez szkolenia zawodowe.	✓	✓	
Akcja edukacyjna – promowanie postaw proekologicznych	✓		✓

Projekty	Aspekt społeczny	Aspekt gospodarczy	Aspekt przestrzenny/ środowiskowy
Aktywizacja społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym poprzez utworzenie Centrum Aktywizacji Lokalnej Społeczności Gminy Grudusk	✓	✓	
Dni sąsiada – stworzenie oferty spędzania wolnego czasu przez mieszkańców obszaru rewitalizacji.	✓		
Projekty uzupełniające			
Wianki. Noc Świętojańska	✓		
Dni Gminy Grudusk	✓	✓	
Turniej sołectw	✓		
Imprezy o charakterze sportowym	✓		

Źródło: opracowanie własne

Wymogiem koniecznym dla wspierania projektów i przedsięwzięć rewitalizacyjnych jest konieczność zapewnienia ich komplementarności w szerokim spektrum funkcjonowania. Komplementarność może mieć charakter:

- przestrzenny,
- problemowy,
- proceduralno-instytucjonalny,
- międzyokresowy,
- finansowy.

10.2. Komplementarność przestrzenna

Komplementarność przestrzenna oznacza zastosowanie przy określaniu projektów rewitalizacyjnych kryterium ciągłości przestrzeni i relacji przestrzennych łączących obszary rewitalizacji z pozostałymi częściami gminy. Gmina traktowana jest jako całościowa przestrzeń, bez punktowego nacechowania projektów. Efekty osiągnięte mogą również wpływać na otaczającą je przestrzeń i tam przynosić pośrednie rezultaty rewitalizacji. Mechanizm odpowiedzialny za komplementarność przestrzenną rewitalizacji powinien opierać się na monitorowaniu zmian zagospodarowania przestrzennego obszaru rewitalizacji w skali całego obszaru gminy, nie tylko obszaru zdegradowanego.

W związku z powyższym komplementarność przestrzenna uwzględnia na etapie opracowania Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Grudusk na lata 2017 - 2023 wzajemne powiązania pomiędzy poszczególnymi przedsięwzięciami rewitalizacyjnymi. Wzajemne powiązania przestrzenne szczegółowo przedstawia poniższa tabela:

Tabela 28 Komplementarność przestrzenna projektów i przedsięwzięć rewitalizacyjnych

Lp	Przedsięwzięcie	Lokalizacja na obszarze rewitalizacji (nazwa podobszaru)	Komplementarność przestrzenna z projektami:
Projekty podstawowe			
1.	Remont terenu kolejki wąskotorowej oraz przyległego obszaru przemysłowego	Grudusk	2, 12
2.	Zagospodarowanie przestrzeni publicznej w m. Rąbież Gruduski	Rąbież Gruduski	11
3.	Budowa sieci kanalizacji sanitarnej z przyłączami na odcinku od miejscowości Humięcino Klary do Gruduska oraz rozbudowa sieci wodociągowej w miejscowości Grudusk	Humięcino Klary, Grudusk	10
4.	Odnowa budynku socjalnego	Humięcino Klary	11
5.	„Grudusk. Dzień z życia średniowiecznej osady”	Grudusk	12
6.	Imprezy aktywizacyjno-integracyjne dla seniorów	Grudusk	1, 8
7.	Usługi opiekuńcze i asystenckie dla osób starszych i chorych	Obszar rewitalizacji	7
8.	Poprawa zdolności do zatrudnienia osób nieaktywnych zawodowo i osób zagrożonych wykluczeniem społecznym poprzez szkolenia zawodowe.	Grudusk, Humięcino Klary	11
9.	Akcja edukacyjna – promowanie postaw proekologicznych	Grudusk	4
10.	Aktywizacja społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym poprzez utworzenie Centrum Aktywizacji Lokalnej Społeczności Gminy Grudusk	Rąbież Gruduski	3, 5, 9
11.	Dni sąsiada – stworzenie oferty spędzania wolnego czasu przez mieszkańców obszaru rewitalizacji.	Grudusk	1, 2, 6

Źródło: opracowanie własne

10.3. Komplementarność problemowa

Komplementarność problemową charakteryzuje uwzględnienie w projektach rewitalizacyjnych wszystkich trzech wymiarów LPR. Projekty powinny wpływać na aspekt przestrzenny, społeczny i gospodarczy. W Programie Rewitalizacji Gminy Grudusk określono 12 głównych projektów rewitalizacyjnych oraz jeden projekt uzupełniający, których cechy i spodziewane efekty łączą się z wyżej wymienionymi aspektami. Kompletność problemowa zapewnia zwiększoną efektywność procesu oraz zyskanie dodatkowej wartości niż rozwiązanie poszczególnych problemów. Dla zapewnienia komplementarności należy:

- Wyznaczyć wskaźniki, które określać będą efekty końcowe projektów rewitalizacyjnych (**Rozdział: System Monitoringu i oceny PR**);
- Połączyć działania rewitalizacyjne z innymi działaniami podejmowanymi w ramach planowania strategicznego w Gminie – w ramach pozostałych dokumentów dotyczących rozwoju obszaru

rewitalizowanego itp. Władze Gminy powinny rozpatrywać inne dziedziny z uwzględnieniem Programu Rewitalizacji i możliwie wspierać określone w nim działania.

- Komplementarność problemowa stanowi potwierdzenie efektu synergii poszczególnych projektów i przedsięwzięć rewitalizacyjnych przeciwdziałających określonym problemom w każdej ze sfer problemowych.

Tabela 29 Komplementarność problemowa

Projekty:	Efekt synergii	
1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12	Zwiększenie dostępności do infrastruktury społecznej i gospodarczej, przeciwdziałanie marginalizacji ekonomicznej, ubóstwu i wykluczeniu społecznemu	Realizacja wizji obszaru rewitalizacji
1,2,3,4,5	Estetyzacja i zwiększenie funkcjonalności obszaru zdegradowanego	
6,7,10,11,12	Zagospodarowanie czasu wolnego osób zagrożonych wykluczeniem społecznym	
1,2,3,4,5	Modernizacja infrastruktury technicznej	
1,2,3	Dostosowanie infrastruktury do potrzeb osób niepełnosprawnych oraz osób z ograniczeniami ruchowymi	
1,2,3	Zwiększenie atrakcyjności gospodarczej i inwestycyjnej	
1,2,3	Modernizacja infrastruktury służącej aktywizacji i integracji społecznej	

Źródło: opracowanie własne

10.4. Komplementarność proceduralno – instytucjonalna

Komplementarność proceduralno-instytucjonalna dotyczy aspektu zarządzania procesem rewitalizacji, którego powodzenie w znacznej mierze uzależnione jest od wykreowania odpowiedniego systemu zarządzania rewitalizacją (**Rozdział: System wdrażania (realizacji) LPR**). System ten określa m.in. sposób podejmowania decyzji, czy podmioty biorące udział w procesie rewitalizacyjnym.

10.5. Komplementarność międzyokresowa

Zaplanowane przedsięwzięcia w ramach Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Grudusk na lata 2017-2023 są komplementarne z już zrealizowanymi projektami współfinansowanymi ze środków unijnych w ramach Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (m.in. Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego). Zrealizowane projekty były zarówno infrastrukturalne jak i projekty nie inwestycyjne, tzw. "miękkie". Wszystkie w sposób bezpośredni bądź pośredni dotyczyły poprawy integracji społeczeństwa oraz ich aktywizacji zawodowej i społecznej zwłaszcza osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Tabela 30. Komplementarność międzyokresowa

Nazwa i lokalizacja projektu	Nazwa funduszu	Wartość projektu (w zł)	Kwota przyznana z funduszu (w zł)	Okres realizacji
„Przebudowa drogi gminnej Nr 0716002 Żarnowo-Wiksin od km 0+000 do km 1+864,00”	ZPORR Działanie 3.1. Obszary wiejskie	447 682,28	EFR 335 177,61 Budżet państwa 44 690,35	2005
„Budowa sieci kanalizacyjnej w miejscowościach Kolonia Grudusk, Wiksin, Rąbież Gruduski”	ZPORR Działanie 3.1. Obszary wiejskie	1 397 331,07	EFR 891 856,71 Budżet państwa 118 914,23	2005-2006
„Remont budynku Gminnego Ośrodka Kultury w Grudusku”	SPO ROL Działanie 2.3. „Odnowa wsi oraz zachowanie i odnowa dziedzictwa kulturowego”	366 397,23	293 117,00	2005-2006
„e – Urząd krokiem w kierunku rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Gminie Grudusk”	Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego 2007-2013 Priorytet II: „Przyspieszenie e-Rozwoju Mazowsza” Działanie 2.2 „Rozwój e-usług”	239 713,09	175 812,02	02.01.2009 – 29.07.2011
„Poprawa oferty kulturalnej i wzrost dostępności do kultury poprzez renowację grodziska i jego najbliższej okolicy w miejscowości Grudusk, powiat ciechanowski”	Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego 2007-2013. Priorytet VI „Wykorzystanie walorów naturalnych i kulturowych dla rozwoju turystyki i rekreacji”. Działanie 6.1 „Kultura”	2 197 239,94	1 185 406,14	12.08.2008 – 30.03.2014
„Przebudowa dróg gminnych i powiatowych usprawniających komunikację pomiędzy gminą Grudusk, powiat ciechanowski i gminą Czernice Borowe, powiat przasnyski”	Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego 2007-2013. Priorytet III „Regionalny system transportowy”. Działanie 3.1 „Infrastruktura drogowa” (drogi gminne).	10 293 033,69	8 457 220,23	20.08.2007 – 25.09.2013
„Przyspieszenie wzrostu konkurencyjności województwa mazowieckiego, przez budowanie społeczeństwa informacyjnego i gospodarki opartej na wiedzy poprzez stworzenie zintegrowanych baz wiedzy o Mazowszu” (Projekt BW) w partnerstwie z Województwem Mazowieckim	Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego 2007-2013. Priorytet I „Tworzenie warunków dla rozwoju potencjału innowacyjnego i przedsiębiorczości na Mazowszu”. Działanie 1.7 „Promocja gospodarcza”	180 000 000,00	153 000 000,00	2008-2015
„Rozwój elektronicznej administracji w samorządach województwa mazowieckiego wspomagającej niwelowanie dwudzielności potencjału województwa” (Projekt EA)	Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego 2007-2013. Priorytet II „Przyspieszenie e-Rozwoju Mazowsza.”. Działanie 2.2 „Rozwój e-usług”	57 348 000,00	48 745 800,00	2008-2015

Nazwa i lokalizacja projektu	Nazwa funduszu	Wartość projektu (w zł)	Kwota przyznana z funduszu (w zł)	Okres realizacji
„Zachowanie i promocja dziedzictwa kulturowego poprzez odtworzenie życia średniowiecznej osady na grodzisku wczesnohistorycznym w Grudusku”	Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego 2007 – 2013 Priorytet VI „Wykorzystanie walorów naturalnych i kulturowych dla rozwoju turystyki i rekreacji” Działanie 6.1 „Kultura”	542 380,50	451 637,73	19.05.2014 – 12.11.2015
„Uporządkowanie gospodarki wodno - ściekowej w aglomeracji Grudusk”	Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego 2007 – 2013 Priorytet VI „Wykorzystanie walorów naturalnych i kulturowych dla rozwoju turystyki i rekreacji” Działanie 6.1 „Kultura”	542 380,50	451 637,73	19.05.2014 – 12.11.2015
„Uporządkowanie gospodarki wodno - ściekowej w aglomeracji Grudusk”	Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego 2007-2013 Priorytet IV „Środowisko, zapobieganie zagrożeniom i energetyka” Działanie 4.1 „Gospodarka wodno – ściekowa”	4 010 937,86	– 728 986,02	10.12.2007 – 29.05.2015
„Wyrównywanie szans edukacyjnych oraz poprawa warunków edukacji uczniów Gminy Grudusk poprzez przebudowę i wyposażenie Szkoły Podstawowej w Grudusku wraz z zagospodarowaniem jej otoczenia”	Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego 2007-2013 (RPO WM) Priorytet VII Tworzenie i poprawa warunków dla rozwoju kapitału ludzkiego Działanie 7.2 Infrastruktura służąca edukacji	687 404,94	280 233,87	16.01.2009 – 30.09.2015
„Wykorzystanie walorów naturalnych miejscowości Grudusk do urządzenia miejsc rekreacji i wypoczynku”	PROW 2007-2013 Odnowa i Rozwój Wsi	909 123,07	291 497,00	2010-2011
„Zwiększenie dostępu mieszkańców gminy Grudusk do kultury i wypoczynku poprzez remont świetlic wiejskich”	PROW 2007-2013 Odnowa i Rozwój Wsi	834 587,05	307 354,00	2010-2011
„Poprawa wizerunku otoczenia wokół kościoła w Łysakowie poprzez budowę chodnika i parkingu”	PROW 2007-2013 Odnowa i Rozwój Wsi	109 747,50	76 235	2010
„Kształtowanie przestrzeni publicznej poprzez budowę parkingu przy obiektach użyteczności publicznej w Grudusku”	PROW 2007-2013 Działanie Odnowa i Rozwój Wsi	199 609,88	121 786,00	2012
„Budowa kanalizacji sanitarnej w miejscowościach Grudusk, Kołaki Małe, Kołaki Wielkie i Sokołowo wraz z modernizacją oczyszczalni ścieków w Grudusku, Gmina Grudusk”	PROW 2007-2013 3.2.1 „Podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej”	3 961 201,30	2 091 666,59	2014-2015

Nazwa i lokalizacja projektu	Nazwa funduszu	Wartość projektu (w zł)	Kwota przyznana z funduszu (w zł)	Okres realizacji
„Mazowieckie Ośrodki Przedszkolne”	Program Operacyjny Kapitał Ludzki 2007-2013. Priorytet IX. Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionie. Działanie 9.1 Wyrównywanie szans edukacyjnych i zapewnienie wysokiej jakości usług edukacyjnych świadczonych w systemie oświaty. Poddziałanie 9.1.1 Zmniejszenie nierówności w stopniu upowszechnienia edukacji przedszkolnej Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki.	3 022 370,00 (Całkowita wartość projektu - budżet Gminy Grudusk: 247 441,59 zł)	Kwota dofinansowania dla Gminy Grudusk – 235 841,59 zł	01.09.2009 – 30.06.2011
„Aktywni mogą więcej”	Program Operacyjny Kapitał Ludzki 2007-2013. Priorytet IX. Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionie. Działanie 9.5. Oddolne inicjatywy edukacyjne na obszarach wiejskich.	44 714,71	44 714,71	01.03.2011 – 30.12.2011
„Aktywni biorą los w swoje ręce”	Program Operacyjny Kapitał Ludzki 2007-2013. Priorytet IX. Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionie. Działanie 9.5. Oddolne inicjatywy edukacyjne na obszarach wiejskich.	41 617,63	41 617,63	01.02.2011 – 31.08.2011
„Podarujemy dzieciom uśmiech”	Program Operacyjny Kapitał Ludzki 2007-2013. Priorytet IX. Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionie. Działanie 9.5. Oddolne inicjatywy edukacyjne na obszarach wiejskich.	36 634,79	36 634,79	01.06.2011 – 30.09.2011
„Udowodnimy, że potrafimy”	Program Operacyjny Kapitał Ludzki 2007-2013. Priorytet IX. Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionie. Działanie 9.1 Wyrównywanie szans edukacyjnych i zapewnienie wysokiej jakości usług edukacyjnych świadczonych w systemie oświaty. Poddziałanie 9.1.2 Wyrównywanie szans edukacyjnych uczniów z grup o utrudnionym dostępie do edukacji oraz zmniejszanie różnic w jakości usług edukacyjnych.	677 864,00	657 158,00	01.09.2011 – 31.07.2012

Nazwa i lokalizacja projektu	Nazwa funduszu	Wartość projektu (w zł)	Kwota przyznana z funduszu (w zł)	Okres realizacji
„Zagrajmy o sukces”	Program Operacyjny Kapitał Ludzki 2007-2013 Priorytet IX: „Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach” Działanie 9.1 „Wyrównywanie szans edukacyjnych i zapewnienie wysokiej jakości usług edukacyjnych świadczonych w systemie oświaty” Poddziałanie 9.1.2 „Wyrównywanie szans edukacyjnych uczniów z grup o utrudnionym dostępie do edukacji oraz zmniejszanie różnic w jakości usług edukacyjnych”.	24 483,00	24 483,00	01.09.2010 – 30.11.2012
„Zagrajmy o sukces”	Program Operacyjny Kapitał Ludzki 2007-2013 Priorytet IX: „Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach” Działanie 9.1 „Wyrównywanie szans edukacyjnych i zapewnienie wysokiej jakości usług edukacyjnych świadczonych w systemie oświaty” Poddziałanie 9.1.2 „Wyrównywanie szans edukacyjnych uczniów z grup o utrudnionym dostępie do edukacji oraz zmniejszanie różnic w jakości usług edukacyjnych”.	24 483,00	24 483,00	01.09.2010 – 30.11.2012
„Indywidualizacja procesu nauczania i wychowania uczniów klas I-III szkół podstawowych z terenu gminy Grudusk”	Program Operacyjny Kapitał Ludzki. Priorytet IX. Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach. Działanie 9.1 Wyrównywanie szans edukacyjnych i zapewnienie wysokiej jakości usług edukacyjnych świadczonych w systemie oświaty.	61 582,00	61 582,00	01.09.2012 – 31.08.2013
„Dziecięca akademія przyszłości”	Program Operacyjny Kapitał Ludzki. Priorytet IX. Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach. Działanie 9.1 Wyrównywanie szans edukacyjnych i zapewnienie wysokiej jakości usług edukacyjnych świadczonych w systemie oświaty.	18 024,00	18 024,00	01.09.2012 – 31.06.2013
„Moja Przyszłość”	Program Operacyjny Kapitał Ludzki. Priorytet IX. Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach.	49 020,00	49 020,00	01.09.2014 – 30.06.2015

Nazwa i lokalizacja projektu	Nazwa funduszu	Wartość projektu (w zł)	Kwota przyznana z funduszu (w zł)	Okres realizacji
	Działanie 9.1 Wyrównywanie szans edukacyjnych i zapewnienie wysokiej jakości usług edukacyjnych świadczonych w systemie oświaty. Poddziałanie 9.1.2 „Wyrównywanie szans edukacyjnych uczniów z grup o utrudnionym dostępie do edukacji oraz zmniejszanie różnic w jakości usług edukacyjnych”			
„Rozwój aktywnej integracji w gminie Grudusk”	Program Operacyjny Kapitał Ludzki 2007-2013 Priorytet VII: „Promocja integracji społecznej” Działanie 7.1. „Rozwój i upowszechnianie aktywnej integracji” Poddziałanie 7.1.1 „Rozwój i upowszechnianie aktywnej integracji przez ośrodek pomocy społecznej”	546 969,81	482 800,27	2008-2014
„Postaw na kompetencje”	Program Operacyjny Kapitał Ludzki 2007-2013 Priorytet IX. Rozwój wykształcenia i kompetencji w regionach. Działanie 9.6. „Upowszechnianie kształcenia się dorosłych” Poddziałanie 9.6.2. „Podwyższanie kompetencji osób dorosłych w zakresie ICT i znajomości języków obcych”	Dofinansowanie otrzymała firma CNJA		01.05.2014-30.06.2015

Źródło: Urząd Gminy Grudusk

10.6. Komplementarność źródeł finansowania

Komplementarność źródeł finansowania, w kontekście polityki spójności 2014-2020, oznacza, że finansowanie projektów rewitalizacyjnych, wynikających z planu rewitalizacji opiera się na uzupełnianiu się i łączeniu wsparcia ze środków EFRR, EFS i FS z wykluczeniem ryzyka wystąpienia podwójnego dofinansowania.

Mechanizm zapewnienia komplementarności źródeł finansowania opierać się będzie na silnej koordynacji i synergii projektów rewitalizacyjnych ze środkami polityk i instrumentów zarówno programów operacyjnych, jak i krajowych oraz na łączeniu zróżnicowanych źródeł finansowania, takich jak: środki unijne, RPO WM, budżet gminy, środki krajowe.

11. Partycypacja społeczna

11.1. Mechanizmy partycypacji społecznej

Lokalny Program Rewitalizacji wypracowany jest przez samorząd gminny i poddawany jest dyskusji w oparciu o diagnozę lokalnych problemów:

- społecznych,
- gospodarczych,
- przestrzenno-funkcjonalnych,
- technicznych,
- środowiskowych.

Przygotowanie oraz wdrażanie procesu rewitalizacji w Gminie Grudusk opiera się na zasadach partnerstwa i partycypacji⁹. Partycypacja społeczna wpisana jest w proces rewitalizacji na każdym jego etapie: diagnozy, programowania, wdrażania i monitorowania. Współpraca z różnymi grupami interesariuszy, w szczególności ze społecznością obszaru rewitalizacji oraz innymi ich użytkownikami, takimi jak: przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe, pozwoli na:

- wyznaczenie liderów społecznych z różnych środowisk,
- określenie obszarów problemowych,
- zdiagnozowanie potrzeb rewitalizacyjnych w gminie,
- wypracowanie społecznej akceptacji podejmowanych działań rewitalizacyjnych,
- pozyskanie, ze źródeł publicznych i prywatnych, środków na działania rewitalizacyjne,

⁹ Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, s. 24.

- systematyczne i ciągłe monitorowanie postępów realizacji Programu Rewitalizacji oraz jego aktualizację.

Przygotowanie Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Grudusk na lata 2017 - 2023, jego wdrażanie i monitorowanie opierają się na współpracy ze wszystkimi grupami interesariuszy, w tym przede wszystkim ze:

- społecznością obszaru rewitalizacji,
- użytkownikami obszaru rewitalizacji,
- lokalnymi przedsiębiorcami,
- organizacjami pozarządowymi.

Interesariusze to instytucje, osoby lub grupy osób, które znajdują się w strefie bezpośredniego lub pośredniego oddziaływania Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Grudusk na lata 2017 - 2023 oraz instytucje i osoby, które mogą mieć wpływ (pozytywny lub negatywny) na realizację Programu i jego rezultaty.

Kompleksowość procesu rewitalizacji w Gminie Grudusk, zakładająca włączenie wielu grup interesariuszy, wymaga stworzenia struktury organizacyjnej oraz podziału kompetencji i obowiązków.

Jednym z podstawowych założeń wdrażania Lokalnego Programu Rewitalizacji jest aktywne włączenie społeczności lokalnej w proces wprowadzania zmian. Jednym ze sposobów takiej aktywizacji jest organizacja konsultacji społecznych. Są to spotkania, podczas których władze przedstawiają mieszkańcom swoje plany związane z przedsięwzięciami, które będą realizowane w ramach Programu Rewitalizacji, i które będą miały realny wpływ na ich jakość życia¹⁰. Niezwykle istotnym elementem konsultacji jest możliwość wysłuchania opinii i propozycji mieszkańców - konsultacje społeczne mają, bowiem charakter dyskusji, która moderowana jest przez wyznaczoną wcześniej osobę.

Należy podkreślić, że ważnym elementem partycypacji społecznej jest efektywna, dwukierunkowa komunikacja z interesariuszami, tj. osobami, grupami osób, instytucjami, na które w pośredni lub bezpośredni sposób oddziałuje Program Rewitalizacji. Do interesariuszy programu zalicza się: mieszkańców obszaru rewitalizacji, właścicieli, użytkowników nieruchomości i podmioty zarządzające nieruchomościami znajdującymi się na tym terenie. Również w skład wchodzi podmioty prowadzące lub zamierzające prowadzić działalność gospodarczą lub społeczną (w tym organizacje pozarządowe

¹⁰ *polityka społ. stopień zaspokojenia potrzeb materialnych i niematerialnych — spełniania standardów lub realizacji wartości: biologicznych, psychologicznych, duchowych, społecznych i politycznych, kulturalnych, ekonomicznych i ekologicznych jednostek, rodzin i zbiorowości; pojęcie stosowane w polityce społecznej, psychologii, medycynie, ekonomii i socjologii; (Encyklopedia PWN).*

i grupy nieformalne, jednostki samorządu terytorialnego i ich jednostki organizacyjne oraz organy władzy publicznej).

W ramach prowadzonych prac nad Lokalnym Programem Rewitalizacji zapewniona została zarówno jednokierunkowa, jak i dwukierunkowa komunikacja z interesariuszami:

- komunikacja jednostronna – umieszczanie na stronie internetowej Urzędu Gminy informacji na temat planowanych działań,
- komunikacja dwustronna – spotkania konsultacyjne w formie warsztatów.

Zapewnianie mechanizmów partycypacji społecznej niesie ze sobą wiele korzyści:

- mieszkańcy znają i rozumieją intencje władz lokalnych,
- następuje lepsze zdiagnozowanie potrzeb lokalnych,
- usprawnia się komunikacja,
- mieszkańcy angażują się zarówno w proces tworzenia rozwiązania/strategii jak również są też częścią rozwiązania,
- zwiększa się zaufanie do władz lokalnych,
- wykorzystuje się realne i potencjalne zasoby lokalne do rozwiązywania problemów - szerokie korzystanie z różnorodnych kompetencji, umiejętności ludzi i instytucji,
- mieszkańcy nie są biernym odbiorcą usług, a aktywnym podmiotem zmiany,
- tworzy się kultura dialogu i kreatywności,
- zapobiega się potencjalnym konfliktom w przyszłości, w szczególności w sprawach drażliwych.

Współpraca z różnymi grupami interesariuszy, w szczególności ze społecznością obszarów rewitalizacji i innymi ich użytkownikami, takimi jak przedsiębiorcy czy organizacje pozarządowe, pozwoli na:

- wyznaczenie liderów społecznych z różnych środowisk,
- określenie obszarów problemowych,
- zdiagnozowanie potrzeb rewitalizacyjnych w gminie,
- wypracowanie społecznej akceptacji podejmowanych działań rewitalizacyjnych,
- pozyskanie, ze źródeł publicznych i prywatnych, środków na działania rewitalizacyjne,
- systematyczne i ciągłe monitorowanie postępów realizacji Programu Rewitalizacji oraz jego aktualizację.

W toku przygotowania, prowadzenia i oceny rewitalizacji dążyło się do tego, aby na temat przeprowadzanych działań mogli się wypowiedzieć wszyscy interesariusze wymienieni powyżej oraz wszyscy prowadzący działalność na obszarze rewitalizacji.

Ważnym jest, by działania partycypacyjne prowadzone były w sposób ciągły. Nie mogą zakończyć się na procesie planowania, lecz muszą być także kontynuowane w trakcie realizacji projektów rewitalizacyjnych (upowszechniania informacji na temat LPR, zasad uczestnictwa partnerów i beneficjentów, upublicznianie aktów prawnych i dokumentów, współpracy międzyinstytucjonalnej,

udziału interesariuszy w inicjatywach lokalnych) oraz funkcjonowania po zakończeniu procesu rewitalizacji (upubliczniania monitoringu zmian z naciskiem na obszary rewitalizowane, publikowanie raportów i sprawozdań, badania na temat oceny procesów rewitalizacji, prezentacje efektów rewitalizacji).

Partycypacja społeczna jest wpisana w proces rewitalizacji jako fundament działań na każdym etapie tego procesu (diagnozowanie, programowanie, wdrażanie, monitorowanie). Skonsolidowanie wysiłków różnych podmiotów na rzecz obszaru rewitalizacji jest warunkiem sukcesu.

- Pierwsze spotkanie: 10.07.2017 r. w GOKiS w Grudusku (godz. 17.00),
- Drugie spotkanie: 27.07.2017 r. w GOKiS w Grudusku (godz. 15.00),
- Trzecie podsumowujące spotkanie odbędzie się w GOKiS po opracowaniu ostatecznej wersji LPR.

11.2. Spotkania konsultacyjne

Przedmiot konsultacji

Przedmiotem konsultacji było poznanie opinii interesariuszy Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Grudusk na lata 2017 – 2023 nt. wyznaczonego obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji. Dodatkowo skonsultowane zostały pozostałe elementy dokumentu (część diagnostyczna oraz strategiczna). Uczestnicy spotkania mieli możliwość zgłaszania uwag oraz wolnych wniosków do niniejszego dokumentu.

Podmioty uprawnione do uczestnictwa w konsultacjach

- 1) mieszkańcy obszaru rewitalizacji oraz właściciele, użytkownicy wieczystości nieruchomości i podmioty zarządzające nieruchomościami znajdującymi się na tym obszarze, w tym spółdzielnie mieszkaniowe, wspólnoty mieszkaniowe i towarzystwa budownictwa społecznego;
- 2) mieszkańcy gminy inni niż wymienieni w pkt 1;
- 3) podmioty prowadzące lub zamierzające prowadzić na obszarze gminy działalność gospodarczą;
- 4) podmioty prowadzące lub zamierzające prowadzić na obszarze gminy działalność społeczną, w tym organizacje pozarządowe i grupy nieformalne;
- 5) jednostki samorządu terytorialnego i ich jednostki organizacyjne;
- 6) organy władzy publicznej;
- 7) podmioty, inne niż wymienione w pkt 6, realizujące na obszarze rewitalizacji uprawnienia Skarbu Państwa;
- 8) sołtysi.

Termin konsultacji

- Pierwsze spotkanie: 10.07.2017 r. w GOKiS w Grudusku (godz. 17.00),
- Drugie spotkanie: 27.07.2017 r. w GOKiS w Grudusku (godz. 15.00),

- Trzecie podsumowujące spotkanie odbędzie się w GOKiS po opracowaniu ostatecznej wersji LPR.

Uczestnicy konsultacji

- 10.07.2017 r. w GOKiS uczestniczyło 17 osób;
- 27.07.2017 r. w GOGiS uczestniczyło 6 osób.

Forma i tryb konsultacji

Projekt Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Grudusk na lata 2017 – 2023 został udostępniony interesariuszom na stronie internetowej Urzędu Gminy Grudusk oraz na stronie internetowej Biuletynu Informacji Publicznej. Dokument został udostępniony interesariuszom Programu w dniach od 20 lipca 2017 roku do 26 lipca 2017 roku.

W dniach 10 i 27 lipca 2017 roku odbyły się konsultacje społeczne, w ramach których interesariusze Programu posiadali możliwość wywarcia wpływu na ostateczny kształt dokumentu. Spotkania zostały podzielone na dwie części. Pierwszą z nich stanowiło omówienie części diagnostycznej oraz strategicznej dokumentu. Druga część spotkania odbyła się w formie warsztatów, w ramach których interesariusze mieli możliwość wypowiedzenia opinii nt. sytuacji na obszarach rewitalizacji. Uczestnicy spotkania kolejno wypowiadali się nt. źródeł zdiagnozowanych problemów i sposobów ich rozwiązania, a także lokalnych potencjałów, które powinny być uwzględnione w ramach opracowywania przedsięwzięć rewitalizacyjnych.

Pierwsza część spotkań odbyła się zgodnie ze schematem:

- 1) Omówienie założeń procesu rewitalizacji.
- 2) Przedstawienie części diagnostycznej dokumentu.
- 3) Wskazanie elementów analizy wskaźnikowej.
- 4) Analiza obszarów zdegradowanych oraz rewitalizacji.
- 5) Interpretacja wizji oraz celów Lokalnego Programu Rewitalizacji.
- 6) Omówienie opracowanych przedsięwzięć rewitalizacyjnych.
- 7) Przedstawienie procesu partycypacji interesariuszy w fazie wprowadzania i monitoringu procesu rewitalizacji.

Do części pierwszej prezentacji złożono dwa postulaty. Pierwsza z uwag dotyczyła niewystarczającego opracowania powiązań niniejszego Programu z pozostałymi dokumentami strategicznymi i planistycznymi z poziomu lokalnego. Zaproponowano również brak umieszczenia w Programie metodologii, na podstawie której zostały przeliczone dane statystyczne służące delimitacji obszarów

zdegradowanych. Drugiej z uwag nie uwzględniono z powodu obecności w dokumencie metodologii opracowania wskaźników w rozdziale „Metodologia opracowania diagnozy społeczno – gospodarczej”.

Druga część spotkań została przeprowadzona zgodnie ze schematem:

- 1) Pogłębiona charakterystyka obszarów rewitalizacji.
- 2) Problemy podobszarów rewitalizacji.
- 3) Potencjały obszarów rewitalizacji.
- 4) Źródła kryzysu i sposoby eliminacji negatywnych zjawisk.
- 5) Podsumowanie oraz wolne wnioski.

Wyniki spotkań konsultacyjnych

Podobszar sołectwa Grudusk:

Grudusk stanowi centrum usługowe gminy. Na jego terenie znajdują się główne instytucje publiczne odpowiedzialne za promocję życia kulturalnego w gminie. Sieć sklepów w opinii uczestników spotkania jest w miejscowości Grudusk wystarczająca.

Pomimo obecności infrastruktury rekreacyjnej na terenie Grudusku, w opinii uczestników spotkania jest ona niewystarczająca. W miejscowości zlokalizowane są dwa boiska sportowe. Oferta spędzania wolnego czasu jest dla mieszkańców niezadowalająca. Potencjałem Gruduska jest możliwe wykorzystanie zalewu na cele rekreacyjne, zarówno dla obecnych, jak i przyszłych pokoleń. Wokół zalewu możliwa jest organizacja aktywności integracyjnych mieszkańców.

W ramach problemów społecznych występujących w sołectwie uczestnicy spotkania wskazali głównie na bezrobocie. Podkreślono również fakt mieszkania na terenie sołectwa dwóch osób poruszających się na wózkach. Wynika z tego konieczność dostosowania infrastruktury publicznej do ich potrzeb. W odniesieniu do sfery gospodarczej wskazano na niedostateczną bazę oferowanych w sołectwie usług (rolniczych, mechanicznych, czy ślusarskich). Zgłoszono również uwagę dotyczącą braku terenów, na których można prowadzić działalność gospodarczą. W warstwie przestrzenno-funkcjonalnej uczestnicy spotkania zgłosili zapotrzebowanie na powstanie systemu wywozu odpadów. Odpady składowane są w gospodarstwach do dwóch tygodni. Dodatkowo uczestnicy spotkania zgłosili brak ogólnodostępnych pojemników na śmieci. W stosunku do sfery środowiskowej jedyna uwaga dotyczyła potrzeby zagospodarowania działki nr 154/13, na której zlokalizowane jest składowisko odpadów.

W opinii części osób uczestniczących w spotkaniu, opracowane w ramach Programu przedsięwzięcia rewitalizacyjne odpowiadają na lokalne i ponadlokalne potrzeby mieszkańców. Odrestaurowanie

kolejki wąskotorowej odnowi zarówno tereny popegeerowskie, jak również stworzy nowe miejsca do rekreacji i integracji dla mieszkańców i turystów. Zagospodarowanie zbiornika wodnego w Grudusku i terenów przyległych do niego odpowiada bezpośrednio na zapotrzebowanie zgłaszane przez mieszkańców. Wynika również z przeprowadzonej analizy wskaźnikowej.

Podobszar sołectwa Rąbież Gruduski:

Na terenie Rąbieża Gruduskiego funkcjonuje Ochotnicza Straż Pożarna. Aktywność społeczna tej jednostki bardzo duża. Na terenie miejscowości brak innych organizacji, które aktywizują lokalną społeczność. Na terenie miejscowości Rąbież Gruduski zlokalizowane są tereny, które można zagospodarować na cele rekreacyjne.

Podobszar sołectwa Łysakowo:

Na terenie sołectwa Łysakowo chodniki, od co najmniej 11 lat znajdują się w złym stanie technicznym. Brak działań mających na celu poprawę tej sytuacji. Występuje potrzeba poprawy stanu technicznego ciągów komunikacyjnych. Na terenie sołectwa brakuje miejsc do wspólnego spędzania wolnego czasu.

Podobszar sołectwa Wiksin:

O potencjale miejscowości Wiksin świadczą zlokalizowane na jej terenie ruiny dworu z drugiej połowy XIX wieku oraz pozostałości po parku dworskim. W ramach diagnozy potencjałów wskazano również na przebiegającą przez sołectwo drogę powiatową.

Podobszar sołectwa Humięcino Klary:

Uczestnicy spotkania wskazali na potrzebę przeprowadzenia odnowy budynku socjalnego, który spłonął w pożarze w miejscowości Humięcino Klary. Jest to projekt odpowiadający na zdiagnozowane potrzeby.

Miejscowość jest najrzadziej zamieszkiwanym podobszarem rewitalizacji, również jej powierzchnia jest niewielka. Sytuacja demograficzna w sołectwie jest bardzo niekorzystna. Odnotowuje się odpływ ludzi młodych oraz starzenie się lokalnej społeczności. Źródła tej sytuacji należy upatrywać w migracji młodych ludzi do pobliskich ośrodków miejskich w celu poszukiwania pracy. Problemami są również wysoki poziom bezrobocia oraz niska chęć udziału ludności w życiu publicznym. Bezrobocie w sołectwie jest w dużym stopniu dziedziczne, młodzi ludzie nie posiadają motywacji do zmiany sytuacji życiowej. W warstwie gospodarczej głównym zdiagnozowanym problemem jest brak większych zakładów pracy. Uczestnicy spotkania wskazali na brak terenów do rekreacji i spędzania czasu wolnego. Poważnymi

utrudnieniami dla mieszkańców sołectwa są także niedostateczny poziom infrastruktury technicznej oraz występowanie materiałów azbestowych w pokryciach dachów budynków.

W ramach czynności mających poprawić sytuację w sołectwie, wskazano na potrzebę zapewnienia dostępu mieszkańcom do infrastruktury technicznej i rekreacyjnej. Dodatkowo należy poprawić atrakcyjność estetyczną miejscowości oraz wdrożyć działania mające na celu sytuację na rynku pracy.

Ogólne uwagi:

W poniższej tabeli zostały wskazane zdiagnozowane problemy dla gminy ogółem. Zostały one opracowane w ramach materiałów pomocniczych.

Tabela 31 Zdiagnozowane problemy dla całego obszaru rewitalizacji

Rodzaj problemów	Konkretne przykłady
Społeczne	<ul style="list-style-type: none"> Alkoholizm, Bezrobocie, Niska aktywność społeczna, Niski poziom edukacji.
Gospodarcze	<ul style="list-style-type: none"> Brak miejsc pracy, Brak odpowiednich, przystosowanych przepisów dla środowiska biznesu, Brak współpracy władz z biznesem z zewnątrz.
Przestrzenno-funkcjonalne i techniczne	<ul style="list-style-type: none"> Brak planów zagospodarowania przestrzennego w małych miejscowościach, Zaniedbanie kultury w złym repertuarze, Ratowanie historycznych budynków.
Środowiskowe	<ul style="list-style-type: none"> Niska świadomość ekologii i ochrony środowiska obywateli.

Źródło: opracowanie własne na podstawie konsultacji społecznych

Uczestnicy spotkania wskazali na brak zaangażowania mieszkańców w sprawy publiczne. Według opinii uczestników spotkania sytuacja ta wynika z braku dostosowania się mieszkańców terenów popegeerowskich do nowych warunków życiowych. Wśród lokalnej społeczności odnotowuje się zjawisko bezradności. Wynika ono z powodu niedostosowania mieszkańców do zmieniających się, zewnętrznych uwarunkowań bytowych.

Problemy w sferze gospodarczej nie wynikają w gminie z powodu braku terenów inwestycyjnych, bądź braku dostosowanej infrastruktury technicznej. Uczestnicy spotkania wskazali, że przyczyną takiego stanu rzeczy jest bliskość większych ośrodków miejskich oraz wysokie ceny gruntów.

W poniższej tabeli znajdują się źródła zdiagnozowanych problemów dla całego obszaru rewitalizacji. W relacji do nich zostały wyznaczone przykładowe działania, które mogą przyczynić się do minimalizacji skali występowania zjawisk kryzysowych.

Tabela 32 Źródła problemów i sposoby ich eliminacji według uwag uczestników spotkania

Źródła problemów	Sposoby eliminacji problemów
<ul style="list-style-type: none">• Marazm i brak aktywności społecznej,• Niski poziom integracji społecznej,• Rozwój oświaty,• Budowa zalewu:<ul style="list-style-type: none">○ Brak rekreacyjnego zagospodarowania terenów wokół zbiornika,○ Brak odpowiedzialnego zarządzania sprawami rekreacji i sportu.	<ul style="list-style-type: none">• Utworzenie domu dziennego pobytu dla seniorów - w budynku po szkole, w centrum Gruduska,• Organizacja zawodów sportowych na poziomie juniorów - piłka nożna, lekkoatletyka,• Budowa placów zabaw w sołectwach na terenie do rewitalizacji, gdzie jeszcze obecnie nie ma takiej infrastruktury,• Budowa, lub zaadaptowanie pomieszczenia w Klarach na centrum aktywności lokalnej.• Budowa świetlicy na osiedlu popegeerowskim w Klarach,• Budowa boiska do siatkówki.

Źródło: opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych konsultacji

W poprzednich latach analizowano problemy dotyczące transportu w gminie. Pomimo podejmowanych działań mających na celu ułatwienie m.in. podróży dzieci do szkół, brak jest zainteresowania mieszkańców takimi działaniami.

11.3. Formy partycypacji społecznej na etapie wdrażania i monitorowania

Wdrażanie oraz monitorowanie Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Grudusk na lata 2017-2023 bazują na współpracy i zaangażowaniu wszystkich grup interesariuszy, poprzez prowadzenie procesu dialogu społecznego pomiędzy zróżnicowanymi interesariuszami Programu Rewitalizacji.

Formy partycypacji społecznej na etapie wdrażania i monitorowanie Programu Rewitalizacji Gminy Grudusk szczegółowo przedstawia poniższa tabela:

Tabela 33. Formy partycypacji społecznej na etapie wdrażania i monitorowania

System wdrażania (realizacji)	System monitoringu
Formy komunikacji jednokierunkowej, czyli informowania społeczności lokalnej, tj. informacje na stronie internetowej Urzędu Gminy, informacje w Biuletynie Informacji Publicznej, artykuły w lokalnych mediach i materiały drukowane w obiektach użyteczności publicznej.	Formy komunikacji jednokierunkowej: upublicznianie raportów oraz analiz wskaźnikowych wszystkim interesariuszom Lokalnego Programu Rewitalizacji.
Formy komunikacji dwukierunkowej w postaci spotkań konsultacyjnych/ warsztatowych, których częstotliwość oraz szczegółowa forma zostaną zweryfikowane na etapie prac realizacyjnych. W spotkaniach uczestniczyć mogą m.in. przedstawiciele Zespołu ds. rewitalizacji, zespoły i osoby powiązane pośrednio i bezpośrednio z działaniami rewitalizacyjnymi, czy podmioty, na które działania rewitalizacyjne będą oddziaływały (np. mieszkańcy, przedsiębiorcy, liderzy społeczni, przedstawiciele Gminy, parafie).	Formy komunikacji dwukierunkowej: organizacja debat publicznych z władzami lokalnymi lub festynów na obszarze rewitalizacji z prezentacją efektów Lokalnego Programu Rewitalizacji.
Ponadto zaplanowano: podejmowanie działań zachęcających do włączania się w realizację przedsięwzięć rewitalizacyjnych; wspieranie lokalnych liderów w realizacji oddolnych inicjatyw; wspieranie działań sąsiedzkich poprzez organizację spotkań, festynów, pikników etc.; nieprzerwane działania mające na celu usprawnienie i pogłębienie dialogu pomiędzy pracownikami Urzędu Gminy, członkami Zespołu ds. rewitalizacji i członkami społeczności lokalnej.	Włączenie lokalnych liderów społecznych do ciał monitorujących i oceniających zmiany na obszarze rewitalizacji.

Źródło: opracowanie własne

Na etapie wdrażania (realizacji) Programu Rewitalizacji:

- Komunikacja jednokierunkowa polegać będzie na **informowaniu** społeczności lokalnej oraz interesariuszy rewitalizacji o postępach, ewentualnych zmianach i aktualizacjach,

konsultacjach społecznych programu za pomocą materiałów drukowanych, tj. plakatów umieszczanych w obiektach użyteczności publicznej, słupach i gablotach informacyjnych.

- Komunikacja dwukierunkowa w postaci **spotkań konsultacyjnych z mieszkańcami, interesariuszami, Zespołem ds. rewitalizacji** (w zależności od potrzeb forma będzie weryfikowana bezpośrednio przed spotkaniem spośród takich form jak: warsztat, prelekcja, debata, sądy obywatelskie, spacer studyjne itp.) nastawiona będzie na wielowymiarowe rozwiązywanie problemów, poszukiwanie rozwiązań oraz aktualizację zapisów LPR lub projektów rewitalizacyjnych przy uwzględnieniu opinii lokalnej społeczności i interesariuszy rewitalizacji. Na etapie wdrażania spotkania konsultacyjne organizowane będą wedle oczekiwań i potrzeb interesariuszy rewitalizacji oraz w ramach aktualizacji PR.

Na etapie monitoringu Lokalnego Programu Rewitalizacji:

- Komunikacja jednokierunkowa polegać będzie na informowaniu społeczności lokalnej oraz interesariuszy rewitalizacji o postępach w procesie rewitalizacji w postaci publikowaniu raportów w formie sprawozdań (publikowanych raz na dwa lata) z realizacji celów, zawierających informację na temat podejmowanych działań, realizowanych przedsięwzięciach, stopnia ich realizacji oraz ich efektów końcowych.
- Formy komunikacji dwukierunkowej będą zbieżne w czasie z publikacją sprawozdań, a nastawione będą na upublicznienie i upowszechnienie ich w miejscu zamieszkania lokalnej społeczności obszaru rewitalizacji, w postaci: festynów, pikników, debat itp. na terenie wyznaczonym do rewitalizacji.

12. System wdrażania (realizacji) LPR

Wdrażanie zaprojektowanego programu pozwoli na wyprowadzenie obszarów zdegradowanych (w tym wyznaczonych do rewitalizacji) ze stanu kryzysowego. Zarządzanie dokumentem składa się z szeregu działań, w tym m.in.:

- Włączenie interesariuszy,
- Pozyskiwanie środków finansowych,
- Promocja Programu Rewitalizacja,
- Realizacja przedsięwzięć rewitalizacyjnych i ich wdrażanie zgodnie z harmonogramem,
- Bieżące monitorowanie postępów realizacji przedsięwzięć wraz z stopniem osiągnięcia wyznaczonych celów.

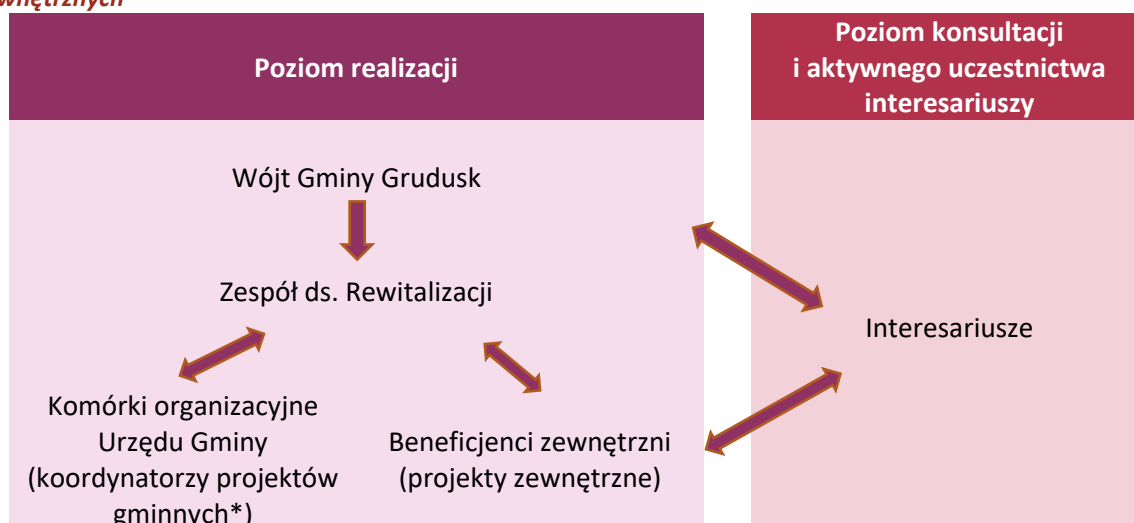
System wdrażania Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Grudusk na lata 2017 – 2023 oparty jest na zasadzie partnerstwa i partycypacji. Partycypacja społeczna na etapie wdrażania Programu (jako działania komplementarne do partycypacji na etapach diagnozy, programowania, czy monitorowania) umożliwi wypracowanie społecznej akceptacji dla podejmowanych przedsięwzięć rewitalizacyjnych, pozyskanie środków na działania rewitalizacyjne ze źródeł publicznych oraz prywatnych oraz systematyczny monitoring postępów realizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Grudusk na lata 2017 - 2023 oraz w razie konieczności (np. podczas wystąpienia istotnej zmiany warunków realizacji LPR) jego aktualizację.

Największy zakres zadań zarówno organizacyjnych, jak i zarządczych i finansowych będzie udziałem samorządu lokalnego i jego jednostek podległych. Dla zapewnienia „dobrego zarządzania” procesem rewitalizacji, a tym samym komplementarności realizowanych działań – istotnym wydaje się stworzenie lub dostosowanie istniejących struktur administracyjno-zarządczych do specyfiki i potrzeb realizacji Programu Rewitalizacji.

Głównym podmiotem odpowiedzialnym za realizację Programu Rewitalizacji jest Wójt Gminy Grudusk (stanowi on organ decyzyjny). Organ wdrażający stanowić będzie natomiast Zespół ds. rewitalizacji, współpracujący z:

- Komórkami organizacyjnymi Urzędu Gminy (Sekretarz Gminy, Skarbnik Sekretarz Gminy, Referat Organizacyjny i Spraw Obywatelskich, Referat finansowy, stanowisko ds. gospodarki wodnej, mieszkaniowej, zaopatrzenia w energię elektryczną oraz inwestycji w zakresie ochrony środowiska, stanowisko ds. gospodarki nieruchomościami, inwestycji, drogownictwa, gospodarki przestrzennej oraz spraw gospodarczych),
- Radnymi tworzącymi Radę Gminy Grudusk,
- Jednostkami organizacyjnymi Urzędu Gminy (m.in. placówki edukacyjne, GOPS, instytucje kultury czy zakłady budżetowe),
- Beneficjentami programu (m.in. organizacjami pozarządowymi, osobami prywatnymi, lokalnymi liderami, przedsiębiorcami).

Tabela 34. Wzajemne relacje i role komórek organizacyjnych Gminy, interesariuszy i beneficjentów zewnętrznych

Źródło: opracowanie własne.

*Koordynator projektów realizowanych przez Gminę zostanie wyłoniony spośród pracowników Urzędu Gminy na późniejszym etapie.

W związku z powyższym, na rzecz sprawnego wdrażania Programu Rewitalizacji, powołany zostanie przez Wójta Gminy Grudusk w drodze zarządzenia Zespół ds. rewitalizacji, którego zadania będą dotyczyły m.in. kontroli nad realizacją projektów, współpracy z interesariuszami rewitalizacji, monitorowania i oceny stopnia realizacji założeń Programu Rewitalizacji, cyklicznego przygotowywania raportów oraz zbierania danych do monitoringu, przyjmowanie propozycji nowych projektów, a także proponowania modyfikacji dokumentu. Zespół ds. rewitalizacji współpracować będzie z:

- Komórkami organizacyjnymi Urzędu Gminy Grudusk,
- Radnymi tworzącymi Radę Gminy Grudusk na lata 2014-2018 oraz wybranymi w latach następnym,
- Jednostkami organizacyjnymi Urzędu Gminy Grudusk (m.in. placówkami oświatowymi, GOPS),
- Beneficjentami LPR (fundacjami, stowarzyszeniami, osobami prywatnymi, instytucjami kultury, lokalnymi liderami, prywatnymi przedsiębiorcami),
- Innymi Interesariuszami LPR.

Zespół ds. rewitalizacji liczyć będzie od 5 do 11 osób. W skład Zespołu wchodzić będą osoby fizyczne (mieszkańcy) zamieszkujący wyłącznie obszar rewitalizacji, przedstawiciele podmiotów prowadzących lub zamierzających prowadzić działalność gospodarczą na obszarze rewitalizacji, przedstawiciele organizacji pozarządowych oraz przedstawiciele instytucji publicznych i innych podmiotów działających na obszarze rewitalizacji, będący przedstawicielami interesariuszy rewitalizacji, w tym:

- od 1 do 3 przedstawicieli Urzędu Gminy;
- od 1 do 2 przedstawicieli: - jednostek organizacyjnych Gminy Grudusk i/lub przedstawicieli Rady Gminy Grudusk wskazanych przez Radę Gminy;
- od 1 do 4 przedstawicieli obszaru rewitalizacji (osoby fizyczne -mieszkańcy) wskazanego w Programie;
- od 1 do 2 przedstawicieli sektora społecznego, tj. organizacji pozarządowych i grup nieformalnych, działających na terenie Gminy.

Spotkania Zespołu będą miały charakter otwarty (przewiduje się zapraszanie sołtysów, radnych, mieszkańców, przedstawicieli organizacji pozarządowych, przedsiębiorców itd.), co pozwoli na pełne zaangażowanie interesariuszy w Program Rewitalizacji.

13. System monitoringu i oceny PR

13.1. Monitoring

Fundamentem systemu monitoringu Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Grudusk na lata 2017-2023 jest pozyskanie i zestawienie niezbędnych danych, w tym danych demograficznych oraz gromadzonych przez komórki organizacyjne (działy) Urzędu Gminy Grudusk, zaangażowane w Program Rewitalizacji. Gromadzenie tych danych powinno odbywać się na poziomie adresowym, z możliwością agregacji dla obszaru rewitalizacji. Za ich agregację odpowiedzialny będzie Dział Pozyskiwania środków pozabudżetowych i promocji Gminy.

System monitorowania Programu Rewitalizacji powinien zawierać dane dotyczące sfery społeczno – ekonomicznej oraz przestrzennej. Dane zbierane w systemie powinny w sposób ciągły umożliwiać przeprowadzenie analizy i cyklicznego¹¹ raportu obrazującego postęp w realizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Grudusk na lata 2017-2023.

Agregowane i analizowane dane posłużą do monitorowania Programu Rewitalizacji w odniesieniu do celów strategicznych, operacyjnych, kierunków interwencji oraz poszczególnych projektów rewitalizacyjnych.

System monitoringu polegać będzie na analizie zmian zachodzących podczas realizacji Programu Rewitalizacji w ramach wypracowanych obszarów strategicznych. Monitoring powinien być

¹¹ Opracowywanego raz na dwa lata

prowadzony wielopłaszczyznowo (efekty społeczne, ekonomiczne oraz analiza zmian przestrzenno-funkcjonalnych) oraz dostarczać informacji na temat postępów w osiągnięciu przyjętych celów.

Monitoring Programu Lokalnego Rewitalizacji Gminy Grudusk na lata 2017 – 2023 polegać będzie na dwóch etapach:

1. cyklicznych raportach w formie sprawozdań z realizacji celów, zawierających informację na temat podejmowanych działań, realizowanych przedsięwzięciach, stopnia ich realizacji oraz ich efektów końcowych,
2. analizie wskaźnikowej, której celem będzie określenie poziomu korelacji podejmowanych projektów rewitalizacyjnych z procesami społeczno – gospodarczymi w Gminie Grudusk.

13.2. Ewaluacja

Ewaluacja Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Grudusk na lata 2017 – 2023 opiera się na analizie wpływu przedsięwzięć rewitalizacyjnych na poszczególne aspekty funkcjonowania społeczno-gospodarczego interesariuszy gminy oraz dekoncentracji negatywnych zjawisk na obszarze wyznaczonym do rewitalizacji.

Ewaluacja LPR prowadzona będzie etapowo:

Rysunek 57 Etapy Programu Rewitalizacji i odpowiadające im rodzaje ewaluacji

Źródło: Opracowanie własne

Ewaluacja ex-ante jest istotna na etapie tworzenia Programu Rewitalizacji, ponieważ pomaga dokonać oceny zasadności poszczególnych działań i przedsięwzięć rewitalizacyjnych oraz ich wpływu na społeczność lokalną i obszary strategiczne. Podczas wdrażania Programu Rewitalizacji należy realizować **ewaluację on-going**, która skupia się na doraźnych problemach i barierach. Jej funkcją jest przede wszystkim stymulowanie usprawnień oraz poprawa jakości zarządzania Programem Rewitalizacji. Ten typ ewaluacji polega również na ocenianiu sprawności przepływu informacji, dokumentów oraz obserwowaniu warunków zewnętrznych. **Ewaluację ex-post** realizuje się na zakończenie wdrażania Programu Rewitalizacji i jest ona oceną przeprowadzonej interwencji w zakresie zaspokajania potrzeb, na które miała odpowiadać oraz badaniem wpływu i trwałości zrealizowanych przedsięwzięć na społeczność lokalną i poszczególne grupy interesariuszy.

Ocena procesu rewitalizacji będzie prowadzona na trzech poziomach:

1. wskaźnikach produktu przypisanych do każdego projektu rewitalizacyjnego (**rozdział Lista planowanych przedsięwzięć i projektów rewitalizacyjnych**),
2. wskaźnikach rezultatu przypisanych do każdego projektu rewitalizacyjnego,
3. wskaźnikach oddziaływania, które szczegółowo przedstawia poniższa tabela.

Tabela 35 Wskaźniki oddziaływania Programu Rewitalizacji na obszar rewitalizacji Gminy Grudusk

Wskaźniki oddziaływania					
Cel operacyjny	Wskaźnik	Tendencja	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych
Cel strategiczny 1					
Aktywizacja społeczno-kulturalna mieszkańców obszaru rewitalizacji oraz wzmocnienie integracji i więzi społecznych	Liczba rodzin otrzymujących świadczenie 500+ na pierwsze dziecko	Malejąca	120	105	GOPS
	Liczba osób samodzielnie gospodarujących korzystających z zasiłku pomocy społecznej (forma pieniężna)	Malejąca	13	10	GOPS
	Liczba rodzin korzystających z zasiłków pomocy społecznej (forma pieniężna)	Malejąca	27	21	GOPS
Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu	Liczba uczniów otrzymujących stypendium socjalne	Malejąca	30	22	GOPS
	Liczba uczniów korzystających z dożywiania	Malejąca	30	26	GOPS
Poprawa bezpieczeństwa na obszarze rewitalizacji	Liczba przestępstw stwierdzonych	Malejąca	8	6	KPP
	Liczba stwierdzonych wykroczeń	Malejąca	26	19	KPP
	Spżycie alkoholu w miejscu publicznym	Malejąca	15	11	KPP
	Kradzieże	Malejąca	8	6	KPP
Cel strategiczny 2					
Przeciwdziałanie bezrobociu i marginalizacji ekonomicznej mieszkańców obszaru rewitalizacji	Liczba osób bezrobotnych	Malejąca	122	115	PUP
	Liczba osób długotrwale bezrobotnych	Malejąca	66	60	PUP
	Liczba bezrobotnych bez kwalifikacji	Malejąca	47	41	PUP
Aktywizacja gospodarcza oraz wsparcie lokalnej przedsiębiorczości	Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarki narodowej	Rosnąca	79	85	Urząd Gminy
Wzrost atrakcyjności inwestycyjnej Gminy	Powierzchnia zrewitalizowanych terenów publicznych (ha)	Rosnąca	-	14	Protokoły odbioru
Cel strategiczny 3					
Poprawa atrakcyjności przestrzeni publicznej obszaru rewitalizacji	Liczba ogólnodostępnych placów zabaw	Rosnąca	2	6	Protokoły odbioru, spacer studyjny
	Liczba zrewitalizowanych obiektów służących integracji i aktywizacji społecznej	Rosnąca	-	4	Protokoły odbioru, spacer studyjny
	Liczba budynków mieszkalnych z azbestowym pokryciem dachowym	Malejąca	338	270	Protokoły odbioru, badanie ankietowe

Wskaźniki oddziaływania					
Cel operacyjny	Wskaźnik	Tendencja	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło danych
Zmiana wizerunku i funkcji obszaru rewitalizacji	Liczba osób prowadzących selektywną zbiórkę odpadów	Rosnąca	285	310	Urząd Gminy, badanie ankietowe
Rozwój turystyki jako gałęzi lokalnej gospodarki	Liczba turystów odwiedzających Gminę	Rosnąca	wzrost o 20%		Badanie ankietowe, badania ruchu turystycznego BDL GUS

Źródło: opracowanie własne

Tabela 36 Wskaźniki monitorowania realizacji projektów rewitalizacyjnych

Nr	Nazwa projektu	Nazwa wskaźnika	Rodzaj wskaźnika (R- rezultat, P - produktu)	Jednostka miary	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło pozyskania danych
1.	Remont terenu kolejki wąskotorowej oraz przyległego obszaru przemysłowego.	Powierzchnia zagospodarowanego terenu w ramach projektu na cele rekreacyjne	P	ha	0	6	Dane Urzędu Gminy
		Liczba osób korzystających z przedmiotu projektu	R	os./rok	0	120	Dane Urzędu Gminy
2.	Zagospodarowanie przestrzeni publicznej w m. Rąbież Gruduski	Liczba obiektów, którym przywrócono funkcje kulturalne	P	szt.	0	1	Dane Urzędu Gminy
		Liczba nowoutworzonych placów zabaw	P	szt.	0	1	Dane Urzędu Gminy
		Liczba osób korzystających z uporządkowanej przestrzeni	R	os.	0	100	Dane Urzędu Gminy
3.	Budowa sieci kanalizacji sanitarnej z przyłączami na odcinku od miejscowości Humięcino Klary do Gruduska oraz rozbudowa sieci wodociągowej w miejscowości Grudusk	Liczba przyłączy kanalizacyjnych powstałych w wyniku realizacji projektu	P	szt.	0	270	Dane Urzędu Gminy
4.	Odnowa budynku socjalnego	Liczba nowopowstałych mieszkań socjalnych	P	szt.	0	6	Dane Urzędu Gminy
5.	„Grudusk. Dzień z życia średniowiecznej osady”	Liczba wydarzeń kulturalnych zorganizowanych w ramach realizacji projektu	P	szt.	0	1	Dane Urzędu Gminy
		Liczba osób biorących udział w wydarzeniu	P	os.	0	40	Dane Urzędu Gminy

6.	Imprezy aktywizacyjno-integracyjne dla seniorów	Liczba zorganizowanych wydarzeń aktywizacyjnych dla seniorów	P	szt.	0	1	Dane Urzędu Gminy
7.	Usługi opiekuńcze i asystenckie dla osób starszych i chorych	Liczba szkoleń dla opiekunów z zakresu opieki nad podopiecznymi	P	szt.	0	4	Dane Urzędu Gminy
8.	Poprawa zdolności do zatrudnienia osób nieaktywnych zawodowo i osób zagrożonych wykluczeniem społecznym poprzez szkolenia zawodowe.	Liczba osób biorących udział w zadaniach w ramach niniejszego projektu	P	os.	0	20	Dane Urzędu Gminy
9.	Akcja edukacyjna – promowanie postaw proekologicznych	Liczba osób biorących udział w warsztatach w ramach niniejszego projektu	P	os.	0	40	Dane Urzędu Gminy
10.	Aktywizacja społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym poprzez utworzenie Centrum Aktywizacji Lokalnej Społeczności Gminy Grudusk	Liczba miejsc aktywizujących mieszkańców	R	szt.	0	1	Dane Urzędu Gminy
		Liczba osób uczestniczących w wydarzeniach w ramach realizacji projektu	P	os.	0	30	Dane Urzędu Gminy
11.	Dni sąsiada – stworzenie oferty spędzania wolnego czasu przez mieszkańców obszaru rewitalizacji.	Liczba zorganizowanych wydarzeń kulturalnych aktywizujących lokalną społeczność	P	szt.	0	4	Dane Urzędu Gminy
		Liczba osób biorących udział w wydarzeniach	P	os.	0	90	Dane Urzędu Gminy

Źródło opracowanie własne .

Monitoring i ewaluacja Lokalnego Programu Rewitalizacji będą prowadzone minimum raz na dwa lata.

13.3. Aktualizacja

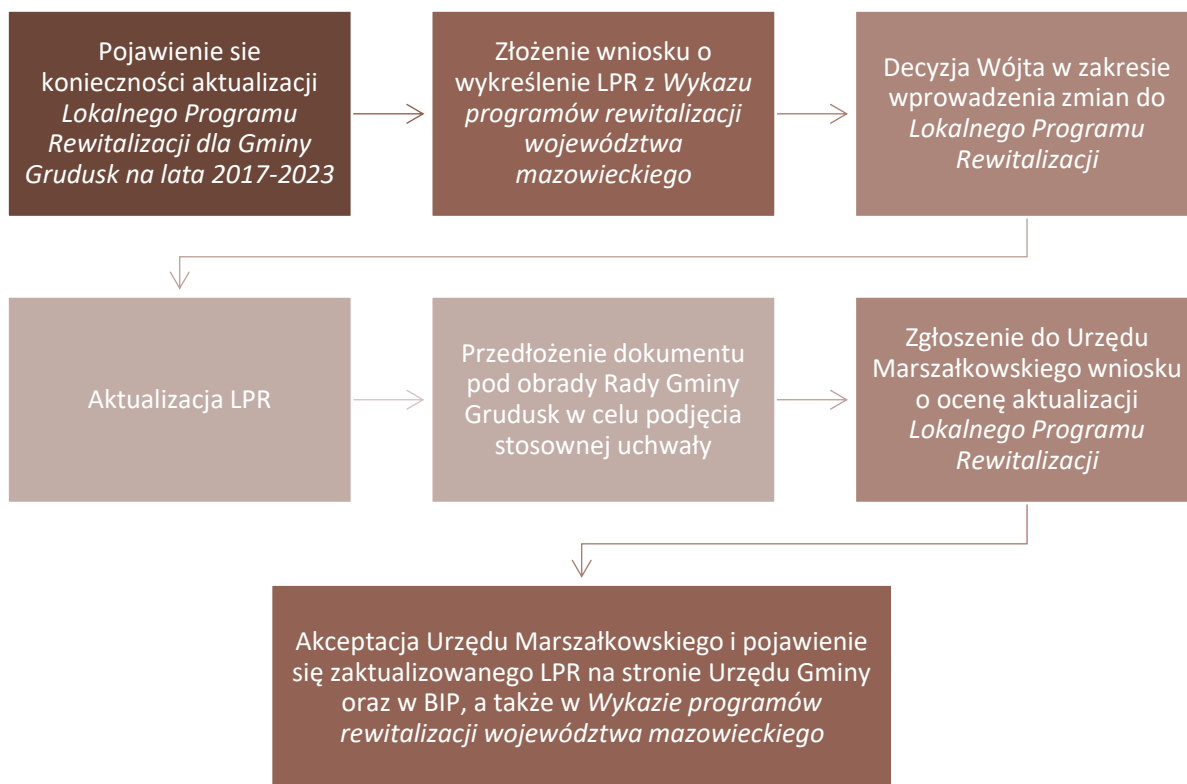
Istotną kwestią przy tworzeniu Programu Rewitalizacji jest uwzględnienie jego procesu aktualizacji. Pozwoli to na wszelkie modyfikacje w dokumencie, które będą wynikać wyłącznie ze zmian w bieżącej sytuacji społeczno-gospodarczej gminy, a także w przypadku:

- Identyfikacji nowych potrzeb i oczekiwań interesariuszy obszaru rewitalizacji,
- Braku pozytywnych zmian na obszarze rewitalizacji,
- Nieosiągnięcia celów programu,
- Wzrostu/spadku poziomu zaangażowania i zainteresowania interesariuszy w realizację programu,
- Konieczności dostosowania działań podejmowanych w ramach programu do możliwości budżetu gminy oraz środków zewnętrznych.

Ponadto, wszystkie zaplanowane działania są określone na podstawie analizy potrzeb i zidentyfikowanych deficytów na obszarze wsparcia. Wpisują się one w zakres publicznych i niepublicznych zadań samorządu gminnego zgodnie z *Ustawą z dnia 8 marca 1990r. o Samorządzie Gminnym uzupełnioną obwieszczeniem Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 2016 roku (Dz.U. 2016 poz. 446)*. **Jednostką uzupełniającą proces rewitalizacji, będącą jednocześnie głosem społeczności lokalnej jest Rada Gminy Grudusk.** Kompetencje jednostki regulowane są za pomocą powszechnie obowiązujących aktów prawnych, aktów wykonawczych oraz Statutu Gminy Grudusk. Dodatkowo Program Rewitalizacji oraz każda jego aktualizacja wymaga przyjęcia stosownej uchwały Rady Gminy.

W przypadku stwierdzenia, na etapie monitoringu, że program rewitalizacji wymaga zmiany, Wójt występuje do Rady Gminy z wnioskiem o jego zmianę. Do wniosku załącza się opinię, o której mowa w rozdziale **System monitoringu i oceny skuteczności działań rewitalizacyjnych**. W przypadku stwierdzenia, w wyniku przeprowadzonej oceny stopnia realizacji programu rewitalizacji, osiągnięcia celów rewitalizacji w nim zawartych, Rada Gminy uchyla uchwałę w sprawie programu rewitalizacji w całości albo w części, z własnej inicjatywy albo na wniosek Wójta.

Rysunek 58 Procedura aktualizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji

Źródło: Opracowanie własne.

14. Załączniki

1. Załącznik graficzny w skali 1:5000 przedstawiający obszar zdegradowany i obszar rewitalizacji.

15. Spis tabel i rysunków

Tabela 1 Kierunki wykorzystania terenu w Gminie Grudusk.....	9
Tabela 2 Powierzchnia gruntów leśnych w gminie Grudusk	9
Tabela 3 Sołectwa o największym i najmniejszym udziale gruntów leśnych	10
Tabela 4 Wskaźnik przyrostu naturalnego na 1000 mieszkańców w latach 2012 - 2016	12
Tabela 5 Saldo migracji na 1 000 mieszkańców w latach 2012 - 2016.....	12
Tabela 6 Liczba podmiotów gospodarczych z podziałem na sektory własnościowe w gminie Grudusk	13
Tabela 7 Liczba podmiotów gospodarczych, przypadających na 10 000 mieszkańców w wieku produkcyjnym w latach 2012 - 2016	14
Tabela 8 Ludność oraz powierzchnia sołectw Gminy.....	16
Tabela 9 Zestawienie wskaźników wykorzystanych w diagnozie.....	18
Tabela 10 Podsumowanie wskaźników ze sfery społecznej.....	64
Tabela 11 Podsumowanie wskaźników ze sfery gospodarczej, przestrzenno-funkcjonalnej i środowiskowej.....	87
Tabela 12. Ogólny wskaźnik degradacji w sołectwach Gminy Grudusk	91
Tabela 13 Obszar rewitalizacji Gminy Grudusk	97
Tabela 14 Projekt kluczowy nr 1.....	109
Tabela 15 Projekt kluczowy nr 2.....	111
Tabela 16 Projekt kluczowy nr 3.....	112
Tabela 17 Projekt kluczowy nr 4.....	114
Tabela 18 Projekt kluczowy nr 5.....	115
Tabela 19 Projekt kluczowy nr 6.....	117
Tabela 20 Projekt kluczowy nr 7.....	118
Tabela 21 Projekt kluczowy nr 8.....	119
Tabela 22 Projekt kluczowy nr 9.....	121
Tabela 23 Projekt kluczowy nr 10.....	122
Tabela 24 Projekt kluczowy nr 11.....	124
Tabela 25 Szacunkowy czas realizacji projektów	133
Tabela 26 Szacowana wartość poszczególnych projektów	135
Tabela 27 Kompleksowość projektów i przedsięwzięć rewitalizacyjnych w ramach LPR Gminy Grudusk	141
Tabela 28 Komplementarność przestrzenna projektów i przedsięwzięć rewitalizacyjnych	143
Tabela 29 Komplementarność problemowa	144

Tabela 30. Komplementarność międzyokresowa	145
Tabela 31 Zdiagnozowane problemy dla całego obszaru rewitalizacji	157
Tabela 32 Źródła problemów i sposoby ich eliminacji według uwag uczestników spotkania	158
Tabela 33. Formy partycypacji społecznej na etapie wdrażania i monitorowania	159
Tabela 34. Wzajemne relacje i role komórek organizacyjnych Gminy, interesariuszy i beneficjentów zewnętrznych	162
Tabela 35 Wskaźniki oddziaływania Programu Rewitalizacji na obszar rewitalizacji Gminy Grudusk	166
Tabela 36 Wskaźniki monitorowania realizacji projektów rewitalizacyjnych	167
Rysunek 1 Udział ludności według ekonomicznych grup wieku w gminie Grudusk w latach 2012 - 2016	11
Rysunek 2 Liczba osób bezrobotnych na terenie gminy Grudusk w latach 2012 - 2016	13
Rysunek 3 Podział Gminy Grudusk na jednostki analityczne (sołectwa).....	17
Rysunek 4 Udział osób w wieku produkcyjnym w populacji mieszkańców ogółem	23
Rysunek 5 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie ludności w wieku produkcyjnym.....	24
Rysunek 6 Udział osób w wieku poprodukcyjnym w populacji mieszkańców ogółem	26
Rysunek 7 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie ludności w wieku poprodukcyjnym.....	27
Rysunek 8 Liczba rodzin korzystających z zasiłków pomocy społecznej (forma pieniężna) na 1000 mieszkańców	29
Rysunek 9 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie rodzin korzystających z zasiłków pomocy społecznej	30
Rysunek 10 Kwota wypłaconych zasiłków pomocy społecznej (forma pieniężna) w przeliczeniu na 1 mieszkańca	31
Rysunek 11 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie kwot wypłacanych zasiłków pomocy społecznej.....	32
Rysunek 12 Liczba rodzin otrzymujących świadczenie 500+ na pierwsze dziecko w przeliczeniu na 1000 mieszkańców	34
Rysunek 13 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie rodzin otrzymujących świadczenie 500+ na pierwsze dziecko.....	35
Rysunek 14 Liczba osób samodzielnie gospodarujących korzystających z zasiłku pomocy społecznej (forma pieniężna) na 1000 mieszkańców.....	36

Rysunek 15 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie osób samodzielnie gospodarujących korzystających z zasiłku pomocy społecznej.....	37
Rysunek 16 Liczba osób niepełnosprawnych na 1000 mieszkańców.....	38
Rysunek 17 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie osób niepełnosprawnych na 1000 mieszkańców.....	39
Rysunek 18 Liczba uczniów otrzymujących stypendium socjalne na 1000 mieszkańców	41
Rysunek 19 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie uczniów otrzymujących stypendium socjalne	42
Rysunek 20 Liczba uczniów korzystających z dożywiania na 1000 mieszkańców	43
Rysunek 21 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie uczniów korzystających z dożywiania.....	44
Rysunek 22 Liczba osób bezrobotnych na 1000 mieszkańców	46
Rysunek 23 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie osób bezrobotnych.....	47
Rysunek 24 Udział osób długotrwale bezrobotnych w populacji osób bezrobotnych ogółem.....	49
Rysunek 25 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie osób długotrwale bezrobotnych	50
Rysunek 26 Udział osób bezrobotnych bez kwalifikacji i doświadczenia w populacji osób bezrobotnych ogółem.....	52
Rysunek 27 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie osób bezrobotnych bez kwalifikacji i doświadczenia	53
Rysunek 28 Liczba przestępstw stwierdzonych na 1000 mieszkańców	55
Rysunek 29 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie Liczba przestępstw stwierdzonych na 1000 mieszkańców	56
Rysunek 30 Liczba stwierdzonych wykroczeń na 1000 mieszkańców.....	57
Rysunek 31 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie stwierdzonych wykroczeń.....	58
Rysunek 32 Liczba wykroczeń: Spożycie alkoholu w miejscu publicznym na 1000 mieszkańców.....	59
Rysunek 33 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie spożycia alkoholu w miejscu publicznym.....	60
Rysunek 34 Liczba kradzieży na 1000 mieszkańców	61
Rysunek 35 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie kradzieży ...	62
Rysunek 36 Liczba zjawisk kryzysowych w sferze społecznej na terenie poszczególnych sołectw.....	66

Rysunek 37 Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych zaw. w CEIDG na 1000 mieszkańców	67
Rysunek 38 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie podmiotów gospodarczych.....	68
Rysunek 39 Liczba ogólnodostępnych placów zabaw na 1000 mieszkańców.....	70
Rysunek 40 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie ogólnodostępnych placów zabaw	71
Rysunek 41 Liczba budynków wybudowanych przed rokiem 1989 w relacji do ogólnej liczby budynków wg jednostki podziału.....	73
Rysunek 42 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie stanu technicznego budynków.....	74
Rysunek 43 Udział zabytków nieruchomych, wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków w ogólnej liczbie zabytków	76
Rysunek 44 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie jakości terenów publicznych.....	77
Rysunek 45 Liczba budynków mieszkalnych z azbestowym pokryciem dachowym w przeliczeniu na powierzchnię poszczególnych sołectw.....	79
Rysunek 46 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie budynków mieszkalnych z azbestowym pokryciem dachowym	80
Rysunek 47 Liczba osób prowadzących selektywną zbiórkę odpadów na 1000 mieszkańców	82
Rysunek 48 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie osób prowadzących selektywną zbiórkę odpadów.....	83
Rysunek 49 Odsetek mieszkańców mających dostęp do infrastruktury kanalizacyjnej.....	84
Rysunek 50 Jednostki analityczne charakteryzujące się stanem kryzysowym w aspekcie osób korzystających z sieci kanalizacyjnej	85
Rysunek 51 Kumulacja zjawisk negatywnych w sferze gospodarczej, przestrzenno-funkcjonalnej i środowiskowej.....	88
Rysunek 52 Liczba zjawisk kryzysowych w sferze społecznej na terenie poszczególnych sołectw.....	90
Rysunek 53 Poziom degradacji wszystkich jednostek analitycznych	90
Rysunek 54 Obszar zdegradowany (podobszary) Gminy Grudusk.....	91
Tabela 55 Obszar rewitalizacji (podobszary) Gminy Grudusk	95
Rysunek 56 Obszar zdegradowany i obszar rewitalizacji	96
Rysunek 57 Etapy Programu Rewitalizacji i dopowiadające im rodzaje ewaluacji	165
Rysunek 58 Procedura aktualizacji Lokalnego Programu Rewitalizacji.....	170

